

Katedra: Katedra českého jazyka a literatury
Studijní program: Učitelství pro 2. stupeň základní školy
Studijní obor (kombinace): český jazyk a literatura – občanská výchova

SLOHOVÉ UČIVO V UČEBNÍCÍCH ČESKÉHO JAZYKA
PRO DRUHÝ STUPEŇ ZÁKLADNÍCH ŠKOL
STYLISTIC LEARNING IN COURSEBOOKS OF CZECH
LANGUAGE FOR SECOND GRADE OF ELEMENTARY
SCHOOLS

Diplomová práce: 08–FP–KČL– 004

Autor:
Ivana Haasová

Podpis:

Adresa:
Vojanova 1384
544 01, Dvůr Králové nad Labem

Vedoucí práce: Prof. Karel Šebesta, DrSc.

Konzultant:

Počet

Stran	Grafů	Obrázků	tabulek	pramenů	Příloh
118	0	11	0	30	2

V Liberci dne:

Katedra českého jazyka a literatury

ZADÁNÍ DIPLOMOVÉ PRÁCE

(pro magisterský studijní program)

pro (diplomant): Ivana Haasová
adresa: Vojanova 1384, Dvůr Králové nad Labem 54401
obor (kombinace): český jazyk – občanská výchova

Název DP: Slohové učivo v učebnicích českého jazyka pro druhý stupeň základních škol
Název DP v angličtině: Stylistic learning in coursebooks of Czech language for the second grade of elementary schools
Vedoucí práce: Doc. PhDr. Karel Šebesta, Csc.

Konzultant:
Termín odevzdání: květen 2009

Pozn. Podmínky pro zadání práce jsou k nahlédnutí na katedrách. Katedry rovněž formulují podrobnosti zadání. Zásady pro zpracování DP jsou k dispozici ve dvou verzích (stručné.resp. metodické pokyny) na katedrách a na Děkanátě Fakulty pedagogické TU v Liberci.

V Liberci dne

.....
děkan

.....
vedoucí katedry

Převzal (diplomant):

Datum:

Podpis:

Název DP: Slohové učivo v učebnicích českého jazyka pro druhý stupeň základních škol

Vedoucí práce: Doc. PhDr. Karel Šebesta, Csc.

Úvod: Pohled na výuku českého jazyka a literatury, zvláště jeho neliterární složky, prochází v posledním desetiletí podstatnou proměnou. Souvisí to jak se změnami oboru (komunikačně-pragmatickým obratem v jazykovědě) a oborové didaktiky, tak s prováděnou kurikulární reformou, nejnověji s implementací rámcových vzdělávacích programů v edukační praxi. Proto je nutné sledovat, jak se nové prvky, které rámcové vzdělávací programy přinášejí, uplatňují v praxi a jakou oporu pro jejich implementaci učitelé mají, jakou oporu jim nabízejí existující učební materiály.

Cíl: Cílem této diplomové práce je popsat a zhodnotit, jak je zpracováno a prezentováno slohové učivo ve vybraných řadách učebnic českého jazyka pro druhý stupeň ZŠ, a to s ohledem na požadavky, které na vyučování předmětu klade Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání.

Požadavky: a) Diplomantka prostuduje relevantní programové dokumenty a odbornou literaturu (zvláště aktuální tituly z oborové didaktiky) se zřetelem ke změnám, k nimž v oborové didaktice a ve vyučování češtině dochází.

b) Určí na tomto základě základní požadavky, které změny v oboru i v oborové didaktice kladou na slohové učivo a jeho prezentaci, upřesní cíl práce, postup analýzy učebních textů a vybere relevantní řady učebnic pro analýzu (předběžně lze uvažovat o aktuálních řadách učebnic nakl. SPN, Fraus, Alter, Jinan, Fortuna).

c) Analyzuje slohové učivo ve vybraných učebnicových řadách podle stanovených kritérií, výsledky shrne, zhodnotí a zformuluje závěry.

Literatura:

Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělání (se změnami provedenými k 1. 9. 2005).

ČECHOVÁ, MARIE. *Komunikační a slohová výchova*. ISV : Praha, 2000.

ČECHOVÁ, MARIE; STYBLÍK, VLASTIMIL. *Čeština a její vyučování*. Fortuna : Praha, 1998.

ČECHOVÁ, MARIE a kol. *Stylistika současné češtiny*. ISV : Praha, 1997.

ŠEBESTA, KAREL. *Od jazyka ke komunikaci. Didaktika českého jazyka a komunikační výchova*. Nakladatelství Karolinum : Praha, 2005.

Učebnice českého jazyka pro 2. stupeň ZŠ.

Čestné prohlášení

Název práce: Slohové učivo v učebnicích českého jazyka pro druhý stupeň základních škol
Jméno a příjmení autora: Ivana Haasová
Osobní číslo: P03000125

Byl/a jsem seznámen/a s tím, že na mou diplomovou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon), ve znění pozdějších předpisů, zejména § 60 – školní dílo.

Prohlašuji, že má diplomová práce je ve smyslu autorského zákona výhradně mým autorským dílem.

Beru na vědomí, že Technická univerzita v Liberci (TUL) nezasahuje do mých autorských práv užitím mé diplomové práce pro vnitřní potřebu TUL.

Užiji-li diplomovou práci nebo poskytnu-li licenci k jejímu využití, jsem si vědom povinnosti informovat o této skutečnosti TUL; v tomto případě má TUL právo ode mne požadovat úhradu nákladů, které vynaložila na vytvoření díla, až do jejich skutečné výše.

Diplomovou práci jsem vypracoval/a samostatně s použitím uvedené literatury a na základě konzultací s vedoucím diplomové práce a konzultantem.

Prohlašuji, že jsem do informačního systému STAG vložil/a elektronickou verzi mé diplomové práce, která je identická s tištěnou verzí předkládanou k obhajobě a uvedl/a jsem všechny systémem požadované informace pravdivě.

V Liberci dne:

Ivana Haasová

PODĚKOVÁNÍ

Na tomto místě bych chtěla především poděkovat svému vedoucímu práce panu profesorovi Šebestovi za jeho velmi laskavé srdce, nemalou ochotu a hlavně trpělivost. Lepšího vedoucího diplomové práce jsem si nemohla přát!

Zároveň bych chtěla poděkovat svým rodičům Ivanovi a Drahomíře, babičce Janě Macháčkové, svému příteli Jiřímu Řeřuchovi, jeho mamince doktorce Magdaleně Řeřuchové a v neposlední řadě i svým nejbližším kamarádkám Vlastě Radiměřské a Olze Provazníkové za úžasnou podporu při mém nekonečně dlouhém studiu a za dodání síly a motivace k tomu, abych dopsala tuto práci.

ANOTACE

Diplomová práce analyzuje vybrané řady současných učebnic českého jazyka. Zaměřuje se na prezentaci učiva slohu, dnes transformovaného v komunikační a slohovou výchovu, v těchto učebnicích a analyzuje, zdali toto učivo odpovídá požadavkům kladených Rámcovým vzdělávacím programem základního vzdělávání. Popisuje, jakým způsobem jsou naplněny či nenaplněny tyto požadavky, a současně dokládá konkrétní příklady. Práce závěrem určuje, které učebnice nejvíce odpovídají nárokům Rámcového vzdělávacího programu pro základní vzdělávání.

KLÍČOVÁ SLOVA

komunikační a slohová výchova, Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání, slohové učivo, analýza učebnic, nakladatelství učebnic českého jazyka pro druhý stupeň ZŠ

ANNOTATION

This diploma paper analyses the selected range of contemporary textbooks of Czech language. The work aims at presentation of stylistic teaching, today transformed into Communicative and Stylistic Education. In these books, it analyses if the subject matter corresponds to requirements of Framework Programme for Elementary Education. It describes, how these requirements are or are not met and gives examples. At the end, the paper marks out textbooks, which are the most matching the criteria of Framework Education Programme for Elementary Education.

KEYWORDS

Communicative and Stylistic Education, Framework Education Programme for Elementary Education, Stylistic subject matter, Textbook Analysis, Publishers of Czech Language textbooks for the second level of Elementary school

DIE ANNOTATION

Diese Diplomarbeit analysiert die ausgewählten Reihen der heutigen Lehrbücher der tschechischen Sprache. Sie konzentriert sich auf die Präsentation über den Lernstoff des Stils, der heute in die Kommunikations- und Stilausbildung transformiert ist, in diesen Lehrbüchern. Die Diplomarbeit analysiert, ob dieser Lehrstoff den Forderungen entspricht, die durch das Rahmenausbildungsprogramm der Grundausbildung gestellt sind. Die Diplomarbeit beschreibt, auf welche Art und Weise diese Anforderungen erfüllt oder nicht erfüllt sind und gleichzeitig beweist dieses an konkreten Beispielen. Zum Abschluss bestimmt die Diplomarbeit die Lehrbücher, die am meisten den Anforderungen des Rahmenausbildungsprogramms für die Grundausbildung entsprechen.

STICHWÖRTER

Kommunikations- und Stilausbildung, Rahmenausbildungsprogramms für die Grundausbildung entsprechen, Stillernstoff, Lehrbücheranalyse, Verlag der Tschechische Sprache für die Sekundarstufe der Grundschule

OBSAH

SEZNAM POUŽITÝCH ZKRATEK	10
ÚVOD	11
I. Teoretická část	13
1. UČEBNICE.....	13
1.1 VYMEZENÍ POJMU UČEBNICE.....	13
1.2 FUNKCE UČEBNICE.....	15
1.3 STRUKTURA UČEBNICE	17
2. RVP PRO ZV, ČESKÝ JAZYK A KOMUNIKAČNÍ VÝCHOVA	20
2.1 RVP PRO ZV – NOVÁ CESTA VE VZDĚLÁVÁNÍ	20
2.2 RVP PRO ZV A ČESKÝ JAZYK	23
2.2.1 Český jazyk a literatura.....	23
2.2.2 Složky vzdělávacího oboru Český jazyk a literatura v RVP pro ZV	23
2.3 KOMUNIKAČNÍ A SLOHOVÁ VÝCHOVA	25
2.3.1 Změna v terminologii a principech	25
2.3.2 Výchova?	26
2.3.3 Principy komunikačního pojetí	26
2.3.4 Komunikační kompetence a komunikační činnosti	28
2.3.5 Očekávané výstupy komunikační a slohové výchovy	29
2.3.6 Učivo komunikační a slohové výchovy	30
2.4 PRŮŘEZOVÁ TÉMATA.....	34
2.4.1 Osobnostní a sociální výchova.....	35
2.4.2 Výchova demokratického občana	35
2.4.3 Výchova k myšlení v evropských a globálních souvislostech.....	36
2.4.4 Multikulturní výchova	36
2.4.5 Environmentální výchova	36
2.4.6 Mediální výchova.....	36
3. NAKLADATELSTVÍ UČEBNIC ČESKÉHO JAZYKA	38
3.1 ALTER	38
3.2 DIALOG	39
3.3 DIDAKTIS.....	39
3.4 FORTUNA	39
3.5 FRAUS.....	40
3.6 JINAN	40
3.7 NOVÁ ŠKOLA.....	40
3.8 PRODOS	41
3.9 PROSPEKTUM	41
3.10 SPN – PEDAGOGICKÉ NAKLADATELSTVÍ	41
3.11 TOBIÁŠ	42

II. Analytická část	43
4. ZÁMĚRY A POSTUPY ANALÝZY	43
4.1 ZÁMĚRY ANALÝZY	43
4.2 POSTUP PŘI ANALÝZE	43
5. KOMUNIKAČNÍ POJETÍ V BODECH	44
6. JAK SE KOMUNIKAČNÍ POJETÍ PROMÍTÁ DO UČIVA.....	45
6.1 SOUČASNÝ ŽIVÝ JAZYK.....	46
6.2 TEXTY BLÍZKÉ ZKUŠENOSTEM ŽÁKŮ	46
6.3 ZADÁVÁNÍ ÚKOLŮ ODKAZUJÍCÍ SE NA ZKUŠENOSTI.....	46
6.4 SIMULACE KOMUNIKAČNÍCH SITUACÍ.....	46
6.5 VOLBA TEXTŮ	46
6.6 ZAMĚŘENÍ NA DIALOG A DISKUSI.....	47
6.7 KRITICKÉ ČTENÍ	47
6.8 PRAKTICKÉ ČTENÍ	47
6.9 STUDIJNÍ ČTENÍ	48
6.10 NASLOUCHÁNÍ A EMPATIE.....	48
6.11 ROVNOMĚRNÉ ROZVÍJENÍ PSANÉHO A MLUVENÉHO PROJEVU	48
6.12 KONTEXT.....	48
6.13 PROCVIČENÍ LÁTKY NA NEIZOLOVANÝCH VĚTÁCH	49
6.14 OBRAZOVÝ MATERIÁL V KOMBINACI S JAZYKOVÝM MATERIÁLEM A ŘEČ TĚLA	49
6.15 PROCES PSANÍ.....	49
7. ANALÝZA KONKRÉTNÍCH UČEBNIC	50
7.1 FORTUNA	50
7.1.1 Český jazyk pro 6. ročník základní školy	50
7.1.2 Český jazyk pro 9. ročník základní školy	58
7.2 FRAUS.....	64
7.2.1 Český jazyk pro 6. ročník základní školy a primu víceletého gymnázia.....	65
7.2.2 Český jazyk pro 9. ročník základní školy a odpovídající ročník víceletého gymnázia	73
7.3 JINAN	80
7.3.1 Český jazyk: 6. ročník	80
7.3.2 Český jazyk: 9. ročník.....	87
7.4 SPN – pedagogické nakladatelství.....	95
7.4.1 Český jazyk 6 pro základní školy	95
7.4.2 Český jazyk 9. pro základní školy	102
ZÁVĚR.....	110
PRAMENY – LITERATURA.....	112
PŘÍLOHY	115
Příloha A: Dmitrij Dmitrijevič Zujev – Struktura učebnice 1977.....	115
Příloha B: Loga nakladatelství.....	116

SEZNAM POUŽITÝCH ZKRATEK

RVP pro ZV – Rámcový vzdělávací program s přílohou upravující vzdělávání žáků s lehkým mentálním postižením

ŠVP – Školní vzdělávací program

ÚVOD

Diplomová práce si klade za cíl popsat a zhodnotit slohové učivo ve vybraných řadách učebnic pro druhý stupeň základní školy, tzn. v učebnicích nakladatelství *Fraus*, *Fortuna*, *Jinan* a *SPN – pedagogické nakladatelství*. V práci budeme sledovat, jak slohové učivo v učebnicích odpovídá požadavkům nového *Rámcového vzdělávacího programu pro základní vzdělávání*, který vnáší do výuky slohu nové prvky v podobě komunikační výchovy. Nové požadavky na výuku se zákonitě musí odrazit i v prezentaci učiva v učebnicích – respektive je žádoucí, aby se tato skutečnost promítla i do učebních materiálů, které mají učitelé k dispozici.

Změna ve výuce slohu je výsledkem dlouhého dynamického vývoje. Pohled na výuku českého jazyka a literatury prochází v posledním desetiletí podstatnou proměnou. Tato skutečnost je způsobena jednak změnami, které se uskutečňují v jazykovědě, v níž došlo ke komunikačně-pragmatickému obratu, jednak změnami v oborové didaktice a jednak současnou kurikulární reformou – uvedení v platnost *Rámcového vzdělávacího programu pro základní vzdělávání*.

Prostředkem k dosažení cílů zadaných v této diplomové práci je analýza učebnic. Analýza je zaměřena na hodnocení učiva učebnic.

Literatury k tématu sloh, slohová a komunikační výchova je velmi mnoho, avšak téma této diplomové práce je natolik současné, že velký výběr musel být zúžen pouze na aktuální tituly. Mezi nejdůležitější publikace využité v této práci k tématu komunikační a slohová výchova bych zařadila především monografii od Karla Šebesty *Od jazyka ke komunikaci: didaktika českého jazyka* a taktéž monografii od Marie Čechové *Komunikační a slohová výchova*.

Teoretická část této diplomové práce je rozdělena do třech základních tematických kapitol. První kapitola pojednává o učebnicích, druhá o *Rámcovém vzdělávacím programu pro základní vzdělávání* a o předmětu český jazyk a třetí představuje česká nakladatelství učebnic českého jazyka.

V první kapitole vymezíme obsah pojmu učebnice a uvedeme, z jakých hledisek můžeme na učebnici nahlížet. Poté se zaměříme na funkce a strukturu učebnice.

V druhé kapitole nejdříve obecně představíme *Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání*. Po představení programu se zaměříme na předmět český jazyk a literaturu. Uvedeme, jak je tento předmět prezentován tímto vzdělávacím programem a jaké má složky. Dále se zaměříme na komunikační a slohovou výchovu. Vymezíme, z jakého důvodu je v současném programu a v samostatné didaktice předmětu upřednostňován pojem výchova. Zaměříme se na význam označení komunikační výchova.

V třetí kapitole uvedeme přehled nakladatelství, která vydávají učebnice českého jazyka. Ke každému nakladatelství uvedeme několik základních údajů.

Analytická část je rozdělena do čtyř kapitol. V první kapitole vysvětlíme záměry a postupy naší analýzy učebnic. V druhé kapitole představíme komunikační pojetí slohu v bodech. V třetí kapitole uvedeme, jak se komunikační pojetí promítá do slohového učiva. V poslední kapitole analytické části se budeme věnovat analýzám konkrétních učebnic.

V závěru zhodnotíme jednotlivá nakladatelství a jejich přístup ke komunikačnímu pojetí slohu.

I. Teoretická část

1. UČEBNICE

Každý jedinec prošel povinnou základní školní docházkou a učebnici držel nejménou v ruce. Můžeme usuzovat, že každý dospělý člověk má s pojmem učebnice spojenou určitou představu a dokáže si pod tímto slovem vybavit onu danou věc. Přesto musíme být pro naši potřebu konkrétnější a s pouhou představou si nemůžeme vystačit. Je tedy nasnadě vymezit pojem učebnice odborněji a obšírněji. Po vymezení tohoto pojmu se budeme zabývat funkcemi a strukturou učebnice.

1.1 VYMEZENÍ POJMU UČEBNICE

„Učebnice (v širším smyslu) jsou všechny knižní (tištěné, psané) prostředky, specificky určené pro podporu tvorby a nabývání vzdělání žáků (studentů a jiných osob).“¹

Výše uvedená definice Miloslava Sýkory, ač by se mohla zdát dostačující, je nepřesná. Sýkora tuto svoji širší definici postupně konkretizuje, avšak k bližší specifikaci použijme přehled Jana Průchy. Průcha na učebnici nahlíží ze tří hledisek a dostává tak ucelený a konkrétní popis toho, co učebnice je. Učebnice podle Průchy existuje jako:²

- součást vzdělávacích programů;
- součást didaktických prostředků;
- druh školního didaktického textu.

Učebnice jako **prvek vzdělávacího programu** je didaktickou pomůckou, která koresponduje s jeho tezemi. Vzdělávací program přímo určuje podobu učebnic. Učebnice musí odpovídat cílům vzdělávání, jako část celku musí tento celek dotvářet a musí být s ním v určité harmonii. Pokud by učebnice nenaplňovala priority

¹ SÝKORA, Miloslav. *Učebnice. Její úloha v práci učitele a ve studijní činnosti žáků a studentů*. Praha : EM-EFFECT, 1996, s. 5.

² PRŮCHA, Jan. *Učebnice - teorie a analýzy edukačního média : příručka pro studenty, učitele, autory učebnic a výzkumné pracovníky*. Brno : Paido, 1998, s. 13.

vzdělávacího programu, celek by nemohl fungovat. Učebnice by neplnila požadavky, které jsou specifikovány ve vzdělávacím programu, a byla by nevyhovující.

Částečnou kontrolu v tomto ohledu realizuje stát. Vhodné učebnici uděluje *Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy* tzv. schvalovací doložku, jež je poskytnuta, pokud má učebnice minimálně dvě kladná vyjádření recenzentů. Nežli k tomu dojde, učebnici musí prozkoumat řada odborníků. Tito recenzenti jsou z řad vysokoškolských a pedagogických pracovníků a jsou vybíráni ve spolupráci s různými odbornými společnostmi, vysokými školami, občanskými sdruženími apod.

Na trhu současně existují i učebnice, které onu schvalovací doložku nemají. V dalších postupech záleží na samotné škole, které učebnice zvolí k výuce svých žáků. Použít může i ty bez schvalovacích doložek. V takovém případě však škola nedostává finanční příspěvek od *Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy* na nákup učebnic.

Nahlížíme-li na učebnici jako na jeden z **didaktických prostředků**, chápeme ji jako materiální předmět, jež funguje při realizaci vzdělávání. Zároveň na ni nahlížíme ve vztahu k ostatním didaktickým prostředkům.³

Uvědomme si, že tato didaktická pomůcka má ve vyučovacím procesu zcela svébytné a jedinečné postavení. V několika posledních letech se ale objevily diskuse, v kterých odborníci řešili, zdali má učebnice mezi novými didaktickými technickými pomůckami šanci udržet si své výsostné postavení.⁴ Například Jan Průcha tvrdí: „*učebnice nejen že nezmizí ze škol, nýbrž nastává dokonce bouřlivý rozvoj jejich využívání.*“⁵

Lze souhlasit s Průchou. V současném školství se neustále využívají učebnice a práce s nimi tvoří podstatnou část vyučovacího procesu, ačkoliv mají konkurenci například v počítačových programech, dataprojektorech apod. Proč tomu tak je? Učebnice má oproti takovýmto technikám značné výhody. Učebnice jsou pro školy snadno cenově dostupné a může ji mít každý žák. Oproti tomu například dataprojektor či počítač jsou finančně náročnější a z tohoto důvodu škola často má dataprojektorů i počítačů omezené množství. Dataprojektory jsou umístěny převážně v odborných učebnách a pro počítače jsou vymezeny speciální učebny (nebo pouze učebna). Chce-li učitel využít při svých hodinách některou z technických didaktických pomůcek, musí si nejdříve zjistit,

³ PRŮCHA, Jan. *Učebnice - teorie a analýzy edukačního média : příručka pro studenty, učitele, autory učebnic a výzkumné pracovníky*. Brno : Paido, 1998, s. 14.

⁴ PRŮCHA, Jan. *Moderní pedagogika*. 4. vyd. Praha : Portál, 2009, s. 277.

⁵ *Tamtéž*, s. 277.

zda není učebna obsazena již jinou třídou, poté si musí hodinu v místnosti rezervovat (a to třeba i několik dnů předem). Učebnice tuto plánovací náročnost nevyžaduje. Klad u učebnice můžeme hledat i v její přenosnosti.⁶

Z třetího funkčního hlediska je učebnice **druh učebního textu**. Školní učebnici Miloslav Sýkora nazývá *učebnicí základního typu*.⁷ Vedle učebnice základního typu existují i jiné druhy učebních textů, např.: cvičebnice, slabikáře, čítanky, slovníky, zpěvníky, atlasy, mapy apod. Každý tento učební text má své specifické vlastnosti a funkce.

Učebnice základního typu je didaktický text s informacemi, které reprezentují souhrnné a obecné poznatky. Tento typ učebnice by měl obsahovat prostředky, jež řídí učení.⁸

Charakterizujme krátce i některé ostatní druhy učebního textu. Cvičebnice je pracovní knihou či sešitem. Slabikář je školní knížka se specifickou funkcí, která je určená především pro vzdělávání žáků prvního stupně, a obsahuje základní učivo. Čítankami můžeme nazvat knihy, které obsahují upravené úryvky uměleckých literárních děl.⁹ Takto bychom mohli v charakteristice dalších druhů učebního textu pokračovat.

1.2 FUNKCE UČEBNICE

Učebnice v didaktickém procesu plní jednotlivé funkce. Na tyto funkce můžeme nazírat ze dvou hledisek:¹⁰ z hlediska **učitele** či **žáka**. Z každého tohoto pohledu dostávají funkce učebnice jiné rozměry.

Pro **žáky** je učebnice zdrojem informací, které rozvíjejí jejich poznatky, schopnosti a dovednosti. Je to text, z kterého se učí a díky němuž se učí pracovat s informacemi.

⁶ PRŮCHA, Jan. *Moderní pedagogika*. 4. vyd. Praha : Portál, 2009, s. 279.

⁷ SÝKORA, Miloslav. *Učebnice. Její úloha v práci učitele a ve studijní činnosti žáků a studentů*. Praha : EM-EFFECT, 1996, s. 23.

⁸ PRŮCHA, Jan. *Učebnice - teorie a analýzy edukačního média : příručka pro studenty, učitele, autory učebnic a výzkumné pracovníky*. Brno : Paido, 1998, s. 16–17.

⁹ *Tamtéž*, s. 16–17.

¹⁰ *Tamtéž*, s. 19.

Pro **učitele** je pak učebnice zdrojem pro plánování výuky a je inspiračním pramenem. Z těchto důvodů se k jednotlivým učebnicím vytváří metodické příručky pro učitele. Tyto příručky nabízejí návody pro maximální využití potenciálu učiva v učebnicích, popřípadě jsou v nich uvedeny další návrhy pro využití jiných pomůcek a zdrojů.

Funkce učebnice velmi podrobně rozděluje a charakterizuje teoretik Dmitrij Dmitrijevič Zujev. Funkce rozděluje na:¹¹

- informační;
- transformační;
- systematizační;
- zpevňovací a kontrolní;
- integrační;
- koordinační a
- rozvojově výchovnou.

Informační funkce je založena na informačním potenciálu učebnicového textu. Učebnice učiteli a žákovi předkládá určitý soubor konkrétních informací daného předmětu.

Funkci **transformační** připisujeme učebnici, jelikož její text je vytvořen ze souborů vědění určitého vědního oboru, avšak tento text je didakticky stylizován do takové podoby, která mentálně vyhovuje žákům konkrétního věku.¹² V praxi to znamená, že řada podrobností k některým tématům je zjednodušena, či dokonce vynechána, nevyužívá se zde takové velké množství odborné terminologie, jako se běžně v daném vědním oboru užívá, apod. Vědění je přetvořeno v srozumitelnější a uchopitelnější podobu pro žáka.

Obsah učebnic je logicky seskládán podle určitých pravidel a je rozčleněn systematicky. I jednotlivé řady učebnic postupně představují ucelenou soustavu učiva. Tyto body jsou součástí **systematizační** funkce.

¹¹ PRŮCHA, Jan. *Učebnice - teorie a analýzy edukačního média : příručka pro studenty, učitele, autory učebnic a výzkumné pracovníky*. Brno : Paido, 1998, s. 19–20.

¹² *Tamtéž*, s. 19.

Učebnice upevňuje získané poznatky, schopnosti a dovednosti žáků opakováním a cvičením látky. Současně však také učebnice svým obsahem kontroluje získané vědomosti i schopnosti. Hovoříme tu o **zpevňovací** a **kontrolní** funkci učebnice.

Učebnice plní funkci **samovzdělávací**. Díky této funkci je učebnice uspořádána takovým způsobem, aby s ní měl žák možnost pracovat. Ne vždy bude mít žák po ruce učitele (popř. někoho jiného), který bude vést jeho kroky při práci s tímto didaktickým prostředkem. Navíc, bude-li žák chtít doplnit některé znalosti, které zapomněl, nebo bude-li chtít například nadaný žák nabývat znalostí, jež učitel pokládá za nepotřebné a nadbytečné, měla by mu učebnice vystačit.

V obecnějším smyslu: učebnice by měla vést žáka k tomu, aby se naučil samostatně zacházet s různými dalšími informacemi mimo učebnici.

Učebnice má **integrační** funkci. Učebnice se svým textem neexistuje jen sama pro sebe a není omezena hranicemi svých listů. Text učebnice musí předpokládat, že žák má zkušenosti i z jiných pramenů, a měl by být vodítkem pro jejich porozumění.

Koordinační funkce předpokládá, že učebnice spolupracuje i s jinými didaktickými pomůckami – cvičebnicemi, pracovními sešity apod. Tato funkce umožňuje vznik ucelených řad učebnic a různých druhů didaktických textů.

Rozvojově výchovná funkce klade důraz na výchovné aspekty a na osobnostní rozvoj jedince. Učebnice by měla rozvíjet žakovu osobnost všestranně.

Všechny tyto výše zmíněné funkce utvářejí učebnici jako celek a s jejich pomocí můžeme pochopit podstatu učebnice a jejího fungování.

1.3 STRUKTURA UČEBNICE

Učebnice, jakožto jeden velký celek, musí mít vnitřně logicky organizovanou strukturu, aby mohla fungovat tak, jak se to od ní vyžaduje.

Obecněji strukturu učebnice pojal Jan Průcha, který ji rozděluje na tři části.¹³ První část tvoří komponenty, jež prezentují učivo. Tyto komponenty jsou dále děleny na verbální a obrazové. Do verbálních komponent patří výkladový text, doplňující texty, slovníčky pojmů atd. Do obrazových komponent zařazujeme například fotografie či umělecké ilustrace doplňující výklad.¹⁴

Druhá část je tvořena aparáty, které řídí osvojování učiva. Do této skupiny řadíme různé typy cvičení a úkolů.

Poslední třetí část tvoří aparát orientační. Tento aparát slouží k lepší orientaci v učebnici. Patří sem obsah, různá grafická označení (např. definice k zapamatování jsou vždy označeny červenou svislou čarou na straně okraje nebo jsou označeny panáčkem se žárovkou) apod.

Průcha se nechal inspirovat teorií strukturních komponentů. Tato teorie usuzuje, že učebnice je systémem, jehož jednotlivé složky jsou vzájemně propojeny a hierarchizovány. Tyto jednotlivé prvky v systému plní různé funkce.¹⁵

Velmi podrobný strukturní popis vypracoval Dmitrij Dmitrijevič Zujev, jenž rozděluje obsah učebnice na dvě základní skupiny. První skupina je složena z výkladových textů a druhá skupina je tvořena nevýkladovými složkami.¹⁶ Tyto dvě části učebnicového obsahu jsou podrobně rozděleny.

Výkladové texty jsou dále rozděleny na základní text, doplňkový text a vysvětlující text. Za základní text učebnice je považován takový materiál, který obsahuje ukázkové texty, definice a vysvětlení problematiky. Za doplňkový text považujeme například slovo ke čtenáři nebo materiály k nepovinnému osvojení. Vysvětlujícím textem rozumíme vysvětlivky, poznámky, seznamy (abecední – věcné, předmětové apod.).

Nevýkladové složky jsou rozčleněny do tří částí: aparát sloužící k řízení procesu osvojování, ilustrace a orientační složka. Do první skupiny zařazujeme otázky, úkoly, tabulky apod. Do druhé skupiny patří různé ilustrace, fotografie či koláže. Do poslední

¹³ *Pedagogická encyklopedie*. Editor Jan Průcha. 1. vyd. Praha : Portál, 2009, s. 265.

¹⁴ PRŮCHA, Jan. *Moderní pedagogika*. 4. vyd. Praha : Portál, 2009, s. 278.

¹⁵ PRŮCHA, Jan. *Učebnice - teorie a analýzy edukačního média : příručka pro studenty, učitele, autory učebnic a výzkumné pracovníky*. Brno : Paido, 1998, s. 21.

¹⁶ SÝKORA, Miloslav. *Učebnice. Její úloha v práci učitele a ve studijní činnosti žáků a studentů*. Praha : EM-EFFECT, 1996, s. 21.

Slohové učivo v učebnicích českého jazyka pro druhý stupeň základních škol

skupiny zařazujeme obsah, bibliografii, symboly, rejstříky – tedy to samé, co pod orientačním aparátem chápe Průcha.

Abychom mohli učebnici popsat je důležité si uvědomit, jakou má učebnice strukturu a z jakých komponent je učebnice utvářena.

2. RVP PRO ZV, ČESKÝ JAZYK A KOMUNIKAČNÍ VÝCHOVA

Od roku 1996 se v České republice vyučovalo podle vzdělávacích programů *Základní škola, Obecná škola a Národní škola*.¹⁷ Prvního září roku 2005 vstoupil v platnost *Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání s přílohou upravující vzdělávání žáků s lehkým mentálním postižením* (dále jen RVP pro ZV). Tento RVP pro ZV je pouze základním dokumentem, podle něhož si každá škola dále vytváří vlastní a individuální *Školní vzdělávací program* (ŠVP).

Školy musely začít vyučovat podle ŠVP nejdéle v prvním a šestém ročníku k prvnímu září roku 2007. Postupně v dalších letech nabíhala výuka podle nového vzdělávacího programu ve vyšších ročnících a postupně dobíhaly již zmíněné tři starší vzdělávací programy.

V současné době (tj. školní rok 2010/2011) je nový vzdělávací program zaveden v 1., 2., 3., 4., 6., 7., 8. a 9. ročníku. Příští školní rok se bude vyučovat ve všech ročnících, tj. i v pátém ročníku.

2.1 RVP PRO ZV – NOVÁ CESTA VE VZDĚLÁVÁNÍ

Rámcové vzdělávací programy vycházejí z *Národního programu rozvoje vzdělávání v České republice* (tzv. *Bílé knihy* z roku 2001), který představuje vládní strategii pro oblast vzdělávání. Jsou zde popsány obecné cíle vzdělávání, vzdělávací programy, evropská a mezinárodní spolupráce ve vzdělávání, principy primárního, sekundárního a terciálního vzdělávání, celoživotního vzdělávání, práce s volným časem atd.¹⁸

RVP pro ZV vymezuje závazný rámec vzdělání a jeho obsahem je nová strategie vzdělávání. V čem je ale ona inovace? Především v pěti základních bodech:

¹⁷ *Pedagogická encyklopedie*. Editor Jan Průcha. 1. vyd. Praha : Portál, 2009, s. 123.

¹⁸ *Bílá kniha – národní program rozvoje vzdělávání v České republice* [online]. [cit. 3. května 2009]. Dostupné na URL: <www.msmt.cz>.

- kurikulární dokumenty existují na dvou úrovních – státní a školní;
- širše pojaté vzdělávací oblasti;
- existence klíčových kompetencí;
- existence očekávaných výstupů;
- existence průřezových témat.

Nyní se zaměříme na jednotlivé body a více je rozvedeme.

Prvním bodem inovace je **existence kurikulárních dokumentů na dvou úrovních – státní a školní**. Jak již bylo zmíněno v úvodu k této kapitole, RVP pro ZV je pouze obecnějšího charakteru a vymezuje závazné rámce vzdělávání v jednotlivých etapách. RVP pro ZV je kurikulární dokument státní úrovně.¹⁹ ŠVP je úrovně školní. Jedná se o školský dokument, který si každá škola zpracovává sama podle RVP pro ZV. Sám RVP pro ZV uvádí: „ŠVP vychází z konkrétních vzdělávacích záměrů školy, zohledňuje potřeby a možnosti žáků, reálné podmínky a možnosti školy a oprávněné požadavky rodičů nebo zákonných zástupců žáků. Má na zřeteli postavení školy v regionu i sociální prostředí, ve kterém bude vzdělávání probíhat. Vzdělávací proces na konkrétní škole se pak uskutečňuje podle ŠVP, který si škola vypracovala.“²⁰

Nově v RVP pro ZV dochází k širšímu pojetí **vzdělávacích oblastí**. Toto pojetí vystupuje především proti izolovaným učebním předmětům a lineárně uspořádaným tématům.²¹ RVP pro ZV vymezuje devět vzdělávacích oblastí: *Jazyk a jazyková komunikace, Matematika a její aplikace, Informační a komunikační technologie, Člověk a jeho svět, Člověk a společnost, Člověk a příroda, Umění a kultura, Člověk a zdraví a Člověk a svět práce*. Každá vzdělávací oblast obsahuje vzdělávací obor nebo skupinu obsahově blízkých vzdělávacích oborů.²²

Dalším novým prvkem, s kterým RVP pro ZV přichází, je pojem **klíčové kompetence**. Klíčovými kompetencemi rozumíme soubor vědomostí, dovedností,

¹⁹ *Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělání (se změnami provedenými k 1. 9. 2007)* [online]. Praha : Výzkumný ústav pedagogický v Praze, 2007. [cit. 15. července 2010]. Dostupné na URL: <<http://www.vuppraha.cz/ramcove-vzdelavaci-programy/zakladi-programy>>, s. 117.

²⁰ *Tamtéž*, s. 116.

²¹ *Pedagogická encyklopedie*. Editor Jan Průcha. 1. vyd. Praha : Portál, 2009, s. 125.

²² *Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělání (se změnami provedenými k 1. 9. 2007)* [online]. Praha : Výzkumný ústav pedagogický v Praze, 2007. [cit. 15. července 2010]. Dostupné na URL: <<http://www.vuppraha.cz/ramcove-vzdelavaci-programy/zakladi-programy>>, s. 18.

schopností a postojů, které jsou důležité pro osobnostní rozvoj a pro uplatnění člověka jako občana ve společnosti. Uvnitř tohoto souboru jsou všechny složky výhodně propojeny, jedinec si tak dokáže poradit s různými úkoly. Například se předpokládá, že by nemělo docházet k tomu, aby žáci při českém jazyce do doplňujících cvičení správně dosazovali koncovky u podstatných jmen, ale při fyzice či chemii by nevědomě psali s hrubými chybami.²³

RVP pro ZV vytyčuje jaké úrovně klíčových kompetencí by měli žáci ideálně dosáhnout po ukončení základní školní docházky.

Klíčové kompetence, které žák získává v rámci základní školy, jsou: kompetence k učení, kompetence k řešení problémů, kompetence komunikativní, kompetence sociální a personální, kompetence občanské a kompetence pracovní. Každá klíčová kompetence je v RVP pro ZV blíže specifikována.

RVP pro ZV nově vymezuje pojem **očekávané výstupy**, které jsou zaměřené prakticky a jejich zvládnutí se ověřuje třikrát během základní školní docházky – na konci 3.ročníku, 5. ročníku a 9. ročníku. Pouze na konci 9. ročníku jsou výstupy závazné. Očekávané výstupy jsou definovány ke každému vzdělávacímu oboru pro první i druhý stupeň. Pro první stupeň jsou nadále rozděleny na dvě období (první období: od 1. do 3. ročníku, druhé období: od 4. do 5. ročníku). Prostředkem k dosažení očekávaných výstupů je učivo.

Dalším základním inovačním principem RVP pro ZV jsou **průřezová témata**, která jsou odvozena ze současných světových problémů a utvářejí osobnost žáků v oblasti postojů a hodnot. Průřezovými tématy jsou: *Osobnostní a sociální výchova, Výchova demokratického občana, Výchova k myšlení v evropských a globálních souvislostech, Multikulturní výchova, Environmentální výchova a Mediální výchova*.²⁴

RVP pro ZV „podporuje komplexní přístup k realizaci vzdělávacího obsahu, včetně možnosti jeho vhodného propojování, (...),“²⁵ počítá s využíváním nových učebních metod a forem výuky pro individualizaci výuky.

²³ *Klíčové kompetence v základním vzdělávání* [online]. Praha : Výzkumný ústav pedagogický v Praze, 2007. [cit. 1. dubna 2009]. Dostupné na URL: <<http://www.vuppraha.cz/soubory/kkzv.pdf>>, s. 10.

²⁴ Blíže se průřezovými tématy věnujeme v kapitole 2.4 *Průřezová témata*.

²⁵ *Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělání (se změnami provedenými k 1. 9. 2007)* [online]. Praha : Výzkumný ústav pedagogický v Praze, 2007. [cit. 15. července 2010]. Dostupné na URL: <<http://www.vuppraha.cz/ramcove-vzdelavaci-programy/zakladi-programy>>, s. 10.

Tento vzdělávací program přináší velké množství inovačních prvků a pojmů do českého školství. Především je v něm kladen důraz na rozvíjení klíčových kompetencí, neizolovanost vědomostí, schopností a dovedností, komplexnost vzdělávání. Program je koncipován tak, aby žáci byli vychováni demokraticky a aby získali vědomí zodpovědného občana, který umí řešit problémové situace a který si je vědom nejenom svých práv, ale zároveň i povinností.

2.2 RVP PRO ZV A ČESKÝ JAZYK

Vzdělávací obor *Český jazyk a literatura* je v RVP pro ZV zařazen do vzdělávací oblasti *Jazyk a jazyková komunikace*. Současně je do této oblasti zařazen vzdělávací obor *Cizí jazyk*.

2.2.1 Český jazyk a literatura

Vzdělávací oblast *Jazyk a jazyková komunikace* má v RVP pro ZV vymezeno sedm dílčích cílů. Ve výuce, jež je těmto cílům podrobena, jsou žáci vedeni k tomu, aby získali klíčové kompetence.

Oblast vzdělávacího oboru *Český jazyk a literatura* má specifické postavení v rámci celého vzdělávání, jelikož jazyková i komunikační úroveň žáka určuje zvládnutí ostatních vzdělávacích oblastí. Žáci jsou při výuce vedeni nejen k tomu, aby jazyk poznali po stránce gramatické, slohové a literární, ale aby porozuměli obsahu sdělení, dokázali ho analyzovat a kriticky zhodnotit. Také jsou vedeni k tomu, aby sami dokázali co nejpřesněji a adekvátně vyjádřit to, co chtějí sdělit o svých emocích, poznatcích, schopnostech, dovednostech apod.

2.2.2 Složky vzdělávacího oboru Český jazyk a literatura v RVP pro ZV

V RVP pro ZV je vzdělávací obor *Český jazyk a literatura* rozdělen tradičně do tří částí. První část tvoří komunikační a slohová výchova, druhá část je tvořena jazykovou výchovou a třetí část literární výchovou.

Komunikační a slohová výchova v sobě zahrnuje chápání různých jazykových sdělení, četbu s porozuměním, kultivovaný psaný a mluvený projev. Dále je pro žáka důležité, aby dokázal analyzovat přečtený či slyšený text a aby jej uměl kriticky zhodnotit.²⁶

Zmiňme na tomto místě, že komunikační výchova je vložena nově do předmětu český jazyk a v českém prostředí je tento pojem poměrně nový. Hlouběji se komunikační výchovou budeme zabývat v kapitole 2.3 *Komunikační a slohová výchova*.

*„V jazykové výchově žáci získávají vědomosti a dovednosti potřebné k osvojování spisovné podoby českého jazyka.“*²⁷ Dále je u nich rozvíjeno logické myšlení, je kladen důraz na srozumitelné vyjadřování. Zároveň je tato oblast vedena jako poznávací, nikoli pouze jako informativní.

Literární výchova vede žáky k četbě. Žáci jsou pomocí této četby vedeni k plnému zamýšlení nad textem a jsou vedeni k tomu, aby rozpoznali fikci od skutečnosti. Současně jsou u žáků rozvíjeny základní čtenářské návyky (recepce, interpretace a produkce).²⁸

Jednotlivé složky vzdělávacího oboru *Český jazyk a literatura* jsou chápány komplexně, navazují na sebe a vzájemně se doplňují a prolínají.

V jedné hodině by mělo docházet k prolnutí všech částí vzdělávacího oboru. Například je v hodině slohové výchovy učitelem použit umělecký literární text jako ukázka určitého slohového útvaru a z tohoto hlediska je podroben rozboru. Současně se však prověřuje porozumění textu (např. ověřuje se znalost cizích slov, pochopení obrazných přirovnání či ironie, ale i celkové porozumění textu jako komplexu apod.).

Jednotlivé složky mohou na sebe navazovat. Například se žáci budou seznamovat se slangem v hodině mluvnice. Ve slohu pak mohou sepsat povídku složenou ze slangových výrazů.²⁹

²⁶ *Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělání (se změnami provedenými k 1. 9. 2007)* [online]. Praha : Výzkumný ústav pedagogický v Praze, 2007. [cit. 15. července 2010]. Dostupné na URL: <<http://www.vuppraha.cz/ramcove-vzdelavaci-programy/zakladi-programy>>, s. 20.

²⁷ *Tamtéž*, s. 20.

²⁸ *Tamtéž*, s. 20.

²⁹ RYSOVÁ, K. Propojení jazyka, slohu a literatury ve výuce českého jazyka. In *Český jazyk a literatura*, 2007/2008, roč. 58, s. 140.

2.3 KOMUNIKAČNÍ A SLOHOVÁ VÝCHOVA

Komunikační a slohová výchova je jednou z částí vzdělávacího oboru *Český jazyk a literatura*. Pojem komunikační výchova je v českém prostředí poměrně nový a objevuje se v odborných diskusích teprve od devadesátých let.³⁰ Tento nový pohled na výuku slohu souvisí s komunikačně-pragmatickým obratem v jazykovědě, též se změnami v oborové didaktice a se vznikem a zaváděním RVP pro ZV.

2.3.1 Změna v terminologii a principech

Komunikační výchova v současné době nahrazuje a doplňuje původní složku českého jazyka – sloh. Musíme však zdůraznit, že tu nejde pouze o změnu v terminologii. Komunikační výchova se od slohu liší v pojetí cílů, v obsahu i v metodice.

Tradiční pojetí slohu se pro didaktiku českého jazyka a zároveň pro vzdělání s novými cíli, které kladou důraz především na praktické zaměření výuky, a novým obsahem stalo postupem času nevyhovující. Je tomu tak proto, že koncepce tradičního slohu byla postavena na slohových útvarech a do praxe se tato skutečnost promítala tak, že se od žáků vyžadovalo, aby určitá předepsaná schémata slohových útvarů naplňovali určitým obsahem a jazykovým materiálem.³¹ Učivo tradičního slohu se tak orientovalo především na slohové útvary, u kterých se zbytečně přeceňovala jejich role v komunikaci a byla opomíjena jejich funkčnost. Vyučování slohu bylo zaměřeno na naučení slohu a docházelo k opomíjení principu komunikačního.

Východiskem z této situace se stala dvě možná řešení. Buď se dosavadní pojem tradičního slohu vědomě rozšíří tak, aby vyhovoval novým požadavkům vzdělávání, nebo se tento původní termín nahradí takovým, který bude mít širší význam.³²

V některých starších monografiích, které se věnují didaktice slohu, se setkáme ještě s pojmem sloh, který je však vědomě autory rozšířen. Je tomu tak například v třetím díle monografie *Didaktika českého jazyka pro 2. stupeň ZŠ*, jejíž autorkou

³⁰ ŠEBESTA, Karel. *Od jazyka ke komunikaci : didaktika českého jazyka a komunikační výchova*. 2. vyd. Praha : Karolinum, 2005, s. 10.

³¹ ČECHOVÁ, Marie – STYBLÍK, Vlastimil. *Čeština a její vyučování : didaktika českého jazyka pro učitele základních a středních škol a studenty učitelství*. 2. vyd. Praha : SPN –pedagogické nakladatelství, 1998, s. 198.

³² ČECHOVÁ, Marie. *Komunikační a slohová výchova*. 1. vyd. Praha : ISV, 1998, s. 11.

je Eva Minářová.³³ Tento třetí díl monografie se věnuje vyučování slohu (Slohové vyučování).

V současné době však didaktika českého jazyka používá nový termín, který svým obsahem po všech stránkách vyhovuje novým nárokům vzdělávání: **komunikační a slohová výchova**. Tento pojem v sobě zahrnuje komunikační pojetí výuky slohu.

2.3.2 Výchova?

Zastavme se nyní u pojmu **výchova** a osvětleme, proč se tento pojem upřednostňuje například před pojmem výuka nebo vyučování.

Například s tímto pojmem pracuje Marie Čechová. Pojem výchova zazní i v názvu její monografie zasvěcené didaktice slohu: *Komunikační a slohová výchova*.³⁴ Autorka užití pojmu blíže vysvětluje: „*Vyučování slohu není zaměřeno na naučení slohu, nýbrž na rozvíjení slohových schopností,*“³⁵ proto zde hovoříme o slohové výchově. Žáka vychováváme k tomu, aby rozvinul své schopnosti a dovednosti. Součástí této slohové výchovy je slohové vzdělání – soubor poznatků o slohu.³⁶

Jiří Kostečka pracuje s pojmy slohová výuka a slohová výchova, které považuje za sobě rovné. Domnívá se, že slohu nejen učíme, ale zároveň v této oblasti žáky i vychováváme.³⁷

V této práci vycházíme z pojetí Marie Čechové.

2.3.3 Principy komunikačního pojetí

V čem se však zásadně liší komunikační pojetí výuky od původního pojetí? Ve čtyřech základních bodech:³⁸

- V komunikačním pojetí dochází k orientaci ke komunikačním činnostem a orientaci na rovnoměrné rozvíjení všech komunikačních dovedností.

³³ MINÁŘOVÁ, Eva. *Didaktika českého jazyka pro 2. stupeň ZŠ. Díl III. Slohové vyučování*. 1. vyd. Brno : Masarykova univerzita v Brně, 1994. 44 s. ISBN 80-210-1006-1.

³⁴ ČECHOVÁ, Marie. *Komunikační a slohová výchova*. 1. vyd. Praha : ISV, 1998. 226 s. ISBN 80-85866-32-3.

³⁵ *Tamtéž*, s. 16.

³⁶ *Tamtéž*, s. 16.

³⁷ KOSTEČKA, Jiří. *Do světa češtiny jinak. Didaktika českého jazyka a slohu pro vyučovací praxi*. 1. vyd. Praha : H & H, 1993, s. 70.

³⁸ ŠEBESTA, Karel. *Od jazyka ke komunikaci : didaktika českého jazyka a komunikační výchova*. 2. vyd. Praha : Karolinum, 2005, s. 61–69.

- Je kladen důraz na kontext situační a jazykový.
- Na komunikaci je pohlíženo jako na komplexní sémiotický proces. Dochází k rozšiřování repertoáru dorozumívacích kódů a je respektována sémiotická heterogenost dorozumívání.
- Dochází k rozlišování jazykových a komunikačních dovedností a je brán soustavný zřetel k tomu, aby jazykové dovednosti byly rozvíjeny vždy v příslušném komunikačním rámci.

Jednotlivé body nyní blíže rozvedme.

V komunikačním pojetí se dbá na **rovnoměrné rozvíjení všech komunikačních dovedností** – mluvit, psát, naslouchat a číst. Je zde kladen stejný důraz jak na receptivní, tak i produktivní činnosti.³⁹

Komunikační pojetí se orientuje na **kontext jazykový a situační**. Znamená to, že žádný jazykový projev neexistuje izolovaně, ale vždy je potřeba reflektovat konkrétní komunikační situaci a je nutné tyto informace řádně zužitkovat.⁴⁰

Pokud je v komunikačním pojetí na komunikaci pohlíženo jako na **komplexní sémiotický proces**, je tím myšleno zaměření se na komunikaci jako vícevrstevnou složku s různými dorozumívacími prostředky. Je potřeba se soustředit nejen na jazyk a psaní, ale i na obrazová sdělení a řeč těla.⁴¹

Jazykové a komunikační dovednosti je potřeba rozlišovat. Tato nutnost vyplývá ze skutečnosti, že komunikační dovednosti v sobě zahrnují jazykové dovednosti, ale opačně tomu tak není.⁴²

Uvedme, že výše uvedené body vyplývají z té skutečnosti, že komunikační pojetí je založeno na upřednostnění praktického cíle před cílem kognitivním (poznávacím),

³⁹ ŠEBESTA, Karel. *Od jazyka ke komunikaci : didaktika českého jazyka a komunikační výchova*. 2. vyd. Praha : Karolinum, 2005, s. 62.

⁴⁰ *Tamtéž*, s. 63.

⁴¹ *Tamtéž*, s. 65.

⁴² *Tamtéž*, s. 68.

Komunikační dovednosti jsou mluvení, naslouchání, psaní a čtení. Jim odpovídají jazykové dovednosti: ústní projev, poslech, psaný projev a základní čtení.

formativním a výchovným.⁴³ Upřednostnění praktického cíle však neznamená zanedbání dalších cílů. Další cíle jsou stále velmi důležité, avšak jsou do jisté míry podřízeny cíli praktickému. Měli bychom si uvědomit skutečnost, že žák si musí osvojit některé teoretické poznatky o slohu. Tyto vědomosti jsou pro žáka odrazovým můstkem při vlastním tvoření. Kognitivní cíl bychom měli podříditi praktickému cíli. Stejně tak je důležité, aby se do výuky promítl i cíl formativní a cíl výchovný.

2.3.4 Komunikační kompetence a komunikační činnosti

Základním principem komunikačního pojetí je **rozvíjení komunikační kompetence** žáků, ne pouze jazykové.⁴⁴ Osvětleme, co komunikační kompetence představuje.

Komunikační kompetence je soubor vědomostí, schopností a dovedností, díky kterým dokáže jedinec komunikovat. Základem jsou: zvládnutí jazyka (popř. jazyků), dovednost interakce (jedinec je schopen odhadnout situaci a vzhledem k ní umí zvolit komunikační prostředky a postupy) a znalost kulturních souvislostí (například v nonverbální komunikaci).⁴⁵

RVP pro ZV komunikační kompetence také vymezuje, je zde ale užito jiné terminologie. RVP pro ZV komunikační kompetence nazývá komunikativními kompetencemi. Vymezuje je v pěti bodech⁴⁶:

- formulace myšlenek a názorů především logicky, výstižně, souvisle a kultivovaně;
- naslouchání a porozumění promluvám druhých lidí s přiměřenou reakcí; zapojení do diskuze s vhodnými argumenty;
- porozumění různým typům textu, záznamu, gest, zvuků apod. Přemýšlení o nich spojené s reakcí;

⁴³ ŠEBESTA, Karel. *Od jazyka ke komunikaci : didaktika českého jazyka a komunikační výchova*. 2. vyd. Praha : Karolinum, 2005, s. 60.

⁴⁴ *Tamtéž*, s. 60.

⁴⁵ *Tamtéž*, s. 60.

⁴⁶ *Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělání (se změnami provedenými k 1. 9. 2007)* [online]. Praha : Výzkumný ústav pedagogický v Praze, 2007. [cit. 15. července 2010]. Dostupné na URL: <<http://www.vuppraha.cz/ramcove-vzdelavaci-programy/zakladi-programy>>, s. 13.

- využití informačních a komunikačních prostředků pro komunikaci s okolím;
- využití získaných komunikačních dovedností k vytváření vztahů.

Uvedené komunikační kompetence se projevují v **komunikačních činnostech**. Komunikační činnosti máme čtyři: mluvení, naslouchání, čtení a psaní. Rozdělujeme je podle dvou hledisek:⁴⁷

První hledisko je založeno na druhu zapojení jedince do komunikace. Jedinec může během komunikace vstřebávat či přijímat informace. V takovém případě hovoříme o činnosti receptivní. Pokud jedinec během komunikace informace či sdělení vytváří, jedná se o činnost produktivní. Činnosti receptivní jsou čtení a naslouchání a činnosti produktivní jsou mluvení a psaní.

Druhé hledisko je definováno podle média. Médium může být zvukové (hovoříme tu pak o mluvení a naslouchání) či vizuální (v takovém případě se jedná o psaní a čtení).

2.3.5 Očekávané výstupy komunikační a slohové výchovy

Věnujme se nyní obsahu vzdělání v RVP pro ZV, který je vymezen pro komunikační a slohovou výchovu. Obsah je uveden jak pro první stupeň, tak pro druhý stupeň. Pro každý stupeň jsou vymezeny očekávané výstupy a učivo.

RVP pro ZV vymezuje deset očekávaných výstupů, které by měl každý žák (v ideálním případě) na konci povinné školní docházky zvládnout. V nich je kladen důraz na samostatnou aktivitu žáka. Žák nemá být pohlcen učivem a pouze se učit bez porozumění. Žák by měl být soustavně veden k tomu, aby se dokázal spolehnout sám na sebe a aby si dokázal poradit v různých situacích. Kladen důraz je na kritické myšlení, na samostudium, na správnou argumentaci, na práci s informacemi apod. Souhrnně řečeno – očekávané výstupy jsou koncipovány na základě nového pojetí didaktiky češtiny. Stejně tomu samozřejmě je i ve vymezení učiva komunikační a slohové výchovy.

⁴⁷ ŠEBESTA, Karel. *Od jazyka ke komunikaci : didaktika českého jazyka a komunikační výchova*. 2. vyd. Praha : Karolinum, 2005, s. 61.

2.3.6 Učivo komunikační a slohové výchovy

Učivo je rozděleno do čtyř částí podle komunikačních činností, u kterých RVP pro ZV používá pro mluvení a psaní rozdílnou terminologii: **naslouchání, čtení, mluvený projev a písemný projev**.⁴⁸

Každá tato komunikační činnost by měla být ideálně rozdělena podle funkční diferenciaci. Obecně charakterizujeme jednotlivé části této diferenciaci podle monografie profesora Karla Šebesty *Od jazyka ke komunikaci: didaktika českého jazyka a komunikační výchova*.⁴⁹ Profesor Šebesta uvádí, že u komunikace je potřeba rozlišit zaměření praktické, zaměření věcné, zaměření na interakci a zaměření na estetický zážitek a zábavu.⁵⁰

Prakticky zaměřená komunikace je taková, „(...) která má doprovodný charakter a těsně se váže k jiným aktivitám.“⁵¹

Věcně zaměřená komunikace je založena na „(...) získání nebo předání určitých věcných informací.“⁵²

Komunikace zaměřená na interakci (respektive kritické zaměření komunikace) se orientuje na funkce emotivní a konativní. Emotivní funkce v sobě zahrnuje vyjadřování vlastních názorů, stanovisek a pocitů, vyjadřování kritiky a její přijímání, odlišení subjektivního zabarvení projevu od věcného. Funkce konativní je funkce působící a ovlivňovací.⁵³

Komunikace zaměřená na estetický zážitek a zábavu (respektive zážitková komunikace) je založena na estetické funkci. Věnuje se jí především literární výchova.⁵⁴

⁴⁸ *Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělání (se změnami provedenými k 1. 9. 2007)* [online]. Praha : Výzkumný ústav pedagogický v Praze, 2007. [cit. 15. července 2010]. Dostupné na URL: <<http://www.vuppraha.cz/ramcove-vzdelavaci-programy/zakladi-programy>>, s. 24–25.

⁴⁹ ŠEBESTA, Karel. *Od jazyka ke komunikaci: didaktika českého jazyka a komunikační výchova*. 2. vyd. Praha: Karolinum, 2005. 166 s. ISBN 80-246-0948-7.

⁵⁰ *Tamtéž*, s. 70.

⁵¹ *Tamtéž*, s. 73.

⁵² *Tamtéž*, s. 70.

⁵³ *Tamtéž*, s. 71–72.

⁵⁴ *Tamtéž*, s. 74.

Naslouchání a čtení

Naslouchání v komunikační výchově hraje velmi důležitou roli. Nejde o to, aby žák poslouchal, ale aby naslouchal. Žák by měl o tom, co slyší, přemýšlet a měl by ze slyšeného umět získat konkrétní informace, které by mu měly pomoci při komunikaci.

V rámci druhého stupně je u žáků rozvíjeno **čtení** pokročilé, především jeho vyšší úrovně.

Naslouchání a čtení je v RVP pro ZV rozděleno na čtyři typy podle funkce: praktické, věcné, kritické a zážitkové.

Nyní konkretizujme jednotlivé typy **naslouchání**.

Naslouchání praktické je založeno na empatii, tedy na schopnosti vcítit se do druhého a porozumět mu. Na základě tohoto vcítění může naslouchající jednat.

Při věcném naslouchání je kladen důraz na získání věcných informací. Takovéto naslouchání by mělo být aktivní.

Značný důraz by měl být kladen na kritické naslouchání. Jedná se o typ naslouchání, při kterém recipient rozpozná objektivní sdělení od subjektivního, co je ve skutečnosti záměrem mluvčího, manipulativní projev apod.

Zážitkové naslouchání je založeno na zážitku a prožitku recipienta.

Zaměříme se nyní na jednotlivé typy **čtení**.

Čtení praktické je takové čtení, které je podřízené nějaké jiné činnosti.⁵⁵ Čtení je doprovodnou činností. Tento typ čtení se uplatňuje při získání různých instrukcí a při získání orientace v textu. Takovéto čtení by mělo být přiměřeně rychlé a především pozorné.

Při věcném čtení dochází ke studiu textu, při němž čtenář získá informace o nějakém sdělovaném předmětu. Při takovémto čtení získá recipient celkový přehled o obsahu textu, formuluje si k němu otázky, vyhledává klíčová slova a mapuje hlavní myšlenky.⁵⁶

Čtení kritické je už poměrně náročné. Nejde tu pouze o vstřebání informací

⁵⁵ ŠEBESTA, Karel. *Od jazyka ke komunikaci : didaktika českého jazyka a komunikační výchova*. 2. vyd. Praha : Karolinum, 2005, s. 91.

⁵⁶ *Tamtéž*, s. 93.

čtenářem a o jejich produkci. Při kritickém čtení se klade na čtenáře další požadavek: měl by být schopen „*rozeznat komunikaci s působícím efektem a rozlišit působení nekorektní od korektního*.“⁵⁷ Čtenář při tomto druhu čtení analyzuje text a hodnotí ho.

Posledním typem čtení, ke kterému jsou žáci na základní škole vedeni, je čtení prožitkové. Takovéto čtení se uplatňuje především při čtení prózy a poezie. Čtenář při četbě krásné literatury něco prožívá a cítí. Nějakým způsobem o předloženém textu přemýšlí a vkládá do něho své vlastní zkušenosti, emoce atd.

Mluvený projev a písemný projev

Jak bylo výše zmíněno, podobné rozdělení podle funkcí bychom měli očekávat i u **mluveného projevu / mluvení a písemného projevu / psaní**. RVP pro ZV však tyto dvě činnosti dále takto nerozděluje a pouze konkretizuje jejich učivo. Ke konci kapitoly se vrátíme k funkční diferenciaci i u těchto komunikačních činností.

Učivo **mluveného projevu** je v RVP pro ZV rozděleno do tří kategorií:

- zásady dorozumívání;
- zásady kultivovaného projevu;
- komunikační žánry.

Zásady dorozumívání se specializují na komunikační normy a na mluvené žánry, které se objevují v komunikačních situacích.

Zásady kultivovaného projevu se soustředí na techniky projevu a na nonverbální komunikaci (gesta, mimika apod.). Opomenuta není ani paralingvální komunikace (intonace, frázování, tempo, síla hlasu atd.).

Žáci jsou seznámeni s komunikačními žánry mluveného projevu. Do těchto žánrů patří připravený a nepřipravený mluvený projev, referát a diskuse.

Písemný projev by měl být podle RVP pro ZV již pokročilý a důraz by měl být kladen na funkčnost psaní. Písemný projev musí být sestaven na základě poznatků o jazyce a stylu. Žáci by se měli učit o základních slohových postupech a žánrech. Písemným projevem žák musí umět vyjádřit své myšlenky a postoje.

⁵⁷ ŠEBESTA, Karel. *Od jazyka ke komunikaci : didaktika českého jazyka a komunikační výchova*. 2. vyd. Praha : Karolinum, 2005, s. 95–96.

Šebesta ve své publikaci⁵⁸ chápe psaní procesuálně. Žáci si psaní osvojují jako komunikační činnost, která je složena z několika fází.⁵⁹ Tyto fáze se dělí na tři základní: přípravná fáze (shromažďování látky), střední fáze (vlastní psaní, rychlost psaní apod.) a závěrečná fáze (úpravy). V tomto ohledu RVP pro ZV neuvádí tuto specifikaci komunikační činnosti.

Rozdělme nyní písemný projev a mluvený projev podle funkcí na věcný, kritický, praktický a estetický.

Věcný písemný projev by měl být zaměřen na rozlišování reálných faktů od subjektivních emocí.⁶⁰

Kritický písemný projev by měl být směřován k tomu, aby žák byl schopen vyjádřit vlastní názor, aby si ujasnil záměr svého projevu a také aby používal společensky přijatelné formy působení.⁶¹

Praktické psaní by mělo být orientováno na soukromou a úřední komunikaci. Žák by měl být schopen se dorozumívat pomocí písemných zpráv, informací apod.⁶²

Písemný projev estetický je zaměřen na tvořivé psaní.⁶³

Funkční rozdělení mluveného projevu odpovídá tomuto rozdělení u písemného projevu.

Věcné mluvení by mělo být zaměřeno na rozlišení reálných faktů od subjektivních mínění.⁶⁴

U kritického mluvení musí být žák schopen vyjádřit vlastní názor, musí si ujasnit záměry svého projevu a musí používat společensky přijatelné formy působení.

⁵⁸ ŠEBESTA, Karel. *Od jazyka ke komunikaci : didaktika českého jazyka a komunikační výchova*. 2. vyd. Praha : Karolinum, 2005. 166 s. ISBN 80-246-0948-7.

⁵⁹ *Tamtéž*, s. 104–109.

⁶⁰ *Tamtéž*, s. 71.

⁶¹ *Tamtéž*, s. 73.

⁶² *Tamtéž*, s. 74.

⁶³ *Tamtéž*, s. 74.

⁶⁴ *Tamtéž*, s. 71.

Praktické zaměření mluvení je orientováno na komunikaci společenskou a obecné dorozumívání. Žák má být schopen navázat komunikaci s druhými, udržet ji a vést kontakt.⁶⁵

Estetické zaměření mluveného projevu je založeno taktéž na tvořivosti.

2.4 PRŮŘEZOVÁ TÉMATA

Jak již v předchozích kapitolách bylo uvedeno, RVP pro ZV přichází s mnohými inovačními prvky. Jedním z těchto inovačních prvků jsou i **průřezová témata**. Co to průřezová témata jsou, jsme velmi stroze osvětlili v kapitole 2.1, ale pro úplný výklad RVP pro ZV je nutné toto téma popsat zevrubněji.

Průřezová témata se zabývají aktuálními problémy soudobého světa. V základním vzdělávání mají především úlohu formativní, jelikož jedním ze základních principů těchto témat je převádět („přetavovat“⁶⁶) získané vědomosti, dovednosti a schopnosti do osobních hodnot a postojů.⁶⁷ Nesmíme však opomenout další významný rys průřezových témat, kterým je značné přispívání ke **komplexnosti** vzdělávání. Díky průřezovým tématům dochází k propojování jednotlivých vzdělávacích oblastí. Znamená to, že základním smyslem existence průřezových témat je „ (...) *integrace vzdělávacích obsahů, která se má promítnout především do formování osobností žáků.*“⁶⁸

Průřezová témata jsou povinnou součástí základního vzdělávání. Školy mají povinnost tato témata vyučovat a musí je zakomponovat do svých ŠVP a to jak pro první stupeň, tak i pro druhý. Není však nutné, aby všechna průřezová témata byla zastoupena v každém ročníku. Záleží však na každé škole, jak konkrétní průřezové téma začlení a kdy jej bude vyučovat. Škola může dokonce z průřezového tématu vytvořit samostatný předmět.

⁶⁵ ŠEBESTA, Karel. *Od jazyka ke komunikaci : didaktika českého jazyka a komunikační výchova*. 2. vyd. Praha : Karolinum, 2005, s. 73.

⁶⁶ DLOUHÁ, R., et al. *Metodika pro průřezová témata : Výchova k myšlení v evropských a globálních souvislostech*. Praha : www.scio.cz, 2006, s. 6.

⁶⁷ *Tamtéž*, s. 6.

⁶⁸ *Tamtéž*, s. 6.

Ukažme si nyní, jak RVP pro ZV představuje průřezová témata. Průřezových témat vymezuje RVP pro ZV šest:

- *Osobnostní a sociální výchova,*
- *Výchova demokratického občana,*
- *Výchova k myšlení v evropských a globálních souvislostech,*
- *Multikulturní výchova,*
- *Environmentální výchova,*
- *Mediální výchova.*

Každé průřezové téma je popsáno v *Charakteristice průřezových témat*. Uvádí se zde význam daného tématu, jeho postavení, přínos pro vzdělávání apod. Následně je každé průřezové téma vymezeno tematickými okruhy, které obsahují témata činností. Tematických okruhů je libovolný počet a je možné tyto okruhy třídit v rámci průřezového tématu do několika skupin podle daného kritéria.⁶⁹

2.4.1 Osobnostní a sociální výchova

Toto průřezové téma je zaměřeno na praktičnost, na žákovu osobnost a na skupiny v okolí žáka. Pokud máme toto téma velmi jednoduše shrnout, uveďme, že se jedná o výchovu, jejíž podstatou je vychovat žáka tak, aby mohl existovat v jakékoli skupině lidí a v ní utvářel a udržoval pozitivní vztahy. Současně by mělo toto téma žákovi pomoci při orientaci v sobě samém.

2.4.2 Výchova demokratického občana

Průřezové téma *Výchova demokratického občana* se zaměřuje na hodnoty spravedlnost, tolerance a odpovědnost.⁷⁰ A jak dále RVP pro ZV uvádí, v konkrétnější rovině jde především o rozvoj kritického myšlení, vědomí si svých práv a povinností,

⁶⁹ *Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělání (se změnami provedenými k 1. 9. 2007)* [online]. Praha : Výzkumný ústav pedagogický v Praze, 2007. [cit. 15. července 2010]. Dostupné na URL: <<http://www.vuppraha.cz/ramcove-vzdelavaci-programy/zakladi-programy>>, s. 90.

⁷⁰ *Tamtéž*, s. 93.

Slohové učivo v učebnicích českého jazyka pro druhý stupeň základních škol

porozumění demokratickému uspořádání společnosti a demokratickým způsobům řešení konfliktů.

2.4.3 Výchova k myšlení v evropských a globálních souvislostech

Téma *Výchova k myšlení v evropských a globálních souvislostech* se zaměřuje na mezinárodní a celosvětové porozumění. Současně klade důraz na evropskou dimenzi. Žáci by pomocí tohoto tématu měli dospívat k tomu, že nejsou součástí pouze svého národa, ale součástí Evropy i celého světa.

2.4.4 Multikulturní výchova

Toto průřezové téma se zaměřuje na seznámení žáka s různými kulturami. Žák by si měl uvědomovat, že jeho kultura není na světě jediná a není izolovaná. Žák by měl poznávat různé kultury s jejich hodnotami a tradicemi.

2.4.5 Environmentální výchova

Environmentální výchova by jako průřezové téma mělo žákovi přinášet komplexní porozumění v rámci vztahu člověka a přírody.

2.4.6 Mediální výchova

Průřezové téma *Mediální výchova* má za cíl žáka obohatit mediální gramotností, tzn. má žákovi předat poznatky o médiích a naučit ho orientaci ve světě medií. Taktéž ho má naučit vyhodnocovat získané informace od medií a umět s nimi adekvátně zacházet. Kritické myšlení v této oblasti je obzvláště potřebné pro orientaci v dnešním světě, který je přesycen informacemi.

Mediální výchovu můžeme charakterizovat jako komunikační výchovu orientovanou na oblast mediálního sdělování.⁷¹ Základem mediální výchovy je výchova komunikační z těchto důvodů:⁷²

- Dochází k rozvoji komunikačních kompetencí v oblasti komunikace mediální.
- Je tu kladen důraz jak na verbální komunikaci, tak neverbální komunikaci.
- Je zde zaměření na rozvoj receptivních dovedností (funkční diferenciací čtení, naslouchání, schopnost kritické recepce).

Výše zmíněné informace jsou pro nás velmi důležité, jelikož *Mediální výchova* bude vyučována především v předmětu český jazyk při komunikační výchově.⁷³

⁷¹ ŠEBESTA, Karel. *Od jazyka ke komunikaci : didaktika českého jazyka a komunikační výchova*. 2. vyd. Praha : Karolinum, 2005, s. 126.

⁷² *Tamtéž*, s. 129.

⁷³ *Tamtéž*, s. 127.

3. NAKLADATELSTVÍ UČEBNIC ČESKÉHO JAZYKA

V počátcích devadesátých let v naší zemi začalo vznikat mnoho nových nakladatelství, která se orientovala výhradně na učebnice. Na našem trhu se tak postupně začala objevovat široká nabídka různých typů učebnic. Trh s učebnicemi se postupem času stal přesyceným a na učitele začal být kladen nový a náročný požadavek: aby dokázali sami vybrat vhodnou učebnici dle vlastního uvážení.

Každý učitel by se měl zajímat o to, která nakladatelství vydávají učebnice pro jeho obor. Měl by učebnice z aktuální nabídky prostudovat a udělat si sám názor, která z učebnic se nejvíce hodí pro jeho výuku. Některá nakladatelství jsou ke školám velmi vstřícná a umožňují několikadenní bezplatnou výpůjčku učebnic. Učitel si tak může učebnice prohlédnout, diskutovat o nich s kolegy z oboru i s ředitelem o jejich vhodnosti, apod.

Na následujících řádcích uvedeme přehled současných nakladatelství, jež se zabývají tvorbou učebnic českého jazyka. Pro úplnost uveďme, že ve výčtu nejsou uvedena nakladatelství, která se zaměřují pouze na první stupeň základní školy (např. *Studio 1+1*).

3.1 ALTER

Nakladatelství *Alter* vzniklo roku 1990 a jeho sídlo je v Praze. Zaměřuje se na vydávání učebnic, výukových programů na CD nosiči, učebních pomůcek a metodických návodů pro první i druhý stupeň základních škol. Pro druhý stupeň nakladatelství vydává učebnice pouze pro předměty český jazyk a literatura a zeměpis.

Alter pro předmět český jazyk a literatura pro druhý stupeň základní školy nabízí učebnice českého jazyka, učebnice literatury, čítanky a výukové programy.

Nakladatelství na svých webových stránkách pro školy nabízí rozpracované časové a tematické plány, očekávané výstupy a klíčové kompetence ke svým učebnicím.

Školám není nabízeno zaslání učebnic zdarma k prostudování.

Jak již bylo zmíněno, nakladatelství má své internetové stránky: www.alter.cz.

3.2 DIALOG

Dialog vznikl v Liberci roku 1990 jako nakladatelství a knižní velkoobchod. Nabízí učebnice pro některé předměty základní i střední školy.

Pro první stupeň základní školy nabízí nakladatelství ucelenou řadu učebnic českého jazyka a čítanky. Pro druhý stupeň nabízí pouze ucelenou řadu čítanek s názvem *Čítanka plná humoru*.

Nakladatelství neposkytuje zapůjčení učebnic.

Dialog má vlastní internetové stránky: www.dialog-lbc.cz.

3.3 DIDAKTIS

Nakladatelství *Didaktis* vzniklo roku 1996 v Brně. Zaměřuje se především na doplňkové učebnice, souhrnné přehledy atd. Znamé jsou edice *Testy* či *Odmaturuj!*

Nakladatelství nabízí pouze učebnice českého jazyka pro první stupeň základních škol. Pro druhý stupeň nabízí pouze přehledy učiva.

Nakladatelství neumožňuje výpůjčku k prohlédnutí a prostudování.

Katalog učebnic a další informace o nakladatelství jsou k dispozici na internetové adrese www.didaktis.cz.

3.4 FORTUNA

Fortuna byla založena roku 1990 a její sídlo se nachází v Praze. Vydává učebnice pro všechny předměty prvního a druhého stupně základní školy a nabízí i slovníky. Nakladatelství dále nabízí čítanky, učebnice českého jazyka a literární výchovy, pravidla českého pravopisu, různé cvičebnice, učebnice s testy k přijímacím zkouškám atd.

Nakladatelství školám nabízí bezplatnou výpůjčku učebnic a má k dispozici pro tuto nadstandardní službu i speciální telefonní linku⁷⁴, na které každý pedagog získá potřebné informace k výpůjčce.

Nakladatelství má své webové stránky: www.fortuna.cz.

⁷⁴ Telefonní linka pro bližší informace o zapůjčení učebnic: 272 680 975.

3.5 FRAUS

Nakladatelství *Fraus* bylo založeno inženýrem Jiřím Frausem roku 1991 v Plzni. Nakladatelství původně vydávalo učebnice cizích jazyků, ale od roku 2003 nabízí učebnice i pro další předměty prvního a druhého stupně základní školy. V sortimentu nakladatelství se setkáme i s interaktivními učebnicemi, slovníky a encyklopediemi.

Fraus má ve své nabídce učebnice českého jazyka i čítanky.

V nabídce nakladatelství se dále můžeme setkat s čítankami a literárními učebnicemi od nakladatelství *Tripolia*, které je od roku 2009 dceřinou společností nakladatelství *Fraus*.

Nakladatelství školám nabízí bezplatné zapůjčení učebnic, konzultace či odborné semináře. Dokonce v Brně, v Českých Budějovicích, v Hradci Králové, v Praze, v Plzni a v Ústí nad Labem má nakladatelství infocentra, v kterých je možné učebnice zapůjčit. V těchto místech můžete navštívit i různé odborné semináře apod.

Nakladatelství má své webové stránky: www.fraus.cz.

3.6 JINAN

Toto nakladatelství vzniklo roku 1992 a jeho sídlo je v Úvalech u Prahy. Vydává neperiodický tisk a současně učebnice českého jazyka, dále i učebnice hudební výchovy a přírodopisu.

Jinan nabízí ucelenou řadu učebnic českého jazyka pro první a pro druhý stupeň základní školy. *Jinan* dále nabízí pro tento předmět čítanky, příručky, metodiky k čítankám a k učebnicím.

Nakladatelství patrně nepropůjčuje učebnice.

Vlastní webové stránky nakladatelství *Jinan* nemá.

3.7 NOVÁ ŠKOLA

Nakladatelství *Nová škola* vzniklo roku 1997 a jeho sídlo je v Brně. Vydává učebnice klasické i interaktivní pro mnoho předmětů základní školy. V nabídce jsou i různé programy a pomůcky pro žáky.

Nová škola pro výuku českého jazyka a literatury nabízí ucelenou řadu učebnic českého jazyka pro první stupeň a různé souhrnné cvičebnice též pro první stupeň. Pro druhý stupeň má v nabídce čítanky a soubor *Opakujeme češtinu v 6./7./8./9. ročníku*.

Nová škola poskytuje školám zapůjčení vzorů učebnic či cvičebnic.

Informace o nakladatelství jsou uvedeny na webových stránkách www.nns.cz či <http://nova-skola.wz.cz>.

3.8 PRODOS

Nakladatelství bylo založeno roku 1990 v Olomouci.

Prodos má v nabídce učebnice pro mnoho předmětů. V současnosti nakladatelství disponuje novou ucelenou řadou učebnic českého jazyka pro první stupeň základní školy. Tato řada je podle nakladatelství oficiálně v souladu s RVP pro ZV a nese název *Modrá řada*.

Pro druhý stupeň je k dispozici též ucelená řada učebnic i s příručkami pro učitele, dále čítanky i s pracovními sešity.

Prodos umožňuje školám, aby si na tři týdny nezávazně vypůjčili učebnice.

Internetové stránky má nakladatelství též: <http://ucebnice.org>.

3.9 PROSPEKTRUM

Prospektrum bylo založeno roku 1991 v Praze. Ústředním zaměřením této společnosti není pouze vydavatelství učebnic, ale dále například i školící činnost. Učebnice jsou vydávány pro různé předměty základní školy.

V nabídce nakladatelství je ucelená řada učebnic českého jazyka pro druhý stupeň základní školy.

Prospektrum patrně nezapůjčuje učebnice k nahlédnutí.

Pro své zákazníky internetové stránky společnost nemá.

3.10 SPN – PEDAGOGICKÉ NAKLADATELSTVÍ

SPN – pedagogické nakladatelství (původně *Státní pedagogické nakladatelství*) je nejstarší nakladatelství na našem trhu. Svůj vznik datuje rokem 1775, kdy bylo

Marií Terezií v Praze založeno nakladatelství, které o rok později dostalo jezuitskou tiskárnu v Klementinu. V témže roce byla nakladatelstvím vydána první publikace – slabikář. *SPN* též vydalo český slabikář s ilustracemi Mikoláše Alše roku 1898. Roku 1900 byla pro nakladatelství vystavena budova v Ostrovní ulici, v níž sídlí dodnes. Roku 1994 bylo ze *SPN* vytvořena akciová společnost.⁷⁵

Nakladatelství nabízí pro základní školy učebnice pro všechny předměty. V současnosti jsou nabízeny učebnice pro český jazyk od druhého ročníku

SPN nabízí bezplatné propůjčení učebnic školám.

Mnoho informací zájemce dostane na webových stránkách nakladatelství www.spn.cz.

3.11 TOBIÁŠ

Tobiáš je nakladatelství, které bylo založeno roku 1992 v Havlíčkově Brodě. Nakladatelství se zaměřuje především na učebnice pro základní školy a zaměřuje svoji pozornost na děti se specifickými poruchami učení (v nabídce učebnic se tak můžeme setkat s *Čítankou pro dyslektiky* pro první i druhý stupeň základní školy). V katalogu učebnic jsou i uvedeny slovníky, cvičebnice apod.

Tobiáš nabízí řadu učebnic českého jazyka pouze pro druhý stupeň.

Nakladatelství školám nenabízí zapůjčení učebnic.

K dispozici jsou zájemcům webové stránky www.tobias-ucebnice.cz.

⁷⁵ *SPN – pedagogické nakladatelství*. URL: <<http://www.spn.cz/stranky/infoskoly.php>> [cit. 20. června 2010].

II. Analytická část

4. ZÁMĚRY A POSTUPY ANALÝZY

Na následujících řádcích konkrétněji vymezíme záměry analýzy a popíšeme postup, který jsme při analýze uplatnili.

4.1 ZÁMĚRY ANALÝZY

Záměrem analýzy je popsat a zhodnotit, jak je zpracováno a prezentováno slohové učivo ve vybraných řadách učebnic českého jazyka pro druhý stupeň základních škol s ohledem na požadavky, které na vyučování předmětu klade RVP pro ZV.

Tato analýza by měla v konečném výsledku ukázat, že učebnice požadavkům RVP pro ZV vyhovují, avšak některé učebnice odpovídají požadavkům více a některé jim odpovídají méně. Analýza závěrem vyhodnotí, která učebnice těmto kladeným požadavkům nejvíce odpovídá.

4.2 POSTUP PŘI ANALÝZE

Analýza v sobě nese tři základní kroky. Prvním krokem analýzy bude vymezení v bodech, co nové komunikační pojetí výuky slohu přináší. Tyto body se stanou odrazovým můstkem naší analýzy a nasměrují nás k dalšímu kroku.

V druhém kroku analýzy se budeme zamýšlet nad tím, jak se tyto jednotlivé body promítnou do učiva.

Závěrečným krokem analýzy je kvalitativní rozbor. Budeme se důkladněji věnovat jednotlivým bodům a uvedeme, jak kvalitně je daný prvek v učebnici zpracován. Budeme argumentovat konkrétními příklady z učebnic.

5. KOMUNIKAČNÍ POJETÍ V BODECH

Při zamyšlení se nad tím, co nové komunikační pojetí přináší, jsme dospěli k těmto bodům:⁷⁶

- primární orientace ke komunikačním činnostem;
- funkční diferenciaci komunikačních činností;
- rovnoměrné rozvíjení všech komunikačních činností;
- důraz na kontext a situaci;
- pohled na komunikaci jako komplexní sémiotický pohled;
- rozlišení komunikačních a jazykových dovedností;
- komplexní a procesuální pojetí komunikačních činností.

⁷⁶ ŠEBESTA, Karel. *Od jazyka ke komunikaci : didaktika českého jazyka a komunikační výchova*. 2. vyd. Praha : Karolinum, 2005, s. 61–78.

6. JAK SE KOMUNIKAČNÍ POJETÍ PROMÍTÁ DO UČIVA

Uvedli jsme, že nové pojetí se primárně orientuje ke komunikačním činnostem. Do učiva by se tento prvek měl promítnout tím způsobem, že učivo bude systematicky strukturováno podle komunikačních činností: „(...) *předmětem zájmu komunikačně orientovaného jazykového vyučování jsou primárně komunikační činnosti; teprve jejich prostřednictvím se předmětem vyučování stává jazykový systém, systém slohových útvarů, funkčních stylů apod.*“⁷⁷ Zmiňme, že toto systémové rozčlenění učiva v učebnicích neočekáváme, a to především z toho důvodu, že učebnice, které jsme vybrali ke zkoumání, vznikaly koncem devadesátých let a v prvním desetiletí roku 2000. Učebnice nakladatelství *SPN – pedagogické nakladatelství* a *Fraus* vznikaly v přímé reakci na RVP pro ZV. Očekáváme u nich však spíše systém slohových postupů a slohových útvarů, který ale bude orientován ke komunikačním činnostem. Slohové postupy nebudou zobrazovány jako forma, kterou je nutné plnit, a útvary nebudou plnit funkci textových vzorců.⁷⁸ Tento systém bude obohacen o komunikační záměry, komunikační situace apod. Komunikační činnosti budou zakomponovány do systému učiva a budou jeho podstatným prvkem.

Nová orientace výuky se promítne v názvu slohových částí. Předpokládáme, že v učebnicích části věnované učivu o slohu budou označovány jako sloh a komunikace, slohová a komunikační výchova či sloh a komunikační výchova apod.

Zamysleme se v dalších částech textu nad tím, jak se konkrétně v učivu promítnou výše vymezené body, a to v jazykovém materiálu, v použitých textech, ve cvičeních apod., a uveďme, na co se při analýze učebnic budeme zaměřovat.

⁷⁷ ŠEBESTA, Karel. *Od jazyka ke komunikaci : didaktika českého jazyka a komunikační výchova*. 2. vyd. Praha : Karolinum, 2005, s. 60.

⁷⁸ ČECHOVÁ, Marie. *Komunikační a slohová výchova*. 1. vyd. Praha : ISV, 1998, s. 203.

6.1 SOUČASNÝ ŽIVÝ JAZYK

Učebnice by žákům měly přiblížit současný živý jazyk a měly by jim umožnit, aby se nad ním zamýšleli v různých souvislostech (např. zamyšlení se nad častým používáním výplňkových slov – *prostě, jako, teda* apod.). Budeme sledovat, zdali se tento požadavek v použití jazykového materiálu v jednotlivých učebnicích odrazí.

6.2 TEXTY BLÍZKÉ ZKUŠENOSTEM ŽÁKŮ

Komunikační hledisko by se mělo promítnout i do volby textů v učebnicích. Texty by měly být tematicky blízké žákům daného věku a měly by se přibližovat především jejich zkušenostem. Žáky by měly takovéto texty svým obsahem zaujmout. Proto budeme zkoumat, zdali jsou použité takové texty, jejichž obsah by si žáci mohli vztáhnout k osobním zkušenostem, k prožitým komunikačním situacím a vůbec k životním situacím.

6.3 ZADÁVÁNÍ ÚKOLŮ ODKAZUJÍCÍ SE NA ZKUŠENOSTI

Nejen texty by měly být zaměřeny na zkušenosti žáka. Domníváme se, že tento aspekt by se měl promítnout i v zadání úkolů a cvičení a v úvodních a průvodních textech jednotlivých kapitol.

6.4 SIMULACE KOMUNIKAČNÍCH SITUACÍ

V učivu by se orientace na komunikační činnosti měla promítnout v procvičování daného tématu. Předpokládáme, že žáci si zvládnutí dané činnosti a látky budou moci vyzkoušet v simulovaných komunikačních situacích.

6.5 VOLBA TEXTŮ

Zaměříme se na to, jaké texty učebnice používá. Budeme zkoumat, zdali se jedná o texty převážně umělecké, z oblasti prostěsdělovací, texty spolužáků z daného ročníku apod.

Domníváme se, že je vhodné využívat ve větší míře texty, které působí dojmem tvorby spolužáka, a texty z oblasti prostěsdělovací. Text, který sepsal žák stejného věku, může působit motivačně. Texty z oblasti prostěsdělovací jsou materiálem, s kterým se žák bude neustále setkávat (v televizi, v rádiu, v novinách, v časopisech apod.). Očekáváme, že tyto texty budou v učebnicích také přítomny.

6.6 ZAMĚŘENÍ NA DIALOG A DISKUSI

Od učiva očekáváme zaměření na dialog a diskuzi. Žáci se tak mohou neustále procvičovat v argumentaci, ve formulování otázek, v naslouchání, v empatii apod.

6.7 KRITICKÉ ČTENÍ

V učivu učebnic by mělo být obsaženo kritické čtení. Všestranná analýza textu by měla být obsažena ve cvičeních a úkolech. Tato analýza se zaměřuje na rozlišování záměrů mluvčího, na objektivní a subjektivní části sdělení a na zjišťování manipulativních sdělení.⁷⁹ Z tohoto důvodu budeme sledovat, zdali učivo učebnice pracuje s všestrannou analýzou textu a vede tak žáky ke kritickému čtení. Dále budeme sledovat, jestli učebnice pracuje s vadnými a manipulativními texty.

6.8 PRAKTICKÉ ČTENÍ

Učivo by mělo pracovat s praktickým čtením. Mělo by v něm být obsaženo vyhledávací čtení, orientační čtení a čtení instrukcí a pravidel. Současně by měl být kladen důraz na pozorné čtení. Budeme sledovat, zdali úkoly a cvičení pracují s těmito jednotlivými částmi praktického čtení.

⁷⁹ ŠEBESTA, Karel. *Od jazyka ke komunikaci : didaktika českého jazyka a komunikační výchova*. 2. vyd. Praha : Karolinum, 2005, s. 99.

6.9 STUDIJNÍ ČTENÍ

Pozornost by v učivu měla být věnována studijnímu čtení, které je součástí věcného čtení. Budeme analyzovat, zdali se úkoly a cvičení zaměřují na vedení žáka k osvojení principů studijního čtení (vyhledávání klíčových slov, kladení si otázek k tématu apod.).

6.10 NASLOUCHÁNÍ A EMPATIE

Učivo by mělo u žáků rozvíjet i komunikační činnost naslouchání. Budeme sledovat, zdali se cvičení a úkoly zaměřují i na tuto komunikační činnost. Očekáváme, že učivo bude pracovat s aktivním a soustředěným nasloucháním.

S nasloucháním souvisí i schopnost vcítit se do druhého – empatie. Zaměříme se na to, zdali učivo v úkolech a cvičeních vede žáky k empatii.

6.11 ROVNOMĚRNÉ ROZVÍJENÍ PSANÉHO A MLUVENÉHO PROJEVU

Komunikační činnosti by měly být rozvíjeny stejnoměrně. Budeme sledovat, zdali ve cvičeních a úkolech dochází k rovnoměrnému procvičování písemného a mluveného projevu.

6.12 KONTEXT

Komunikační hledisko by se mělo promítnout i do volby textů z kontextového hlediska. Hlavním požadavkem je, aby texty byly kontextově a situačně zařazeny. Z tohoto důvodu budeme hodnotit, jestli mají použité texty uvedený kontext, či nikoliv.

6.13 PROCVIČENÍ LÁTKY NA NEIZOLOVANÝCH VĚTÁCH

Kontext budeme sledovat i u cvičení. Budeme si všímat, jestli se dané téma procvičuje na izolovaných větách, či na textu, který je kontextově zařazen.

6.14 OBRAZOVÝ MATERIÁL V KOMBINACI S JAZYKOVÝM MATERIÁLEM A ŘEČ TĚLA

Abychom zjistili, zdali učivo hledí na komunikaci jako na sémiotický komplex, budeme v učivu sledovat, jestli pracuje s kombinací obrazového materiálu s jazykovým a zdali pracuje s řečí těla (event. paralingválními prostředky).

6.15 PROCES PSANÍ

Zjistíme, zdali se učivo v učebnicích dokáže zaměřit na jednotlivé fáze procesu psaní a zdali se každé této fázi učivo věnuje dostatečně ve cvičeních a úkolech.

7. ANALÝZA KONKRÉTNÍCH UČEBNIC

Pro naši analýzu jsme z dostupných řad učebnic českého jazyka vybrali čtyři řady učebnic nakladatelství. Jímí jsou *Fortuna*, *Jinan*, *Fraus* a *SPN – pedagogické nakladatelství*. Tento výběr blíže zdůvodníme.

Vzhledem k tomu, že analyzujeme slohové učivo a jeho nové pojetí, které se prezentuje v RVP pro ZV, jež je v platnosti od roku 2007, mohli bychom říci, že by nemělo smysl analyzovat učebnice vydané před tímto rokem. Naštěstí tomu tak docela není. Některé učebnice bychom opravdu mohli vyřadit už jen podle data jejich vzniku. Učebnicemi, u kterých nehraje jejich datum vzniku zásadní roli, jsou *Fortuna* a *Jinan*. *Fortuna* a *Jinan* jsou nakladatelství, která vydala v devadesátých letech alternativní učebnice, jež vznikly na základě vzdělávacího programu *Obecná škola*. Tento alternativní vzdělávací program pracuje s komunikačním pojetím slohového učiva. Nakladatelství *Fraus* a *SPN – pedagogické nakladatelství* vydala učebnice po roce 2003. Obě tyto řady učebnic se ve svých propagačních materiálech pyšní tím, že jsou zpracované podle nového vzdělávacího programu.

7.1 FORTUNA

Nakladatelství *Fortuna* vydalo v devadesátých letech alternativní učebnice českého jazyka. Autorkami jsou Ilona Balkó a Ludmila Zimová.

Slohové učivo není strukturováno podle komunikačních činností, ale podle slohových útvarů a postupů. Nenalezneme ho v konečné části učebnice, ale je nepravidelně střídáno s gramatickými kapitolami. Slohové učivo není označováno žádným specifickým názvem (ani sloh, ani komunikační výchova apod.).

7.1.1 Český jazyk pro 6. ročník základní školy⁸⁰

Učebnice *Český jazyk pro 6. ročník základní školy* má celkem 20 kapitol na 159 stranách. Každá kapitola je rozdělena na dvě až čtyři části (A. až D.). V kapitolách

⁸⁰ BALKÓ, Ilona – ZIMOVÁ, Ludmila. *Český jazyk pro 6. ročník základní školy*. 2. vyd. Praha : Fortuna, 1998. 159 s. ISBN 80-7168-518-6.

se kombinuje mluvnické učivo se slohovým učivem. Některé kapitoly obsahují části, které jsou pouze gramatické, a některé kapitoly jsou zaměřeny výhradně slohově. Slohové učivo se celkově rozprostírá na čtyřiceti stranách učebnice.

V této učebnici nalezneme následující témata slohových kapitol: *Jazykové projevy soukromé a veřejné, Zápis v deníku, Projev psaný a mluvený, Telefonický rozhovor, Dopis, Vzkaz, Výpisky, Výtah, Vypravování, Zpráva, Oznámení, Prostý popis osoby, Umělecký popis osoby, Popis předmětu, Formy společenského styku, Vypravování a jeho vyjadřovací prostředky, Popis pracovního postupu a Debatujeme o škole a o známkách.*

Současný živý jazyk

Učebnice převážně používá spisovný jazyk na několika úrovních, ale pracuje i s nespisovným jazykem při vysvětlování rozdílů u mluveného a psaného projevu. Například ve cvičení 3 na straně 9 je úryvek textu vyprávějícího chlapce: „*Co je můj nejsilnější zážitek z prázdnin? Tak to vím na beton. Jasně že puťák. Nic lepšího jsem ještě nezažil. Prostě paráda. Bylo nás osum kluků a našim náčelníkem, to jako takovým vedoucím, byl Mirkův nejstarší brácha Roman. Von je bezva a děsně moc toho ví o přírodě a tak. (...).*“ Můžeme namítnout, že některá použitá slova by dnešní mládež nahradila jinými současnějšími výrazy (například: Prostě hustý. Von je super.), ale ve svém základě zde najdeme prohřešky proti spisovnému jazyku, které jsou současné (například osum, našim náčelníkem, to jako, von apod.).

Jak jsme výše uvedli, učebnice se zaměřuje především na použití spisovného jazyka. Použití nespisovného jazyka najdeme pouze v ojedinělých cvičeních a především v kapitolách, v nichž se výklad zaměřuje na vysvětlení rozdílu mezi psaným a mluveným projevem. Více bychom uvítali autentické záznamy různých dialogů v různých komunikačních situacích. Takovéto dialogy by obsahovaly více ze současného živého jazyka.

Texty blízké zkušenostem žáků

První kapitola obsahuje text o konci pátého ročníku a o rozdávání vysvědčení. Text zachycuje těšení žáků na prázdniny. Současně je text upozorňuje na začátek nové etapy. V této kapitole najdeme i text navazující na téma skončených prázdnin a začátku nového roku (například str. 9 cv. 3 a str. 10–11 cv. 1). Na straně 41 se ve cvičení 2 nachází

záznam mluveného textu průvodce na hradě Sion. Žáci s rodiči nebo se školou jistě nějakou památku navštívili a s tímto druhem projevu se setkali. Na straně 43 se ve cvičení 5 nachází text s příběhem chlapce, který se setkal znenadání se psem. Žáci se většinou o zvířata zajímají, mají nějaká zvířata doma, pokud ne, většinou by si přáli, aby nějaké zvíře měli. Na straně 50 ve cvičení 1 najdeme text telefonického rozhovoru dvou chlapců. Žáci volají kamarádům, rodičům apod., aby se na něčem domluvili. Telefonický rozhovor si mohou vztáhnout ke své zkušenosti.

V učebnici nalezneme velké množství podobných textů, které jsou blízké žákům daného věku svými zkušenostmi a zážitky.

Zadání úkolů odkazující se na zkušenosti žáků

Na straně 9 ve cvičení 1 v bodě c) čteme: *„Dokážete domyslet k našemu vyprávění to, co se v 5. A odehrálo do osmi hodin a čtyřiceti minut? Pokuste se o to.“* Formulaci *dokážete domyslet* považujeme za motivující, oproti formulaci *domyslete*. Žáci rádi předvedou, že domyslet příběh dokáží. Kapitola pátá má motivující formulace již v počátcích kapitoly při uvádění textu, který popisuje historii hradu Sion (str. 39 cv. 1): *„Některé historické památky nemají průvodcovskou službu, a tak základní informace o nich můžete získat většinou jen z literatury.“* V téže kapitole na straně 41 ve cvičení 2 je průvodcův mluvený projev uveden takto: *„Na některých památkových objektech vás přivítá průvodce. Prohlídka hradu nebo zámku je doplněna odborným výkladem. Průvodce musí nejen mnoho znát z historie objektu, ale také dobře mluvit, aby návštěvníky svým projevem zaujal a poučil. Představte si, že jste opět na Sionu a posloucháte, co vám zdejší průvodce říká.“* Úvody k těmto textům, z nichž jeden je psaný a druhý mluvený, jsou sepsány vhodnou formou. Žáci mohou zavzpomínat na to, když byli na nějaké památce, v které průvodce nebyl a v které průvodce byl. Současně se mohou zamyslet nad zkušenostmi s průvodci z historických objektů a mohou přemýšlet nad mluveným projevem prezentovaný danou osobou (zda je nudil, zaujal, bavil apod.). Ve cvičeních nalezneme i různé otázky k zamyšlení nad tématem. Takovéto otázky mohou působit také velmi motivačně. Například na straně 68 ve cvičení 1 v bodě b) čteme: *„Slyšeli jste již o případech, kdy člověk úspěšně využil hmyzu jako bojovníka proti nebezpečným škůdcům?“*

Jak dokládáme na konkrétních příkladech, motivující zadání úkolů a cvičení je v učebnici obsažené ve velkém množství. Každá kapitola obsahuje dvě až tři cvičení,

kteřá jsou vhodně a motivačně formulována. Některé kapitoly obsahují takováto zadání i ve větším množství (např. kapitola 7. A. *Vzkaz*, kapitola 10. B. *Zpráva* apod.).

Simulace komunikačních situací

V kapitole páté *Vítáme vás na ...*, která se zaměřuje na psaný a mluvený projev, nalezneme na straně 42 ve cvičení 2 v bodě b) pod záznamem mluveného projevu toto cvičení: „*Dokázali byste poskytnout „průvodcovskou službu“ návštěvníkům vaší školy? Promyslete si, co jim řeknete a jak.*“ Na straně 57 ve cvičení 1 v bodě b) mají žáci za úkol napsat vzkaz tatínkovi na papír. Tento vzkaz mu zanechal strýc při telefonickém rozhovoru. Žáci ho musí výstižně přeformulovat na papír. V kapitole *Sport je ...* se žáci seznamují s oznámením. Na straně 90 ve cvičení 1 v bodě f) mají žáci za úkol sestavit krátké oznámení pro nejbližší sportovní událost nějakého oddílu, který navštěvují, nebo své školy.

Učebnice nabízí žákům v mnoha cvičeních, aby si daná témata procvičili v simulované komunikační situaci. Žáci si mohou vyzkoušet různé role a zajímavé situace. Tato cvičení nejsou v učebnici ojedinělá, ale častá. S těmito cvičeními se setkáváme téměř v každé kapitole.

Volba textů

Učebnice pracuje s různými texty. Nalezneme zde publicistické texty (např. str. 52 – reportáž, str. 79 – komentář, str. 87 – recenze, str. 94 – fejeton, str. 113 – zpráva atd.). Na straně 62 se setkáme i s textem uměleckým (líčení). Některé texty jsou odborné: str. 6–7, str. 64, str. 108, str. 113 atd. Učebnice používá i několik úvahových textů (str. 6–7, str. 70–72 a str. 115). Setkáme se tu samozřejmě i s texty z oblasti prostěsdělovací – například na stranách 21 a 22 je umístěn proslov, na stranách 41 až 43 je uvedena přednáška, na straně 111 je prezentován rozhovor. Na straně 110 je představen text, který předkládá tvorbu samotných žáků (*Po prázdninách*). Jedná se o jediný text tohoto charakteru.

Učebnice nabízí velkou škálu textů různých stylů. Přesto bychom uvítali více textů, které by prezentovaly tvorbu samotných žáků.

Zaměření na dialog a diskusi

Učebnice pracuje s dialogem a diskusí. K dialogu vybízí jednotlivé body cvičení pod texty. Je tu předpoklad, že s danými body učitel bude pracovat tak, aby vedl s žáky

dialog. Uvedme jako příklad bod c) ve cvičení 1 na straně 40: „Zjistěte, z kolika větných celků se celý text skládá. Převažují věty jednoduché nebo souvětí?“ Podobných cvičení nalezneme v učebnici velké množství. Je tu předpoklad, že u takovýchto úkolů učitel žáky nasměruje dialogem k správné odpovědi.

Učebnice obsahuje kapitolu, která se věnuje debatě. Kapitola devatenáctá s názvem *Vysvědčení je za dveřmi!* v sobě nese část kapitoly *Debatujeme o škole a o známkách* (strana 151). Například na straně 151 ve cvičení 2 čteme toto zadání: „Pokuste se ve vaší třídě zjistit, jaké vysvědčení považují vaši spolužáci za dobré a jaké nikoli. Navrhněte, jakým způsobem chcete tyto informace získat a jak utřídit a vyhodnotit.“ Na následující straně ve cvičení 4 máme uvedeno další zadání k debatě: „Představte si, že bude probíhat jednání, které má rozhodnout, zda se bude ve školách známkovat, či nikoli. Rozdělte se ve třídě na dvě skupiny. Jedna bude shromažďovat důvody pro zrušení známek, druhá proti jejich zrušení. Podaří se vám vzít v úvahu i důvody jiné než vaše, např. rodičů, učitelů apod.? Poté si každá skupina zvolí svého mluvčího a ten se pokusí svého spolužáka z druhé skupiny přesvědčit. Ověřte si, jak vám to půjde. Co jste zjistili?“ Cvičení, která se zaměřují na debatu a diskuzi, nalezneme i v jiných kapitolách. Například na straně 90 v cvičení 1 v bodě i): „Představte si tuto situaci: dva kamarádi se přou o to, k čemu vlastně člověk potřebuje sport. Každý má po ruce hned několik důkazů, že pravdu má právě on. Dokážete shromáždit naprosto protichůdná mínění? A jaký názor máte vy?“

Diskuse je v učebnici podporována, nalezneme tu velké množství úkolů a cvičení.

Kritické čtení

Jako příklad uvedme stranu 84 v kapitole *Zpráva*. Žáci se tu v několika cvičeních učí pracovat s novinami a časopisy. Zajímavé je na straně 84 zadání cvičení 2: „Z denního tisku vyberte po jedné krátké (delší) zprávě a) ze sportu, b) z kultury, v) z politiky, d) z ekonomiky. Rozumíte jejich obsahu? Pokuste se tyto obsahově rozdílné zprávy porovnat. Objevíte nějaké společné rysy?“

Učebnice kritické čtení téměř vůbec neobsahuje. Nalezli jsme zde pouze několik ojedinělých cvičení.

Praktické čtení

V učebnici najdeme telefonické rozhovory a práci s nimi (například str. 50, 56–57 apod.). Dále najdeme příklad praktického čtení na straně 89 v podobě informativního

oznámení. Práci s oznámením najdeme ve cvičeních na následující straně. Čtení návodného textu a práci s ním nalezneme na straně 136–138. Například ve cvičení 3 na straně 137 čteme toto zadání úkolu: „*Uvádějte různé výrobky, na jejichž obalech najdete pracovní návod. Pokuste se některé tyto obaly shromáždit a jednotlivé popisy pracovního postupu porovnat. Co jste zjistili?*“

Učebnice se zaměřuje na pozorné čtení. Například na straně 57 v kapitole *Vzkaz* učebnice představuje telefonický rozhovor. Hned ve cvičení 1 v bodě a) mají žáci zadaný tento úkol: „*Zavřete učebnici a poznamenejte stručně, co máte vyřídit.*“ Dále na straně 68 nalezneme ve cvičení 1 v bodu a) toto zadání k textu: „*Jestliže jste si text pozorně přečetli, dokážete jistě pohotově odpovědět na tyto otázky: (...).*“

V učivu učebnice je obsaženo praktické čtení. Nalezneme zde mnoho úkolů, které se na tuto komunikační činnost zaměřují. Uvítali bychom však více cvičení na osvojení pozorného čtení.

Věcné čtení

Učebnice pracuje se studijním čtením. Nalezneme zde samostatnou kapitolu, která se zaměřuje na práci s výpisky (str. 67–70). Žáci tu mají k dispozici dva texty, ke kterým mají přidružená cvičení na osvojení si práce s výpisky. Zajímavý úkol nalezneme na straně 70 ve cvičení 5: „*Znáte i jiné způsoby práce s textem, které vám pomáhají při učení?*“ Tento úkol hodnotíme kladně z toho důvodu, že si žáci mohou promyslet, jak se učí z textů, a mohou si uvědomit, co jim pomáhá k tomu, aby si informace zapamatovali. Žáci si mohou vyměnit zajímavé postřehy.

Učebnice obsahuje vyhledávací úkoly. Například na straně 50 ve cvičení 1 d): „*Vyhledejte slova, v jejichž výslovnosti chlapci nedodrží délku.*“ Podobné cvičení je i na straně 83 (cv.1f): „*Vyhledejte v textu taková místa, která vyjadřují, že se uskutečnil nějaký mluvený projev. (...).*“

Učebnice žáky odkazuje na práci s příručkami a slovníky. Například je tomu tak na straně 40 ve cvičení 1 v bodě a) a b).

Učebnice obsahuje věcné čtení. Více bychom uvítali cvičení, která odkazují na práci s jinými prameny, těch je totiž v učebnici ojedinělé množství. Úkolů, které pracují s vyhledáváním v textu je v učebnici velké množství. Často nalezneme minimálně jeden takový úkol pod každým textem. Studijnímu čtení se učebnice věnuje pouze v jedné kapitole. Uvítali bychom nějaká cvičení na studijní čtení i v jiných kapitolách.

Naslouchání a empatie

Učebnice podporuje rozvoj naslouchání především v kapitole, která se zaměřuje na téma diskuse. Několik cvičení nalezneme i v jiných kapitolách. Procvičení naslouchání nalezneme na straně 42 ve cvičení 2 v bodě c): „*Ověřte si, zda dokážete vnímat kromě obsahu promluvy také způsob jejího podání. Co myslíte, jak se to dá vyzkoušet?*“ Zajímavé cvičení nalezneme na straně 105. Jedná se o cvičení 5: „*Máte nějakého oblíbeného literárního hrdinu? Zkuste ho stručně a výstižně popsat, neprozradte však jeho jméno. Kdo ho podle vašeho popisu pozná první? Souhlasíte se všemi uvedenými rysy?*“

Učebnice vychovává žáky k empatii. Na straně 120 se setkáváme ve cvičení 1 v bodě a) s tímto zadáním: „*Představte si, že jste v kůži Nikoly, a přemýšlejte, s čím vším můžete v její situaci počítat. (...).*“ Žáci se v tomto úkolu vžívají do Nikoly, kterou kamarádka pozvala na velkou rodinnou oslavu narozenin. Nikola má však obavy, jelikož zná pouze svoji kamarádku, ale její rodinu ne. Úkol, v kterém se žáci mají do někoho vcítit, nalezneme na následující stránce ve cvičení 6 a): „*Čas pokročil a vy jste svým rodičům slíbili, že v určitou dobu budete doma. Hostitel vás přemlouvá, abyste ještě zůstali. Nejprve to zkuste v roli hostitele, tedy přemlouvejte, poté v roli hosta. Jak si s tím poradíte?*“

Učivo pracuje s nasloucháním a empatií poměrně ve velkém množství.

Rovnoměrné rozvíjení psaného a mluveného projevu

Učebnice v jednotlivých kapitolách kombinuje úkoly, aby bylo procvičeno mluvení a zároveň psaní. V kapitole vždy nalezneme úkol, který je zaměřen na psaní a který je zaměřen na mluvení. Například v kapitole *Výtah* (str. 74–77) najdeme cvičení 1 a) („*Pokuste se svými vlastními slovy vyjádřit obsah textu. Rozumíte všem slovům?*“) na straně 75 a cvičení 4 na straně 77 („*Připravte si krátký projev o tom, co vás zaujalo. Využijte při přípravě svých výpisků nebo výtahu.*“). Tato dvě cvičení se zaměřují na procvičení mluvení. Oproti tomu v této kapitole nalezneme cvičení 1 d) na straně 75 („*Pořídte si výpisky z textu.*“) a cvičení 2 na straně 76 („*Pozorně si přečtete následující text a pořídte si z něho výtah.*“), která se zaměřují na procvičení psaní. Podobné rozložení nalezneme ve většině kapitol.

Kontextovost

Texty převážně mají uvedený kontext, ale některá cvičení ne. Například na straně 77 se setkáme se dvěma cvičeními, která kontext nemají jasný. Uvedme cvičení 5: „*Uved'te ke slovu vytáhnout synonyma.*“ Následuje několik izolovaných vět, které obsahují slovo vytáhnout v různých významech. Podobně tak tomu je v následujícím cvičení. Takovýchto cvičení nalezneme v učebnici několik, avšak převažují cvičení, jež kontext uvedený mají.

Procvičování látky na neizolovaných větách

Téma se převážně procvičuje na celých textech, ale v této učebnici se setkáme i s několika ojedinělými cvičeními, která obsahují izolované věty nebo slova. Například na straně 50 nalezneme dvě cvičení, která pracují s izolovanými slovy. Tato cvičení se vážou ke kapitole o telefonování. Žáci jsou zde poučeni o dbalé výslovnosti a o faktu, že pokud některé samohlásky špatně vysloví, mohou změnit význam věty a slova. Citujme například cvičení 4: „*Délka samohlásky může změnit význam slova. Dokažte to. Využijte k tomu následujících slov. Dal, rada, peče, udál se, mile, sleva, rád, nástup, sval, (...).*“ Podobná cvičení nalezneme převážně na straně 84. Pro ukázkou uvedme cvičení 4: „*Užijte uvedených sloves ve větách tak, aby to a) byla synonyma, b) nebyla synonyma. (...) vyrazit, odcestovat, vyhnat, vydat (...).*“

Se cvičením, které používá izolované věty, se setkáme na straně 77 ve cvičení 5: „*Uved'te ke slovesu vytáhnout synonyma. Maminka mi opatrně vytáhla třísku z dlaně. Záchranáři vytáhli obyvatele z trosek domu. Námořník vytáhl vlajku na stožár. (...).*“

Obrazový materiál v kombinaci s jazykovým materiálem a řeč těla

Učebnice obsahuje velké množství ilustrací od Olgy Franzové. Ovšem jiné propojení obrazu a jazykového materiálu zde nenajdeme. Tento prvek považujeme za nedostačující.

Učebnice pracuje s paralingválními prostředky komunikace. Například na straně 42 jsou žáci seznamováni s vhodným kladením pauz a s vhodným tempem řeči. Na téže straně nacházíme cvičení 3: „*Přečtete výrazně tyto větné celky a dobře poslouchajte, kde uslyšíte pauzy. Na kolik úseků jste větné celky rozdělili?*“ Podobné cvičení nacházíme na následující straně ve cvičení 5 a): „*Přečtete si text nejprve potichu pro sebe a potom se pokuste o výrazné čtení, abyste svým projevem upoutali své posluchače.*“ V dalším bodě b) čteme: „*Pozorovali jste při čtení, že u některých*

větných celků je obtížnější vydržet s dechem, že je třeba tyto celky vhodně rozčlenit a nadechnout se? (...).“ Zajímavé je cvičení 5 f) na straně 44: *„Představte si, že text čtete na mikrofon, například při natáčení v rozhlasu, a snažte se celý text přečíst co nejlépe. Uplatněte přitom vše, co jste se o zvukové stránce mluveného projevu dosud dověděli.“* V učebnici nalezneme jen několik těchto cvičení.

Proces psaní

Cvičení, která se zaměřují na osvojení procesu psaní, začínají převážně slovy *napište a popište*. Cvičení se soustředí převážně na vlastní psaní a na tuto fázi psaní nalezneme nejvíce úkolů. Učebnice pracuje s výpisky ve dvou kapitolách. Žáci se učí vypisovat nejdůležitější informace. Práce s výpisky žáky učí pracovat s informacemi a v budoucnu tyto zkušenosti mohou využít při shromažďování látky k nějaké písemné práci. V několika cvičeních učebnice pracuje s úpravou textu. Je tomu tak na straně 83 ve cvičení 1 g) a h). Citujme alespoň cvičení 1 h): *„Navrhněte, jak text upravit (doplnit), aby se zvýšilo jeho dějové napětí.“* Najdeme zde velice málo cvičení, která by žáky učila upravovat text a která by žáky učila pracovat se shromažďováním a zpracováním informací. Nalezneme tu však velká množství cvičení, která se zaměřují na vlastní psaní.

7.1.2 Český jazyk pro 9. ročník základní školy⁸¹

Učebnice Český jazyk pro 9. ročník základní školy má celkem 16 kapitol na 131 stranách. Dalších 32 stran zaujímají *Stručné přehledy z učiva o tvoření slov, tvarosloví a skladbě*. Kapitoly jsou členěny podobně jako u učebnice pro šestý ročník. Slohové učivo se celkově rozprostírá na čtyřiceti stranách.

V této učebnici nalezneme následující kapitoly: *Diskuse, Proslov, Přednáška, Výklad, Reportáž, Ličení, Úvaha, Komentář, Recenze, Fejton, Řeč, Jazykový projev a styl, Jazykové styly a Slohové postupy a útvary*.

⁸¹ BALKÓ, Ilona – ZIMOVÁ, Ludmila: *Český jazyk pro 9. ročník základní školy*. 1.vyd. Praha : Fortuna, 1996. 167 s. ISBN 80-7168-307-8.

Současný živý jazyk

Učebnice pracuje především se spisovnou češtinou v různých vrstvách. Přesto se domníváme, že učebnice téměř nepracuje se současným živým jazykem. Uvítali bychom autentické záznamy různých rozhovorů apod.

Texty blízké zkušenostem žáků

Texty, které učebnice obsahuje, jsou zajímavé a zabývají se i závažnými tématy. Například na straně 6 až 7 nalezneme text na téma člověk a jeho životní prostředí. Na straně 21 nalezneme proslov z výstavy. Žáci určitě někdy výstavu navštívili. Proslov pro ně může být poučný. Na straně 41 až 43 se nachází text přednášky na téma konflikty mezi lidmi. Žáci se nad tématem mohou hlouběji zamyslet, připomenout si některé své vlastní životní zkušenosti, apod. Podobný text nalezneme i na stranách 47 až 48. Zajímavých textů bychom v učebnici našli celou řadu. Tyto texty jsou vybírány, aby žáky zaujaly svým tématem a jazykem. Žáci si celou řadu informací z textu mohou vztáhnout ke svým zkušenostem.

Můžeme tvrdit, že učebnice pracuje převážně s texty, které jsou blízké zkušenostem žáků. Takovýchto textů nalezneme v učebnici velké množství.

Zadání úkolů odkazující se na zkušenosti žáků

S motivujícím zadáním se setkáme u velkého množství úkolů. Často ale převládají cvičení, která mají zadání formulovaná imperativem: napište, zamyslete se, najděte, udělejte apod. Zajímavé motivující zadání nalezneme na straně 55 ve cvičení 2: *„Jistě jste již slyšeli nějakou reportáž, např. sportovní. Dokázali byste být na chvíli sportovním redaktorem? Představte si, že sedíte na tribuně a pod vámi na hřišti právě probíhá: a) fotbalové utkání b) tenisový zápas c) závody v lehké atletice (...) Zkuste být nejprve televizním, poté rozhlasovým reportérem.“* Zadání v žácích vyvolá konkrétní představu, kdy sami slyšeli nějakou reportáž. Současně se mohou vžít do role redaktora, mohou využít své dovednosti, schopnosti, zkušenosti a také kreativní myšlení. Na straně 101 v kapitole o diskusi je představen text, v kterém se učitelka zachová rozporuplně. K tomuto textu se na téže straně váže cvičení 1 e): *„Zažili jste podobnou situaci? Navrhněte, jak by se mohla situace rozvíjet dál.“* Žáci jsou v tomto úkole vybízeni k tomu, aby zapátrali ve svých zkušenostech a vzpomínkách. Mohou událost v textu srovnat se skutečnou událostí. Současně je žákům dán prostor pro vyjádření jejich vlastního názoru na danou situaci. V učebnici nalezneme takto zadaných úkolů velké množství.

Simulace komunikačních situací

Žáci mají možnost procvičit si daná témata v simulovaných komunikačních situacích. Na straně 8 ve cvičení 3 si žáci vyzkoušejí diskusi mezi představiteli odlišných názorů a postojů. Na straně 23 jsou žáci ve cvičení 4 vybídnuti ke skupinové práci na proslovu k nějaké konkrétní příležitosti. Na straně 44 ve cvičení 4 si mají žáci připravit přednášku pro své spolužáky na nějaké neobvyklé téma. Na straně 55 ve cvičení 2 se mají žáci vžít do postavy sportovního redaktora a mají si připravit televizní a rozhlasovou reportáž. Podobně zadaných úkolů nalezneme však v učebnici malé množství.

Volba textů

Texty jsou různorodé. Setkáváme se zde s texty uměleckými (str. 62, 70–71, 86 atd.), s texty s oblasti prostěsdělovací (str. 21 atd.), s texty odbornými (str. 47, 64, 113 atd.). Především se v učebnici setkáváme s texty z oblasti publicistiky. Nalezneme zde reportáž (str. 52–55), komentář (str. 79–80), recenze (str. 87–88), fejeton (str. 95–96) atd. Nalezneme zde i texty přímo z deníku *Mladá fronta dnes* (str. 79 – 80, 105, 113 atd.) či texty z jiných časopisů, např. *Pop-live* (str. 88), *TO = já* (str. 89).

Nejméně jsou zastoupeny administrativní texty, nacházíme zde jediný na str. 112. V učebnici ani nenacházíme žádný text, který by prezentoval vlastní žákovské práce. Domníváme se, že učebnice mohla zvolit větší spektrum textů.

Zaměření na dialog a diskusi

Učebnice pracuje s dialogem stejně jako učebnice pro 6. ročník. K dialogu nabádají otázky pod texty. Pro diskusi učebnice vyčleňuje samostatné kapitoly. První kapitola, která se věnuje diskusi, je na stranách 6 až 9. Druhá kapitola je na stranách 100 až 102. Obě kapitoly se nazývají *Diskuse*.

V kapitolách nalezneme texty a úkoly, které žáky vedou k dodržování zásad správné diskuse a ke správné argumentaci. Ve cvičení 2 na straně 8 se žáci učí, jak srozumitelně a věcně vyjádřit své stanovisko: „*Uvádějte různé příklady, jak lze vyjádřit, že - naprosto nesouhlasíte s názorem partnerů, - v něčem byste mohli za jistých předpokladů souhlasit, - pochybujete o uváděných argumentech (...).*“ V následujícím cvičení 3 na téže straně si žáci mohou tyto získané dovednosti vyzkoušet v živé diskusi. Podobná cvičení nalezneme i na straně 100. Například ve cvičení 4 čteme: „*Představte si, že vaše třída připravuje kulturní program pro školní akademii. Navrhněte ve skupinách*

zajímavý a přitažlivý program. Mluvčí skupin seznámí s vašimi návrhy ostatní. Ke každému návrhu diskutují všichni žáci. Zhodnoťte nejlepší návrh a sepište scénář.“

Učebnice pracuje s diskusí na mnoha místech. Nalezneme zde mnoho cvičení, která se na diskusi a dialog zaměřují.

Kritické čtení

Nalezneme zde pod texty jejich rozboru ze slohového a jazykového hlediska. V takovýchto rozbořech nalezneme i úkoly, které se soustředí především na významovou povahu textu a na argumentaci. Je tomu tak například na straně 72 ve cvičení 1: *„a) Sledujte, jak jsou v textu uvedeny autorovy vlastní názory a jak je autor odůvodňuje. b) Srovnajte výstavbu textu s výkladem na s. 47–48. c) Souhlasíte s názory uvedenými v textu? d) Porovnejte jazykovou stránku obou úvah. V čem vidíte nejvýznamnější rozdíly?“* Kritické čtení podporují i kapitoly, které se zaměřují na diskusi. Například na straně 63 ve cvičení 1 c) čteme: *„Rozlište v textu úseky, v nichž autor popisuje - objektivně, věcně, přímo, - subjektivně, obrazně.“*

Učebnice sice obsahuje kritické čtení, avšak domníváme se, že v malém množství. Učebnice by měla obsahovat texty, které jsou rozporuplné, u kterých není jasně zřetelný záměr a které mají manipulativní charakter.

Praktické čtení

Práci s informativními texty nalezneme například na straně 105 v bodech a) a b). Žáci tyto texty mají porovnat s textem v bodě c). Na straně 112 učebnice pracuje s úředním oznámením a se zprávou.

Pozorné čtení nalezneme například na straně 63 ve cvičení 1. Zde čteme toto zadání: *„a) Co je v textu popisováno? b) Povězte svými slovy, co jste se dozvěděli o popisovaném objektu.“* Nebo na straně 80 ve cvičení 1: *„a) Povězte stručně, jaký problém autor zvolil za námět pro svůj komentář. (...) c) Co na maturitě autorovi vadí? d) Co autor navrhuje? Jaké argumenty uvádí na podporu svých názorů?“*

V učebnici se uplatňuje praktické čtení ve velmi omezeném množství. Domníváme se, že by zde mělo být obsaženo více cvičení, která by se na tuto činnost zaměřovala. Postrádáme tu více cvičení na pozorné čtení. Nalezneme zde jen ojedinělá cvičení, která se částečně na pozorné čtení zaměřují.

Věcné čtení

Učivo obsahuje studijní čtení. Například na straně 44 ve cvičení 3 mají žáci za úkol z textu přednášky na stranách 42–43 vypracovat výpisky. Podobné cvičení nacházíme i na straně 49 ve cvičení 1 h): „*Vypracujte výpisky a pokuste se podle nich reprodukovat obsah textu.*“

Ve cvičeních se uplatňuje vyhledávání. Například na straně 22 ve cvičení 1 f) čteme toto zadání: „*Najdete v textu místa, která považujete z hlediska výslovnosti za obtížná?*“ Jako další příklad můžeme uvést cvičení 1 a) na straně 49: „*Vyhledejte tu část textu, v níž se vysvětluje: 1. Co je názor? 2. Jak vzniká postoj? 3. Čím je ovlivněna názorová odlišnost? (...).*“ Vyhledávání se uplatňuje i ve cvičení 1. a) na straně 55 atd.

Učebnice žáky ve cvičeních motivuje, aby pracovali s novinami a časopisy. Je tomu například na straně 80 ve cvičení 2: „*Vyberte z denního tisku komentář. Pozorně si ho přečtěte a povězte, zda s vyslovenými názory souhlasíte, či nikoli. Své stanovisko zdůvodněte.*“ Podobné zadání nacházíme i v následujícím cvičení: „*Shromažďujte v průběhu delšího časového úseku komentáře z různých deníků. Sledujte, zda se týkají stejných nebo podobných problémů. Pokud ano, pokuste se vyslovené názory porovnat.*“ Práci s tiskem podporuje i cvičení 3 na straně 96: „*Sledujte denní tisk a jeho přílohy a vyberte fejeton, který se vám nejvíce líbil.*“ Ve výčtu bychom mohli pokračovat.

Učebnice v učivu pracuje s věcným čtením ve velkém množství cvičení. Avšak domníváme se, že by měl být kladen větší důraz na studijní čtení, které zde nalezneme v ojedinělých cvičeních.

Naslouchání a empatie

Rozvoj naslouchání se uplatňuje především ve dvou kapitolách, které se věnují diskusím (str. 6–8 a str. 100–101). Žáci jsou v rámci diskuse podporováni v naslouchání. Podporuje ho i kapitola *Přednáška* (str. 41–44). Žáci si například v této kapitole na straně 44 ve cvičení 2 mají vyzkoušet zaznamenávat poznámky při pomalém a výrazném čtení přednášky ze stran 41 až 43.

Učebnice vede žáky k empatii. Především opět v kapitolách zaměřujících se na diskusi (str. 6–8 a str. 100–101). Některá cvičení žáky učí k vcítění se do adresátů a posluchačů. Například na straně 22 cvičení 1 h): „*Posuďte, zda by nebylo vhodné více se obracet v průběhu projevu k posluchačům.*“

Učebnice by měla s nasloucháním a empatií pracovat více. Nalezneme zde jen malé množství cvičení.

Rovnoměrné rozvíjení psaného a mluveného projevu

V kapitolách učebnice kombinuje úkoly psaní a mluvení. Některé kapitoly se především soustředí na mluvení. Je tomu tak například v kapitole *Diskuse* (str. 7–9). V některých kapitolách je velké množství úkolů, ale takřka u žádného není přesně definováno, zda se jedná o úkol určený k procvičení mluvení nebo psaní, například *Přednáška* (str. 41–44). Je tedy na učiteli, jakým způsobem zadání vypracují jeho žáci. V mnoha kapitolách nacházíme především kombinaci úkolů pro procvičení mluvení a psaní, jako příklad uveďme kapitolu *Recenze* (str. 87–90).

Učebnice rovnoměrně rozvíjí psaní a mluvení v převážném množství kapitol.

Kontextovost

Většina textů má uvedený kontext. Některá cvičení však ne. Například na straně 81 nalezneme cvičení 4. V něm mají žáci několik řádků a v každém řádku mají tři příbuzná slova. Vždy některé ze slov v řádku chybí. Žáci chybějící slovo mají doplnit. Žákům se toto cvičení může jevit jako vytržené z kontextu a nemusí jim být zcela zřejmé, k čemu tento úkol v rámci kapitoly slouží. Toto cvičení je umístěno v kapitole *Komentář*.

Procvičení látky na neizolovaných větách

Téma je procvičováno převážně na celých textech, ale nalezneme tu i mnoho cvičení, v kterých se dané téma nebo slovní vybavenost procvičuje na izolovaných větách nebo slovech. Například na straně 49 se nachází cvičení 5. Žáci zde mají ve větách uvedená různá rčení, která mají vyhledat a vysvětlit. Na straně 81 najdeme podobné cvičení 5. Žáci mají rozhodnout, která z uvedených rčení jsou synonymní. Na straně 89 najdeme ve cvičení 2 izolované věty vyjadřující hodnocení, žáci tyto věty mají vyjádřit synonymně. Velké množství cvičení se váže k textům.

Obrazový materiál v kombinaci s jazykovým materiálem a řeč těla

Tato učebnice obsahuje podobně jako učebnice pro 6. ročník mnoho ilustrací, tentokrát od Gabriela Filcíka. Ke kombinaci obrazového a jazykového materiálu však nedochází. Nalezneme tu zajímavé a jediné cvičení 4 na straně 49: „Vyhledejte v odborných textech doklady toho, jakým způsobem se v nich odkazuje k průvodním fotografiím, grafům, tabulkám apod. Využijte těchto poznatků při zpracování odborných

témat v hodinách fyziky, matematiky, biologie, chemie, zeměpisu a dějepisu.“ S řečí těla či s paralingválními prostředky řeči se v učebnici nepracuje.

Proces psaní

Jednotlivá cvičení, která se zaměřují na psaný projev, se soustředí především na vlastní psaní. Najdeme tu i cvičení, která žáky vedou k shromažďování látky. Je tomu tak na straně 7 ve cvičení 1 c): *„Zjistěte, jaké kulturní hodnoty jsou v péči vaší obce, města, příp. jiných institucí a jednotlivců.“* Taktéž se tu setkáme s úkoly, jejichž prostřednictvím si žáci mají uvědomit autorovy či své záměry. Například takové cvičení nalezneme na straně 22 1 b): *„Zamyslete se nad tím, jak se autor na svůj projev připravoval.“* Nebo na straně 90 ve cvičení 5: *„Uvažte, na co je třeba zaměřit pozornost, chcete-li psát recenzi a) knihy, b) filmu, c) divadelní hry, (...).“*

Najdeme tu velké množství cvičení, která se zaměřují na vlastní psaní. Naopak tu nalezneme mnoho ojedinělých cvičení, jež procvičují práci se shromažďováním informací nebo jež se zaměřují na záměry autorů. Nesetkáme se tu s žádným cvičením, které by pracovalo s úpravou a přepracováváním textu.

7.2 FRAUS

Nakladatelství *Fraus* vydalo v prvních desetiletích roku 2000 nové učebnice pro výuku českého jazyka na základních školách a nejnižších tříd na gymnáziích. Tyto nové učebnice byly přímo inspirovány RVP pro ZV a vytvořily je dvě autorky, Zdeňka Krausová a Renata Teršová.

Slohové učivo není rozděleno podle komunikačních činností, ale podle slohových útvarů a postupů.

Tato řada učebnic řadí slohové učivo do konečné části učebnice. Slohové učivo je zde nazýváno *Komunikace a sloh*.

Učebnice jsou zajímavé nejen netradičním formátem (širší formát A4), ale i využitím prostoru okrajů na každé stránce (vždy zhruba 4 cm). Tato část okraje stránky je použita k doplnění informací z jiného oboru, pro zadání různých úkolů

k zamyšlení apod. V zadních částech učebnic nalezneme jmenný a věcný rejstřík a citace použité literatury. Učebnice na předsádce obsahují vysvětlivky různých piktogramů a přehled struktury učiva učebnice.

7.2.1 Český jazyk pro 6. ročník základní školy a primu víceletého gymnázia⁸²

Slohové učivo zaujímá 31 stran ze 132. Učivo obsahuje tato témata kapitol: *Úvod k výuce slohu, Vyplňování jednoduchých tiskopisů, Jednoduché komunikační žánry, Dopis osobní a úřední, Popis a jeho funkce, Výtah a výpisky a Vypravování.*

Současný živý jazyk

Především je v učebnici užíván spisovný jazyk. Nalezneme tu však i texty, které používají zastaralá slova. Jedná se o ukázkou z díla *Babička* od Boženy Němcové na straně 127: „*Všichni, kteří chodili na robotu, a chasa ze dvora, shromáždili se druhého dne svátečně ustrojeni na zeleném trávníku (...).*“ Nebo na straně 120 ve cvičení 5 čteme: „*(...) Okořeň zázvorem, skořicí, muškátovým květem a dobře ošafraň. Do této omáčky dej vařená kuřata. Pakli chceš ozdobně učiniti, dej mandle a rozinky, jako u velikých dvorů jest obyčej. (...).*“ Žáci mají tento text převést do současného spisovného jazyka. Tuto ukázkou chápeme pozitivně.

V zadání úkolů najdeme použitý současný živý spisovný jazyk (str. 109 cv. 1): „*Napište SMS zprávu kamarádovi (-dce), babičce, strýci, sestřenici Aleně. (...).*“ Nebo na straně 108 ve výkladu čteme: „*SMS zpráva neboli „esemeska“ – z anglického short message system je krátká textová zpráva, kterou lze vyťukat na klávesnici mobilního telefonu nebo počítače a poslat do jiného mobilního telefonu.*“

Učebnice se zaměřuje na užití spisovného jazyka a opomíjí seznámení žáků s hovorovou a nespisovnou češtinou. Taktéž postrádáme v učivu důraz na užití vhodné variety jazyka vzhledem ke komunikační situaci. Vítili bychom uvádění záznamů živé komunikace – různých dialogů a rozmluv z prostředí internetu, z různých živých diskusí apod. Domníváme se, že učebnice se současným živým jazykem pracuje velmi málo.

⁸² KRAUSOVÁ, Zdeňka – TERŠOVÁ, Renata. *Český jazyk pro 6. ročník základní školy a primu víceletého gymnázia*. Plzeň : Fraus, 2003. 136 s. ISBN 80-7238-206-3.

Texty blízké zkušenostem

Na straně 110 ve cvičení 1 je uveden text dopisu imaginárního spolužáka Zdeňka, který posílá dopis ze školního výletu kamarádovi: „*Franto, zdravím Tě ze školního výletu na Šumavě. Děkuju Ti za pohled z Prahy a věřím, že se Ti procházka Prahou velmi líbila. (...)*.“ Na následující straně najdeme úryvek žádosti žáka, který píše maminka, o uvolnění z vyučování na několik dní kvůli lyžařskému soustředění. Na straně 115 ve cvičení 1 je text popisu pokoje imaginární spolužačky. Na straně 124 nalezneme ve cvičení 1 text zážitku, který vypráví také jeden z žáků. Zážitek vypráví o lidské hloupé chybě, která se může stát každému: „*Jednoho dne jsme se se setrou a s kamarádem rozhodli, že pojedeme do Stoda na zmrzlinu. Jeli jsme na kolech. Před cukrárnou jsme zastavili a já zůstal venku hlídat kola. Po chvíli vyšel z cukrárny kluk. Povídá: „Máš jít dovnitř, něco ti chtějí.“ Vešel jsem do obchodu. „Co tu děláš, běž hlídat kola!“ okřikla mě sestra. Otočím se a jdu ven. Moje nové kolo nikde.*“

Učebnice používá velké množství textů, které považujeme blízké tematikou zkušenostem dětí. Užité texty jsou zajímavé a pracují se zkušenostmi a zážitky, které děti mohly samy zažít. Jsou voleny takové texty, jež dokáží zaujmout. Texty jako celek hodnotíme velmi pozitivně a domníváme se, že vhodně dokáží žáky motivovat.

Zadání úkolů odkazující se na zkušenosti žáků

Mnoho zajímavých zadání nalezneme v druhé kapitole *Vyplňování jednoduchých tiskopisů* (str. 102–104). Například na straně 102 ve cvičení 1 a) čteme: „*Přineste si z pošty poštovní poukázku A a C. Naučíme se správně vyplnit všechny požadované údaje.*“ Žáci jsou motivováni k tomu, aby navštívili poštu. Mohou tak zjistit, kde si přesně mohou poukázku vyzvednout. Současně jsou motivováni k praktické dovednosti, která v budoucnu bude žákům užitečná: vyplnění poukázky. V témže cvičení v bodech b) a c) najdeme další motivační úkoly. Například v bodě c): „*Maminka onemocněla a vy za ni vyplňujete poštovní poukázku na zaplacení 169 Kč za knížku, kterou objednala.*“ V úkolu jsou dále obsaženy informace k vyplnění poukázky. Úkol je motivační především z toho důvodu, že tato situace se už možná některému z žáků stala nebo se stát může. Na straně 120 ve cvičení 4 čteme zadání, které se odvolává na zkušenosti žáků: „*Při praktických činnostech jste již určitě vyráběli celou řadu výrobků. Napište popis pracovního postupu, který by mohl mít tento nadpis: Můj nejzdařilejší školní výrobek.*“

Učebnice nabízí velké množství úkolů, které mají velmi motivující zadání a vztahují se ke zkušenostem žáků. V každé kapitole najdeme několik úkolů,

jež povzbuzují žáky k činnosti a zamyšlení svou zajímavou formulací. Rozhodně zde nenajdeme pouze ojedinělá cvičení tohoto charakteru, nýbrž velké množství pozoruhodných zadání cvičení, která mohou být v mnoha směrech inspirující.

Simulace komunikačních situací

Ve cvičení 1 na straně 103 čteme toto zadání: „*a) Přineste si z pošty podací lístek: Vyplňujeme pouze jméno a adresu odesílatele a adresáta. b) Posíláte spolužákovi Pavlu Novákovi, který se odstěhoval do Krátké ul. č. 6 v Kroměříži, knížku, kterou jste si od něj vypůjčili a zapomněli ji včas vrátit.*“ Na straně 105 nabízí cvičení 3 tuto simulovanou komunikační situaci: „*Umíte si poradit? Telefonicky oznamte požár, přivolejte záchrannou službu, oznamte dopravní nehodu policii.*“ Na straně 108 ve cvičení 5 nalezneme toto zadání: „*Napište oznámení: a) o sportovním utkání v košíkové, které pořádá vaše škola, b) o recitační soutěži, kterou organizuje vaše třída, c) o připravované brigádě na školním hřišti.*“ Například na straně 121 čteme ve cvičení 6: „*Napište recept na svoje oblíbené jídlo. Společně si sestavte svoji třídní kuchařku. Recepty napište na čtvrtky, ilustруйте je.*“ Žáci si v tomto úkolu procvičí získané poznatky o popisu.

Domníváme se, že učebnice žákům nabízí možnost, procvičit si dané téma nebo uplatnit získané dovednosti v simulované komunikační situaci. V každé kapitole nalezneme takto zaměřené cvičení. Některé kapitoly obsahují převážně tyto úkoly (např. kapitola 2. *Vyplňování jednoduchých tiskopisů*, str. 102–104, kapitola 3. *Jednoduché komunikační žánry*, str. 105–109 apod.) a v některých kapitolách se setkáme jen s několika cvičeními tohoto charakteru (kapitola 5. *Popis a jeho funkce*, str. 112–121). Celkově učebnice obsahuje velké množství takovýchto cvičení.

Volba textů

V učebnici nalezneme mnoho tiskopisů především v druhé kapitole *Vyplňování jednoduchých tiskopisů* (str. 102–104). Nalezneme tu poštovní poukázku, podací lístek a telegram. S administrativními texty se setkáváme na straně 106 – objednávka, a na straně 111 – žádost. Dále tu nalezneme vlastní žákovské práce (str. 115 a 124). Najdeme tu i texty umělecké (str. 118, 127, 129 apod.). Dále je tu několik textů z oblasti prostředředlovací (str. 110, 117 apod.). Je tu i pár textů z publicistické oblasti (str. 107). Setkáme se tu i s texty populárně naučnými (str. 122, 123 apod.).

Učebnice volí mnoho různorodých textů vzhledem k jednotlivým tématům. Volbu textů považujeme za vhodnou. Nemůžeme tvrdit, že by učebnice ulpívala na textech

podobných a opakujících se tématem. Texty jsou psány různými styly a žáci mají předloženy různé typy textů.

Zaměření na dialog a diskusi

Učebnice podporuje dialog a diskusi. K dialogu vede především úkoly k zamyšlení, které nalezneme na okrajích učebnice. Například na straně 102 čteme tyto úkoly k zamyšlení: „*Co je identita? Jaký je rozdíl mezi projevem mluveným a psaným? (...) Kterými mimojazykovými prostředky se mohou lidé vyjadřovat?*“ Diskusi podporují jednotlivá cvičení, která vedou žáky ke společné práci. Například na straně 116 ve cvičení 6 c) mají žáci za úkol společně sestavit osnovu popisu třídy. Tento úkol je skupinový, je zapotřebí, aby se žáci zdravě vymezili ve svých názorech a našli společnou shodu. Skupinovou práci nalezneme na straně 119 ve cvičení 7 b): „*Ve skupinách si připravte velkou slepou mapu České republiky.*“ Práce ve dvojicích nalezneme na straně 123 ve cvičení 2. Na straně 131 ve cvičení 4 mají žáci za úkol zahrát si hru: „*Rozdělte se do menších skupin (po 3–4). Každá skupina napíše na papírek 6–8 slov, která jsou klíčová pro dané vypravování. Papíry se slovy si skupiny vzájemně vymění. Každá skupina musí podle slov vytvořit a zahrát jednoduchý příběh.*“

Učebnice bezesporu v určité míře pracuje s dialogem a diskusí, ale uvítali bychom soustavnější a viditelnější práci s těmito formami dorozumívání. Citovaná cvičení jsou totiž ojedinělá. Učebnice by měla žáky více podporovat v osvojení si základů správné diskuse.

Kritické čtení

V učebnici nalezneme několik rozborů textů pomocí různých otázek a úkolů, například na straně 121 ve cvičení 5: „*b) Čeho se tento popis pracovního postupu týká? c) Co v něm chybí? d) Všimněte si použitých jazykových prostředků a slovosledu. O čem vypovídají? (...).*“ Podobná cvičení nalezneme na straně 120, 125 apod. Nalezneme zde několik cvičení, která se zaměřují na opravu špatně formulovaného textu, například na straně 104 cvičení 2 („*Jsou tyto texty telegramů správné? Jestliže ne, upravte je: Přijedte na zabijačku. teta; V pátek přijedu z lázní. Čekej na mě, mám dvě těžké tašky. máma; (...).*“), na straně 130 cvičení 3 („*Najděte slohové chyby: Jeníček s Mařenkou šli s tatínkem do lesa. Šli na lesní plody. Jak přišli do lesa, otec řekl, že jde na dřevo. Šli zatím sbírat borůvky. (...).*“). Žáci se v těchto úkolech zamýšlí nad logikou, srozumitelností textu apod. Nesetkáme se tu však s ukázkou manipulativní komunikace,

zaměřením na rozpoznávání věcné stránky textu od subjektivně laděného apod.

Pokud máme zhodnotit přítomnost kritického čtení v učebnici, musíme konstatovat, že ho celkově učebnice neobsahuje téměř vůbec. Můžeme se pouze domnívat, z jakého důvodu tomu tak je. Očekávali bychom však, že učebnice bude s kritickým čtením pracovat systematictěji, než jak tomu je v tomto případě. Absentují zde důkladnější rozbor například reklamních textů či textů, v kterých nemusí být autorovy záměry jasně patrné apod. Z tohoto důvodu si myslíme, že v tomto ohledu má učebnice nedostatky.

Praktické čtení

Nalezneme tu mnoho cvičení, která se zaměřují na práci s administrativními texty. Je tomu tak především v druhé kapitole (str. 102–105). Učebnice také pracuje s informačními texty (na straně 105 s inzerátem). Na straně 106 se žáci učí vyplňovat objednávku. Na stranách 119 až 121 se žáci setkávají s návodnými texty v kapitole, která se věnuje popisu pracovního postupu.

Zaměříme se nyní na to, zdali učebnice pracuje s pozorným čtením a zdali ho podporuje. Například na straně 118 je otisknuta báseň *Podzim* od Jiřího Žáčka. První cvičení, které se váže k této básni, si ověřuje pozornost žáků a ptá se, o čem se v básni hovoří. Na straně 122 jsou žáci před čtením vyzváni, aby si pozorně text přečetli. Na straně 125 najdeme cvičení 1 b) a c), která se váží k textu. Tato cvičení ověřují pozorné čtení: „a) *Jaký zážitek autor vypravuje?* b) *Jak události probíhali za sebou.*“

V podstatě můžeme tvrdit, že praktické čtení je v učebnici přítomné ve velkém množství. Učebnice v několika kapitolách rozsáhle učí žáky pracovat s různými návodnými texty nebo různými tiskopisy. Podpora pozorného čtení je také přítomna. Nalezneme tu několik cvičení, jež pozorné čtení posilují. Domníváme se však, že pozorné čtení by mělo být podporováno soustavnějším způsobem. Myslíme si, že by stačilo umístit do učebnice více cvičení s otázkami k daným textům, které by si ověřily porozumění textu a také pozornost žáků.

Věcné čtení

Učebnice pracuje s několika cvičeními, která se zaměřují na vyhledávání v textu. Například na straně 115 nalezneme cvičení 1 b) a c), která vedou žáky k vyhledávání různých slov v textu. Podobné zadání najdeme na straně 117 ve cvičení 4 d) nebo na straně 120 ve cvičení 1 f).

Učebnice se v jedné kapitole věnuje výtahu a výpiskům (str. 121–124). Na straně 121 nalezneme pojednání o tom, co to výtah je. Poté následují texty a jednotlivá cvičení. Na straně 123 jsou žáci seznámeni s výpisky, opět následují úkoly a cvičení s texty. Zajímavý je úkol hned v prvním cvičení k textu na straně 123: „Z uvedeného článku pořídte výpisky, jednou výpisky ve větách, podruhé formou hesel. Povězte, která forma vám vyhovuje více.“

Některá cvičení žáky motivují k tomu, aby informace získávali z novin a časopisů. Například na straně 106 mají žáci ve cvičení 1 toto zadání: „*Přineste si denní tisk a uvádějte příklady inzerátů na koupi, prodej, seznámení, inzerátů týkajících se zaměstnání apod. Příklady inzerátů vystříhněte a nalepte si je do sešitu.*“ Některá cvičení vedou žáky k tomu, aby si uměli v literatuře vyhledat informace. Tomu je kupříkladu na straně 124 v prvním úkolu, který se nachází v bloku úkolů *Hledání souvislostí*: „*Vyhledejte v odborné literatuře základní informace o jednotlivých habsburských panovnících na českém trůně.*“ V následujícím úkolu mají žáci tyto informace zpracovat formou výtahu nebo výpisků.

Učebnice často pracuje ve cvičeních s osnovami. Žáci mají k nějakému textu sestavit osnovu. Uvedme jako příklad cvičení 1 b) na straně 128. Žáci zde mají vytvořit tři osnovy – jednu heslovitou, druhou větnou a třetí citátovou. Žáci si tak utříbí získané informace z textu.

Celkově věcné čtení učebnice obsahuje ve velkém množství. Domníváme se však, že některé jednotlivé prvky věcného čtení by si zasloužily větší pozornost. Například by učebnice měla více pracovat s vyhledáváním v textu. V učebnici na toto procvičení nalezneme několik ojedinělých cvičení. Studijní čtení zanedbáno není, učebnice se mu věnuje dostatečně. Myslíme si, že v kapitole, v níž se pracuje s tématem výpisků, mohla učebnice věnovat prostor i tématu klíčových slov. Učebnice podporuje získávání informací z jiných zdrojů. Nalezneme zde poměrně mnoho cvičení, jež žáky odkazují na jiné učebnice, publikace, noviny apod.

Naslouchání a empatie

Učebnice pracuje s nasloucháním například ve cvičení 5 na straně 126: „*a) Poslechněte si pohádku O tlustém chroustu Bručounovi z knihy 366 pohádek na dobrou noc. b) Vypište postavy, které v příběhu vystupují. c) Sestavte osnovu vypravování.*“

Některá cvičení pracují s empatií. Například na straně 118 ve cvičení 5 čteme: „*Popište sami sebe, jak vypadáte a cítíte se právě v tuto chvíli.*“ Žáci mají poměrně nelehký úkol. Musí vyjádřit své pocity. Dále najdeme zajímavé cvičení 8 na straně 126. V tomto cvičení nalezneme několik obrázků různých zvířat s různými výrazy. Žáci se mají do těchto zvířat vcítit a mají vymyslet, co se jim přihodilo.

Naslouchání učebnice podle našeho názoru téměř nerozvíjí. Očekávali bychom více cvičení na tuto komunikační činnost. Podobně je na tom učebnice i v oblasti práce s empatií. Nalezneme zde jen ojedinělá cvičení, která by pracovala se vcítěním se do druhého. Domníváme se, že v tomto ohledu, má učebnice velké nedostatky.

Rovnoměrné rozvíjení psaného a mluveného projevu

Některé kapitoly se zaměřují pouze na vyplňování tiskopisů (například kapitoly: *Vyplňování jednoduchých tiskopisů* – str. 102 až 104, *Objednávka* – str. 106). Některé kapitoly procvičují především psaní (kapitola 4. *Dopis osobní a úřední* – str. 109 až 111). V kapitole, která se zaměřuje na popis, najdeme kombinaci úkolů psaní a mluvení. Například cvičení 1 kombinuje tyto úkoly na straně 113: „*a) Podívejte se na obrázky, porovnejte je a řekněte, čím se liší: (...), b) Napište nejméně 10 přídavných jmen, která co nejvýstižněji charakterizují obrázky č. 1 a 10 k obrázkům č. 2. (...), e) Zvolte si postup popisu jednoho z obrázků a napište osnovu. f) Podle osnovy ústně popisujte.*“ V této kapitole i v jiných najdeme mnoho cvičení, která střídají procvičení psaní a mluvení.

Domníváme se, že učebnice vhodně pracuje s rozvíjením psaného a mluveného projevu. Oba tyto druhy komunikačních činností jsou rozvíjeny stejnoměrně ve většině kapitolách. Jak výše uvádíme, některé kapitoly se zaměřují na psaný nebo mluvený projev více než na druhý typ, ale hodnotíme-li učebnici jako celek, myslíme si, že oba projevy jsou rozvíjeny stejnoměrně.

Kontextovost

Texty mají uvedený kontext. Izolované texty v učebnici nenacházíme. Hodnotíme velmi pozitivně, že texty uvedený kontext mají. Absenci izolovaných textů hodnotíme taktéž kladně.

Procvičení látky na neizolovaných větách

Téma se ve cvičeních procvičuje na celých textech, ale také na izolovaných slovech. Například na straně 105 ve cvičení 1 je uvedeno několik izolovaných slov. Žáci z těchto slov mají vytvářet různé vzkazy. Na straně 113 ve cvičení 1 b) a c) a ve cvičení 2 b), c) a d) mají žáci k obrázkům vymýšlet pouze izolovaná slova. Podobných cvičení nalezneme v učebnici více (cv. 3, 4 b) a c) str. 114, cv. 2 a) a b) str. 115, cv. 6 b) str. 116 apod.).

Učebnice pracuje především se cvičeními, která nejsou založena na izolovaných slovech nebo větách.

Obrazový materiál v kombinaci s jazykovým materiálem a řeč těla

Učebnice propojuje obrazový materiál s textem poměrně často. Například na straně 113 ve cvičení 1 a 2 je několik obrázků, které mají žáci za úkol popsat. Je tomu tak i na straně 114 ve cvičení 4, na straně 115 ve cvičení 2, na straně 116 ve cvičení 2 apod. Na základě některých obrázků si mají žáci vymyslet vyprávění, například na straně 131 ve cvičení 1. V některých cvičeních jsou žáci úkolováni, aby nakreslili obrázkovou osnovu (cv. 3 na str. 131.). Na straně 132 ve cvičení 4 čteme toto zadání: „*Použijte sadu obrázků. Ze tří náhodně vytažených obrázků vytvořte humorný nebo napínavý příběh.*“ Učebnice používá mnoho ilustrací a fotografií, které doplňují texty.

Učebnice pracuje ve velkém množství s obrazovým materiálem, který propojuje s jazykovým materiálem. Učebnice je plná různých ilustrací a fotografií apod. V tomto ohledu učebnice prezentuje standardní až nadstandardní představu o tom, jak by se mělo v učebnicích pracovat s obrazovým materiálem.

Proces psaní

Nalezneme tu několik cvičení, v kterých si žáci mají uspořádat látku osnovou (například cv. 1 e) str. 113, cv. 4 d) str. 114, cv. 5 b) str. 116 apod.). Najdeme tu velké množství cvičení, která se zaměřují především na vlastní psaní, například cvičení 5 c) na straně 116 („*Podle osnovy třídu popište.*“), cvičení 6 d) na téže straně („*(...) Popis napište.*“), cvičení 6 c) na straně 118 („*(...) Popis napište.*“) apod. Jsou tu i některá cvičení, která pracují s úpravou textu, například 1 f) na straně 120: „*Vyhledejte slovo, které se v textu nevhodně opakuje a text upravte.*“

Na další fáze už není brán takový zřetel, některé fáze procesu psaní se neprocvičují a nezdokonalují vůbec (sběr a třídění informací k zadanému tématu, záměry při psaní). Uvítali bychom, kdyby se v učebnici objevilo více cvičení, která by podporovala všechny fáze procesu psaní, především pak sběr informací, třídění informací a přepracování textu.

7.2.2 Český jazyk pro 9. ročník základní školy a odpovídající ročník víceletého gymnázia⁸³

Učebnice má celkově 133 stran, z toho je na 32 stranách slohové učivo. Učivo obsahuje následující kapitoly: *Úvod do učiva slohu, Výklad, Popis, Charakteristika, Vypravování, Úvaha, Proslov, Diskuse, Funkční styly a Slohové útvary dle výběru žáků*.

Současný živý jazyk

Učebnice pracuje se současným spisovným jazykem na několika úrovních. Například pracuje s knižní češtinou v kapitole o popisu na straně 109 (básnická vyjádření, personifikace apod.). Žáci jsou motivováni k tomu, aby užívali všechny vrstvy národního jazyka. Pracuje se tu i s odborným jazykem (str. 101–103).

Tato učebnice (podobně jako učebnice pro 6. ročník) opomíjí seznámení žáků s hovorovou a nespisovnou češtinou. I zde postrádáme důraz na užití vhodné variety jazyka vzhledem ke komunikační situaci. Setkáváme se tu však s úryvky z diskusí apod., což považujeme za velmi pozitivní prvek. Domníváme se, že učebnice pracuje se současným živým jazykem velmi málo.

Texty blízké zkušenostem žáků

Některé texty pracují s tématy o zvířatech (např. str. 102 – *Zachraňte nosorožce*). Subjektivní líčení, v kterém jsou propojeny pocity s počasím a přírodou, nalezneme na straně 110 (*Prší, Pohádková příroda*). Nalezneme zde i úryvek od J. R. R. Tolkiena (str. 115). Setkáváme se tu i se studentskou slohovou prací na téma mobilní telefony na straně 119. Na straně 124 mají žáci úryvky z autentické diskuse k pořadu *Na plovárně*. Je tu i několik humorných textů, například od Karla Čapka (str. 127).

⁸³ KRAUSOVÁ, Z. – PAŠKOVÁ, M. – VAŇKOVÁ, J. *Český jazyk pro 9. ročník základní školy a odpovídající ročník víceletého gymnázia*. 1. vyd. Plzeň : Fraus, 2006. 136 s. ISBN 80-7238-536-4.

Texty považujeme za blízké zkušenostem žáků daného věku. U textů jsou voleny zajímavá témata. Nalezneme tu i mnoho humorných textů. Texty přibližují žákům zajímavé skutečnosti ze světa okolo nich. Texty jsou často velmi motivující. Takovýchto textů celkově nalezneme v učebnici mnoho.

Zadání úkolů odkazující se na zkušenosti žáků

Cvičení a úkoly jsou převážně zadány imperativem: vypracujte, napište, vypište, najděte apod. Ale nalezneme tu i několik zajímavě zadaných úkolů. Například na straně 105 ve cvičení 3 mají žáci za úkol popsat pracovní postup výroby herbáře. Za okrajem čteme: *„Pokud si nevíte rady, požádejte o pomoc vyučující(ho) přírodopisu.“* Motivačně působí na žáky i zadání na straně 105 ve cvičení 2 a): *„Jak byste přesadili pokojovou rostlinu?“* Najdeme tu i několik cvičení, která se odkazují na zkušenosti dětí. Například na straně 106 ve cvičení 6 čteme následující zadání: *„a) Umíte plést, háčkovat, batikovat, vyšít, drhat nebo paličkovat? Vyberte si některou z činností a napište popis pracovního postupu při výrobě nějakého konkrétního výrobku. b) Dokážete vyrobit ptačí budku, poličku do pokoje nebo natřít zrezivělý plot? Napište na některou konkrétní činnost popis pracovního postupu.“*

V hodnocení u učebnice pro 6.ročník jsme si velmi vychvalovali, jak jednotlivé kapitoly obsahují vždy formulace úkolů, které jsou motivující především díky tomu, že se inspiroují zkušenostmi žáků. V této učebnici již tak velké množství takto formulovaných zadání cvičení nenacházíme.

Simulace komunikačních situací

Na straně 123 ve cvičení 1 si mají žáci připravit proslov na jednu z uvedených akcí (rodinná oslava maturity apod.). Zajímavé zadání nacházíme i na straně 125 ve cvičení 2, v kterém se žáci mají domluvit na sledování konkrétního pořadu, o němž budou v příští hodině diskutovat. Na straně 126 ve cvičení 4 mají žáci diskutovat na vylosované téma. Na straně 132 ve cvičení 2 čteme: *„Napište životopis, který byste přiložili k žádosti: a) o měsíční studijní pobyt na vámi vybrané škole, (...).“*

Učebnice žákům nabízí možnost procvičení látky v simulovaných komunikačních cvičeních. Nenajdeme tu však malé množství takto formulovaných cvičení.

Volba textů

Nalezneme populárně naučné texty na straně 104 *Tvarování teplem* (text učebnice *Praktické činnosti* od Františka Mošny). Převažují však texty umělecké. Například na straně 108 se setkáme s pověstí *Plzeňská Madona*, na straně 110 najdeme subjektivní popis *Pohádková příroda*, *Prší*, na straně 115 nalezneme text od J. R. R. Tolkiena, na straně 117 si můžeme přečíst text z *Dalimilovy kroniky*, apod. Učebnice obsahuje různé texty z časopisů, například na straně 118 nalezneme text z časopisu *Vesmír*, na straně 121 najdeme text z deníku *Mladá fronta Dnes*, apod. Učebnice obsahuje ukázky studentské slohové práce na straně 110 a 119. Na straně 130 najdeme i administrativní texty *Manuál ke školení úrovně Z*.

Učebnice nabízí velké množství textů různých stylů. Žáci se tak seznamují s různými žánry a jazykovými prostředky. Volbu textů hodnotíme pozitivně.

Zaměření na dialog a diskusi

Na diskusi je zaměřena jedna celá kapitola (kapitola 7 na straně 124 až 126). Na straně 124 je představena diskuse na pořad *Na plovárně* z webu www.ceskatelevize.cz. Na straně 125 ve cvičení 1 se mají žáci zamyslet, jaké diskusní pořady znají a jak probíhají. Na téže straně ve cvičení 2 čteme toto zadání: „*Diskuse o sledovaném pořadu. Domluvte se, který pořad budete do příští hodiny sledovat, abyste o něm mohli diskutovat. Následující hodinu postupujte následovně: Sedněte si do kruhu, abyste na sebe všichni dobře viděli a dobře se slyšeli. Zvolte osobu, která bude diskusi řídit. Pokuste se dodržet zásady: Chcete-li mluvit, přihlaste se domluveným znamením. (...).*“ Podobná cvičení nalezneme na straně 125 ve cvičení 3 nebo na straně 126 ve cvičení 4. Diskuse je použita i v jiných kapitolách, například na straně 117 ve cvičení 3: „*Připravte si „hodinu s knihou“.* Vyberte si kapitolu své oblíbené knihy. Vyprávějte její děj spolužákům. Vypravování doplňte citátem nebo přečtením úryvku z knihy. Diskutujte o svých oblíbených knihách. Snažte se přesvědčit spolužáky, že právě ta vaše kniha je ta nejlepší.“ Nebo na straně 114 ve cvičení 4: „*Naše třída. a) Každý si vylosuje dvě jména spolužáků a napíše na ně charakteristiku. (...) b) Vždy přečtete obě charakteristiky a porovnejte, co bylo shodné a co rozdílné. Pak diskutujte (event. hlasujte), která charakteristika se zdála být výstižnější.*“

Učebnice pracuje s diskusí a jejími zásadami. To, že učebnice vymezuje diskusi jednu celou kapitolu, považujeme za velmi pozitivní prvek, který vítáme. Celkově v učebnici nalezneme mnoho cvičení na osvojení zásad diskuse.

Kritické čtení

Na straně 102 ve cvičení 1 a) mají žáci za úkol shrnout hlavní myšlenky textu, v následujícím cvičení 1 b) mají žáci zhodnotit jazykové prostředky, které v textu byly použity. Na straně 103 ve cvičení 1 d) mají žáci za úkol vyhledat informace z různých zdrojů na jedno téma. Na straně 119 ve cvičení 2 c) si mají žáci přečíst studentskou práci. Žáci se poté mají podle svého úsudku vyjádřit, co je nejvíce zaujalo, s čím souhlasí, s čím nikoli, čím pisatel zvyšuje působivost své práce, apod. Na straně 130 ve cvičení 2 a) a b) mají žáci za úkol porovnat dva texty.

Pokud se zaměříme na kritické čtení, musíme konstatovat, že učebnice s ním nepracuje systematicky. Chybí nám tu ucelené analýzy různých textů. Dále tu absentují texty, které by byly vadného či reklamního charakteru. Na druhou stranu však nemůžeme tvrdit, že by zde kritické čtení úplně chybělo. Je ho tu však omezené množství.

Praktické čtení

Setkáváme se tu s návodnými texty na straně 104. Žáci jsou v různých textech seznamováni se strategiemi jednání, například s otevřeným dopisem (str. 133), milostným dopisem (str. 132) apod.

Učebnice podporuje pozorné čtení různými otázkami pod textem. Například na straně 102 ve cvičení 1 b). V tomto cvičení žáci mají za úkol vyjádřit myšlenku jednotlivých odstavců a následně sestavit osnovu textu.

Učebnice pracuje s praktickým čtením, ale velice málo. Nalezneme zde jen několik ojedinělých cvičení na tuto komunikační činnost. Uvítali bychom jeho systematictější propracovanost. Žáci by měli být více podporováni v pozorném čtení.

Věcné čtení

Učebnice vymezuje jednu kapitolu pro výklad (str. 102–103). Uvedme z této kapitoly několik cvičení a zmiňme, na co se zaměřují. Žáci mají za úkol nastudovat informace o tématu ve cvičení 1 d) na straně 103. Žáci jsou i vedeni k tomu, aby v textu vyhledávali různé informace, například ve cvičení 1 d) na straně 103 čteme toto zadání: „Najděte na *www.rhinocampaign.net* informace o všech druzích afrických a asijských nosorožců. (...)“. Uvedme příklady dalších cvičení, která pracují s vyhledáváním v textu (i z jiných kapitol): str. 103 cv. 2 a), str. 113 cv. 1 a), str. 116 cv. 1 a) apod.

Učebnice obsahuje cvičení, která podporují práci žáků s novinami a časopisy.

Jako příklad uveďme úkol na straně 129 ve cvičení 1: „*Přineste si do školy libovolný výtisk denního tisku. Vyhledejte v něm co nejvíce různých slohových útvarů a zařaďte je k jednotlivým funkčním stylům.*“ Učebnice v několika cvičeních odkazuje na práci s internetem (str. 103 cv. 1. d) a s jinými učebnicemi (str. 103 cv. 2 a).

Věcné čtení je v učebnici přítomno ve velkém množství. Tento fakt hodnotíme kladně. Učebnice velmi vhodně motivuje žáky k tomu, aby pracovali s jinými zdroji.

Naslouchání a empatie

Učebnice pracuje s nasloucháním především v kapitole, která se věnuje diskusi. Zde jsou žáci vedeni k tomu, aby naslouchali různým názorům, například ve cvičení 2 na straně 125 apod.

Žáci jsou v kapitole, která se zaměřuje na diskusi, vedeni k tomu, aby se vcítili do ostatních a vyslechli jejich názory. Učebnice dbá na prožitky žáků, například na straně 109 ve cvičení 5 b): „*Prohlédněte si ukázkou z jeho díla (Jana Saudka – pozn. autorky práce). Fotografii popište a zhodnoťte, jak na vás zapůsobila.*“ Na straně 114 se ve cvičení 6 setkáváme se zajímavým úkolem. Žáci si mají napsat na papír formátu A4 jméno a ozdobit si ho. Poté si mají tento papír připevnit na záda, ostatní žáci na tento papír píší různé pochvaly, poděkování apod. Na konci zadání čteme: „*Po uplynutí domluveného limitu si přečtete, co vám kdo napsal. Jak se cítíte?*“ Učebnice dbá na prožitky žáka. Žák má vyjádřit, co prožil ve chvíli, kdy se dozvěděl, co mu ostatní chtěli sdělit. Ostatní si zase mohou uvědomit, jak jejich vyjádření může zapůsobit na druhého.

Učebnice sice s nasloucháním a empatií pracuje, ale domníváme se, že by se s těmito prvky v učebnici mělo pracovat více. Naslouchání je podpořeno především jen v kapitole, která se věnuje diskusi. Empatie je podporována i v jiných kapitolách, ovšem velice nárazově a v ojedinělých cvičeních.

Rovnoměrné rozvíjení psaného a mluveného projevu

Učebnice kombinuje úkoly tak, aby bylo procvičeno mluvení a psaní stejnoměrně. Například ve cvičení 1 na straně 102, které se váže na text „*Zachraňte nosorožce*“, mají žáci v bodě b) vyjádřit hlavní myšlenku jednotlivých odstavců a sestavit osnovu. V bodě c) mají vypsát příklady odborných názvů a ústně mají zhodnotit jazykové prostředky, které byly použity v textu. V bodě d) mají žáci zadané, aby vyhledali určité informace, které musí zaznamenat písemně, ale poté ústně prezentovat. Oproti tomu

musíme zmínit, že například kapitola *Charakteristika – povaha, schopnosti a zájmy* obsahuje převážně cvičení na procvičení psaní, v kapitole *Vypravování* převažují úkoly, které procvičují především mluvený projev, apod. Některá cvičení nemají uvedena, jakou formou mají být plněna, v tomto případě záleží na žácích nebo učitelích, jakou formu provedení zvolí (například: str. 123 cv. 1: „*Připravte si proslov na jedno z témat (...).*“)

Učebnice rovnoměrně rozvíjí psaní a mluvení. Sice se některé kapitoly zaměřují více na jednu z daných komunikačních činností, ale jako celek učebnice funguje a rozvíjí tyto komunikační činnosti stejnoměrně.

Kontextovost

U různých cvičení je také kontext zřetelný. Je tomu tak například i u cvičení 1 ze strany 107. Žáci v tomto cvičení mají uvést deset podstatných jmen k obrázku, poté deset přídavných jmen. Toto cvičení však kontextově navazuje na shrnutí o popisu uměleckého díla výše, v kterém je žákům vysvětlováno, že nejčastější jazykové prostředky takového popisu jsou vhodná podstatná a přídavná jména, dějová přídavná jména apod.

Kontext je vždy pochopitelný a jasný. Tento fakt hodnotíme kladně. Nenalezneme tu cvičení či texty, které by byly izolované.

Procvičení látky na neizolovaných větách

Převažují cvičení, která dané téma procvičují na celých textech. Setkáme se tu však i se cvičeními, která pracují s izolovanými slovy. Je tomu například ve cvičení 1 na straně 109: „*Rozdělte následující vyjádření do skupin: sněhová peřina, štíhlý jako jedle, tajemný rybník, voda kvílela, (...).*“ Žáci tyto slova mají rozdělit do skupin podle toho, zda jsou básnickým přirovnáním, personifikací apod. Podobné cvičení nalezneme na straně 113 ve cvičení 2: „*Napište ke každému zadání co nejvíce vlastností: - vztah k lidem, jednání -, - vztah k přírodě, k prostředí -, (...).*“

Učebnice pracuje především se cvičeními, která nejsou založena na izolovaných slovech nebo větách. Cvičení, která pracují s izolovanými slovy, je v učebnici téměř nezřetelné množství a nechápeme je jako rušivý element.

Obrazový materiál v kombinaci s jazykovým materiálem a řeč těla

Učebnice používá obrazový materiál a propojuje ho s textem. Najdeme zde doprovodné obrázky k textu (fotografie a ilustrace). Je tu i několik cvičení, která pracují s propojením obrazu a textu. Například na straně 106 ve cvičení 7 mají žáci uvedené čtyři obrázky s postupem sedláni koně, žáci tento postup mají popsat. Na straně 120 ve cvičení 3 se pracuje se čtyřmi fotografiemi. Žáci si mají vybrat jednu fotografii a napsat si slova, která je při pohledu na tuto fotografii napadají. Následně mají sepsat úvahu. Na straně 123 cvičení 3 doplňuje zadání obrázky: „*Připrav si proslov na jedno z témat: - oslava výročí rodičů nebo prarodičů, (...).*“ Každá z těchto variant je doplněna obrázkem. Oslava výročí rodičů nebo prarodičů je doprovázena ilustrací, na které dva starší lidé sedí na kanapi, k nim jdou další členové rodiny s dárkovým košem, apod. Na straně 106 mají žáci ve cvičení 5 za úkol popsat laboratorní pokus a doplnit ho nákresem.

Učebnice vhodně pracuje s kombinací obrazového materiálu s textem. Opět v tomto ohledu považujeme učebnici za standardní až nadstandardní. Takto by měla s obrazovým materiálem pracovat každá učebnice. Učebnice nepracuje s řečí těla.

Proces psaní

Učebnice pracuje s fázemi procesu psaní, ale především se ve cvičeních a úkolech zaměřuje na vlastní psaní.

V učebnici se setkáme se cvičeními, která žáky motivují k práci s informacemi (str. 103 cv. 1 d), str. 109 cv. 5 a) apod.). Se shromažďováním látky pracují cvičení, která se zaměřují na myšlenkové mapy (str. 119 cv. 2 apod.). Učebnice žáky vede k tomu, aby uměli uspořádat látku. Především takto jsou žáci vedeni přípravami osnov. Například na straně 108 ve cvičení 1: „*b) Prohlédněte si fotografii Plzeňské madony a sestavte osnovu jejího popisu. c) Popis napište.*“ Zajímavé je cvičení 3 na straně 124: „*Proslov třídy k příležitosti ukončení 9. ročníku: a) Utvořte na tabuli společně myšlenkovou mapu (...). b) Každý sám si podle myšlenkové mapy udělejte návrh osnovy proslovu. c) Podle vytvořeného návrhu osnovy napište proslov.*“ Učebnice neobsahuje cvičení, která by se zaměřovala na vyhodnocování, úpravu a přepracovávání vytvořeného textu.

Učivo se v této učebnici nesoustředí na všechny fáze procesu psaní stejnoměrně. Učebnice neobsahuje cvičení, která by se zaměřovala na vyhodnocování, úpravu a přepracovávání vytvořeného textu.

7.3 JINAN

Nakladatelství *Jinan* nabízí pro druhý stupeň dvě ucelené řady. V naší analýze se budeme zabývat řadou učebnic, která byla vytvořena kolektivem autorů vedeným Oldřichem Uličným.

Slohové učivo je sestaveno na základě slohových útvarů a postupů. Není sestaveno podle komunikačních činností, ale je na ně brán zřetel.

Slohové učivo netvoří samostatný oddíl, kterému je vyčleněn konečný prostor v učebnici, ale je rozděleno do jednotlivých kapitol a je prolínáno s gramatickými kapitolami. Učebnice tyto kapitoly neodlišuje pojmenováním slohová a komunikační výchova apod.

7.3.1 Český jazyk: 6. ročník⁸⁴

Učebnice má celkově 21 kapitol na 158 stranách. Z toho se 10 kapitol na 38 stranách zabývá slohovou a komunikační výchovou. Kapitoly se slohovou výchovou nesou tyto názvy: *Deník a diář*, *Jak se dorozumíváme na dálku*, *Telefonujeme*, *telegrafujeme*, *Popisovat neznamená počmárat*, *Řekni mi, co čteš a kde ti to půjčili*, *Jak k nám promlouvají obrazy*, *Čteme pozorně*, *Co dřív a co potom*, *Něco z médií pro začátek* a *Vyprávět je umění*.

Současný živý jazyk

V učebnici nacházíme užití současného živého jazyka. Například na straně 23 ve cvičení 8 nalezneme částečné repliky hovorů po telefonu:

„- *Jana Novotná, prosím.*

.....

- *Ještě nepřišel, možná za hodinu.*

.....

- *Můžu, jen diktuj.*

⁸⁴ ULICHNÝ, O., et al. *Český jazyk : 6. ročník*. 1. vyd. Úvaly : Jinan, 1997. 158 s. 80-238-1478-8.

.....
- *To je všechno?*

.....
- *Na shledanou.*“

Setkáváme se tu s hovorovým jazykem. V různých textech je používán spisovný současný jazyk. Avšak i tak bychom mohli vytknout menší neaktuálnost vzhledem k roku vydání.

Učebnice pracuje se současným jazykem v poměrně velkém množství, avšak uvítali bychom více záznamů autentických rozhovorů a mluvy. Učebnice představuje několik vrstev národního spisovného jazyka, uvítali bychom však i seznámení žáků s nespisovným jazykem.

Texty blízké zkušenostem žáků

V učebnici nalezneme využití textů, které působí dojemem, že je psala nějaká spolužačka žáků šesté třídy (str. 11, 12 -13 atd.). Například na straně 11 čteme dopis od žákyně Petry. Žáci sami určitě posílají o prázdninách pohledy nebo dopisy rodičům či kamarádům. Tento text je určitě blízký osobním zkušenostem dětí. Na straně 13 nalezneme humorný text podle Karla Čapka o odeslaném dopise bez adresy. Žáci se mohou zasmát komické situaci. Na straně 48 nalezneme text, který popisuje dětské „klukoviny“. Na straně 151 je využit text indické pohádky. Vybírané texty jsou různorodé, dokážou zaujmout svým laskavým humorem a jsou obsahově blízké dětem daného věku.

Učebnice používá texty, které jsou žákům blízké obsahem, zkušenostmi a prožitky. Texty byly vědomě vybírány tak, aby žáky v tomto směru zaujaly. Najdeme tu velké množství takto orientovaných textů.

Zadání úkolů odkazující se na zkušenosti žáků

Úvodní texty k tématům jsou založeny na tom, že si je děti spojí se svými zkušenostmi a představami. Uveďme příklad takového úvodního textu ze strany 48: „*Každý máme nějaké zájmy a koníčky a často se o nich chceme dozvědět něco víc. K tomu nám poslouží odborná literatura. Odborná knížka se ovšem nečte jako dobrodružný příběh, (...)*“, či ze strany 127: „*Chceš prodat nebo vyměnit knížku, křečka, tričko, míč nebo něco podobného? Pak musíš napsat oznámení a poslat je do novin nebo je vyvěsit na místě, kde by je vidělo co nejvíc případných zájemců (...)*“.

Texty úkolů jsou psány podobným způsobem. Jako příklad uveďme úryvek z textu ve 2 cvičení na straně 33: „*Zahraj si na kameramana a popisuj slovy, co právě oko tvé kamery vidí, např. stolek u okna – květinu v květináči – její květ; první lavice – otevřený penál na ní – pero – obrázek na něm.*“ Hodnotíme velice kladně takto uvedené cvičení, zadaný úkol více motivuje žáky, než pokud by si přečetli v zadání: „*Popište místnost vaší učebny.*“

Učebnice nabízí velké množství úkolů, které mají zadání, jež se odkazuje na zažité zkušenosti žáků. Takto zadané úkoly plní motivační funkci. Učebnice nabízí minimálně jeden takovýto úkol v kapitole, ale zpravidla se setkáme v kapitolách s větším množstvím takto zadaných úkolů.

Simulace komunikačních situací

Učebnice nabízí žákům možnost procvičit si své dovednosti a schopnosti v simulovaných komunikačních situacích. Například na straně 8 ve cvičení 6 mají žáci za úkol vcítit se do žáka, který je nováčkem ve třídě, a mají zapsat jeho denní záznam do diáře. Na straně 11 ve cvičení 4 žáci mají za úkol odpovědět na inzerát v dětském časopise: „*Je mi dvanáct let, mám českou matku, ale žiju v Benátkách. Rád bych si dopisoval s českým kamarádem nebo kamarádkou. Petr Moscatelli.*“ Na straně 23 ve cvičení 9 žáci mají za úkol simulovat telefonní rozhovory ve dvojicích. Mají například předvést hovor s kamarádem, s kterým se mají domluvit na víkendové aktivitě.

Učebnice nabízí mnoho úkolů, které simulují komunikační situaci. Učebnice nabídne minimálně jeden takovýto úkol v každé kapitole. Opět tento prvek hodnotíme velice kladně.

Volba textů

Učebnice používá různé texty. Nalezneme zde texty spolužáků. Například na straně 11 najdeme text inzerátu italského kamaráda s žádostí o dopisování. Také tu najdeme text dopisu dívky:

„*Milý Petře,*

děkuju Ti za pozdrav ze šumavského srazu. Mrzelo mě a pořád ještě mě mrzí, že jsem tam nemohla jet s vámi, ale jsem ráda, že vám všechno vychází podle plánu.

Škola už nám začala. Letos mám docela slušný rozvrh, takže jsem se mohla přihlásit do dramatického kroužku. (...).“

Nalezneme zde i texty administrativního charakteru. Na straně 12 se nachází ukázka objednávky. V učebnici je i mnoho uměleckých textů. Nalezneme zde texty od Karla Čapka (str. 10, 13, 31), Karla Poláčka (str. 33), Karla Václava Raisa (str. 33), Evy Bernardinové (str. 81–82) apod. Učebnice dále obsahuje i populárně naučné texty až odborné (např. str. 83).

Volbu textů hodnotíme opět kladně. Texty jsou různorodé a žáci se tak seznamují s celou škálou různých stylů v různých textech. Různorodých textů je v učebnici velké množství.

Zaměření na dialog a diskusi

Učebnice podporuje dialog a diskusi zadáním různých úkolů. Například na straně 33 ve cvičení 7 si žáci mají přečíst popis vesnice, k tomuto textu se následně váže několik otázek k zamyšlení. Tyto otázky mohou žáky přimět k diskusi: *„Myslíte, že by bylo možné na základě Raisova popisu nakreslit přesný plán horské vesnice? Proč ne? Co nám Raisův popis říká navíc – v porovnání s plánem města? Nepřipomíná vám tento popis obrázky známého českého malíře? Kterého?“* Domníváme se, že cvičení mají vybízet k dialogu a diskusi i svou formou oslovení. Úkol oslovuje skupinu (2. os. plurál), v jiných cvičeních je oslovován jedinec.

Na straně 65 čteme ve cvičení 5 následující text: *„Promyslete si, zda a jak by bylo potřeba usnadnit orientaci ve vaší škole, a navrhnete společně vhodné piktogramy.“* Žáci jsou vedeni ke společné práci a k tomu, aby se společně zamýšleli a aby se mezi sebou dorozumívali za účelem sestavení pravidel k orientaci. Na straně 128 v 1 cvičení jsou žáci úkolováni, aby si donesli různé zajímavé zprávy z novin. Žáci mají následně diskutovat o tom, které zprávy jsou zajímavé a proč.

Učebnice nabízí velké množství vhodných úkolů, které podporují diskusi. Líbí se nám, že učebnice diskusi nevěnuje celou kapitolu, ale přesto zde najdeme mnoho úkolů, které se jí zabývají. Tento fakt hodnotíme velmi kladně.

Kritické čtení

Mnoho otázek k textům požaduje po žácích zamyšlení se nad textem a nad informacemi v něm obsažených. Například na straně 23 ve cvičení 10 se mají žáci

zamyslet nad telefonním hovorem dívky s informatorkou a mají zhodnotit, jak ho dívka zvládla. Na straně 128 jsou žáci seznámeni s masovou komunikací. Na následující straně nalezneme několik cvičení, v kterých se mají žáci zamyslet nad texty a jejich obsahem. Žáci v těchto cvičeních pracují se zprávami, hledají v nich odpovědi na jednoduché otázky, vytvářejí sami zprávy, apod. Žáci jsou tu připravováni na následující ročníky, v kterých budou pracovat kritičtější způsobem se zprávami v médiích.

Kritické čtení v této učebnici nalezneme. Cvičení a úkolů na procvičení kritického čtení tu není velké množství, ale nemůžeme ani tvrdit, že by ho tu bylo málo. Učebnice žáky seznamuje s masovou komunikací, což chápeme velmi kladně.

Praktické čtení

Učebnice pracuje s praktickým čtením, úkoly a cvičení žákům neustále zadávají, aby vyhledali nějaké informace a jevy. Učivo pracuje s instrukcemi a pravidly na straně 100 ve cvičení 5. V tomto cvičení si žáci mají přečíst recept na pomazánku a mají se zamyslet nad tím, zdali by podle tohoto receptu dokázali pomazánku připravit. Žáci mají zformulovat nedostatky návodu.

Učivo pracuje s administrativními písemnostmi (str. 12). Žáci zde mají uvedený úřední dopis. K němu mají na následující straně uvedené otázky.

Učebnice apeluje na pozorné čtení, dokonce pro něj vymezuje samostatnou kapitolu *Čteme pozorně* (str. 81–85). V této kapitole si žáci mají v úvodu zahrát na detektivy a mají vyřešit krádež. Tu vyřeší tehdy, pokud si pozorně přečtou text. Žáci jsou na straně 82 srozuměni s tím, co může bránit nepozornému čtení: „*Podařilo se ti odpovědět na všechny otázky správně? Pak umíš číst opravdu jako správný detektiv. Pokud ne, nic strašného se nestalo. Ještě máš špatné návyky, které tě odvádějí od soustředěného a pozorného čtení. Soustředěnému čtení vadí rušivé prostředí a špatná poloha těla, nejvíce je však ovlivněno tvým zájmem o četbu.*“ K pozornému čtení i vnímání nabádá učebnice v jiných cvičeních a úkolech. Rozsáhleji na straně 129. Na této straně je několik cvičení, v kterých žáci pracují se zprávami. Žáci mají odpovědět na několik otázek k těmto zprávám.

Učebnice rozsáhle pracuje s praktickým čtením. Především se zde zajímavým způsobem pracuje s pozorným čtením.

Věcné čtení

Učebnice žáky připravuje na studijní čtení. Žáci jsou úkoly vedeni k tomu, aby podtrhali klíčová slova a aby se zaměřili na nejdůležitější informace. Například na straně 82 ve cvičení 3 mají hledat klíčová slova a údaje v poměrně rozsáhlém textu. Podobná cvičení nalezneme na straně 84 ve cvičení 4, 5 a 6.

Učebnice žáky podporuje v hledání informací v různých zdrojích. Například na straně 22 a 23 nalezneme několik cvičení, která nabádají žáky k tomu, aby dohledali správné informace v různých pramenech. Například ve cvičení 3 na straně 22 mají žáci za úkol zjistit ceny různých telefonátů do různých měst a států.

Učebnice obsahuje kapitolu *Řekni mi, co čteš a kde ti to půjčili* (str. 45–49), která se zaměřuje na správné vyhledávání nejen v knihovně, ale i v knížkách.

Učebnice obsahuje věcné čtení. Velmi se nám líbí kapitola *Řekni mi, co čteš a kde ti to půjčili*, kterou můžeme považovat téměř za ojedinělou mezi všemi učebnicemi. Domníváme se, že jako celek, je věcné čtení v této učebnici obsaženo ve velkém množství.

Naslouchání a empatie

Učebnice pracuje s nasloucháním. Několik cvičení nalezneme v kapitole *Popisovat neznamená počmárat* (str. 31). Žáci jsou v různých cvičeních vedeni k tomu, aby textu dokázali naslouchat a dokázali si podle textu vytvořit konkrétní představu. Ve cvičení 6 (str. 32) mají žáci za úkol popsat štít jednoho ze tří vykreslených domů v učebnici, ostatní žáci naslouchají a mají uhádnout, který dům je popisován. Podobné zadání nalezneme ve cvičení 5 na straně 33. Ve cvičení 6 mají žáci text, kterému mají naslouchat a podle něhož mají zakreslit popisovanou místnost.

Zajímavé úkoly na procvičení naslouchání nalezneme na straně 100 ve cvičení 3 a 4. Citujme alespoň cvičení 4: „*Zavažte kamarádovi oči, postavte ho na začátek uličky s překážkami rozestavěnými tak, aby musel při procházení hodně kličkovat (jako při slalomu). Pak ho veďte slovními pokyny, aby uličkou prošel bez nehody. Podařilo se vám to?*“

Učebnice pracuje s empatií. Nalezneme tu několik cvičení založených na vcítění se do druhého. Je tomu například na straně 100 ve cvičení 1, které pracuje s pantomimou: „*Předved', jak vypadáš, když je ti smutno, když se cítíš trapně, když je ti veselo, když jsi svěží, když jsi unavený, atd. Uhodli tvoji spolužáci, jakou náladu právě vyjadřuješ?*“ Na následující straně nalezneme cvičení, v kterém se má žák vcítit

do cizince, který chce vysvětlit cestu (cv. 9).

Učebnice podporuje naslouchání a vcítění se do druhých osob. Učebnici v tomto ohledu hodnotíme velmi kladně, jelikož s takovýmito cvičeními se tu setkáváme na mnoha místech.

Rovnoměrné rozvíjení mluveného a psaného projevu

Můžeme pozorovat, že v některých kapitolách převládá jedna činnost nad druhou. Například v kapitole *Jak se dorozumíváme na dálku?* jsou častější cvičení a úkoly na procvičení psaní, ale v kapitole *Telefonujeme, telegrafujeme* jsou častější cvičení na procvičení mluvení. Pokud však učebnici chápeme jako celek, nemůžeme konstatovat, že by se učebnice soustředila pouze na psaní nebo pouze na mluvení. Učebnice jako celek pracuje s oběma činnostmi rovnoměrně. V učebnici se setkáme i s mnoha kapitolami, v kterých jsou tyto dvě komunikační činnosti procvičovány stejnoměrně.

Kontextovost a procvičení látky na neizolovaných větách

V učivu nalezneme texty, které jsou kontextově zařazeny a uvedeny. Nalezli jsme tu jeden text vytržený z kontextu (str. 31 cv. 3), ale domníváme se, že nepůsobí nelogicky. Text obsahuje hádanku z jedné pohádky od Karla Čapka. I když kontext není jasně dán, lze si ho částečně domyslet, ale k danému úkolu ho není potřebné znát. Žáci mají za úkol uhádnout hádanku, která se objeví v jedné pohádce.

Při prověřování cvičení jsme zjistili, že procvičení tématu se praktikuje na textu, který má uveden kontext.

Obrazový materiál v kombinaci s jazykovým materiálem a řeč těla

Učebnice pracuje s kombinací obrazového a jazykového materiálu. Na straně 9 nacházíme průvodce možnostmi dorozumívání na dálku. Žáci tak mohou získat přehled, jakými způsoby je možné se dorozumět kromě telefonů a mailů. Kladně hodnotíme i zmínku o dorozumívání se pomocí obrázků v dopise (str. 14 cv. 3). Na straně 31 ve cvičení 1 mají žáci za úkol na dvou téměř identických obrázcích nalézt rozdíly.

Učebnice má vlastní kapitolu s názvem *Jak k nám promlouvají obrazy* (str. 64–65). V ní například žáci pracují s kresleným návodem, s kterým se mohou setkat v životě. Dále se na straně 130 setkáme s částí kapitoly *Kreslené seriály*, která se zaměřuje na komiks.

Učebnice pracuje s řečí těla. Kapitola *Co dřív a co potom – Popis děje* pracuje s pantomimou (strana 100 cvičení 1, 2).

U této učebnice můžeme podobně jako u učebnic nakladatelství *Fraus* tvrdit, že v oblasti práce s obrazovým materiálem, který je propojen s textem, učebnice přináší nadstandardní prezentaci učiva. Učebnice nabízí samostatné kapitoly, které se věnují propojení textu a obrazu, pochopení obrazu jako symbolu apod. Učebnice takového materiálu obsahuje velké množství.

Proces psaní

Šestá kapitola se zaměřuje na popis (str. 31). Žáci jsou zde v několika cvičeních vedeni k tomu, aby si rozmýšleli záměry svého psaní.

Kapitola osmá *Řekni mi, co čteš a kde ti to půjčili* se zaměřuje na práci s knihami a informacemi. Jednou s fází psaní je shromažďování látky, z tohoto důvodu považujeme tuto kapitolu přínosnou i pro proces psaní. Žáci se naučí pracovat s katalogy v knihovně apod. Tyto dovednosti žákům ulehčí práci při hledání informací.

Učebnice se zaměřuje na logické uspořádání psaného projevu. Například na straně 152 pracuje v několika cvičeních s osnovou textu.

Učebnici musíme vytknout, že nepracuje se všemi fázemi procesu psaní. Zaměřuje se převážně na vlastní psaní, kterému vymezuje velké množství cvičení a úkolů. Dalším jednotlivým fázím se již tolik učebnice ve cvičeních nevěnuje. Tento prvek učebnice chápeme jako nedostatečný. Bylo by vhodnější, pokud by učebnice pracovala ve cvičeních více se shromažďováním látky, opravováním a přepracováváním vzniklého textu apod.

7.3.2 Český jazyk: 9. ročník⁸⁵

Učebnice má 21 kapitol na 159 stranách. V této učebnici téměř každá kapitola obsahuje část se slohovým učivem a část gramatickou. Některé kapitoly jsou pouze slohově a komunikačně zaměřené. Například kapitola 18 se zabývá proslovem, kapitola 19 pojednává o reportáži, kapitola 20 seznamuje žáky s různými publicistickými útvary a kapitola 21 se zaměřuje na reklamu.

⁸⁵ ULICHŇÝ, O., et al. *Český jazyk : 9. ročník*. 1. vyd. Úvaly : Jinan, 2001. 159 s. ISBN 80-238-8178-7.

Současný živý jazyk

Učebnice pracuje se soudobým živým jazykem a seznamuje žáky se spisovným jazykem a jeho jednotlivými vrstvami. Učebnice dbá na užití jazyka vzhledem ke komunikační situaci. Například na straně 21 v učebnici nacházíme text od Vladislava Vančury. K tomuto textu se pak na stránkách 21 až 22 vážou úkoly. Například ve cvičení 2 na straně 21 se mají žáci zamyslet nad knižní formou českého jazyka: „*V ukázce jsou některé výrazy, obraty a mluvnické prostředky knižní a zastaralé (archaické). Zapisujte si je a uvádějte k nim neutrální protějšky.*“ Žáci se takto seznámí s knižním spisovným jazykem a najdou ekvivalenty v neutrálním spisovném jazyku.

Učebnici v tomto ohledu hodnotíme pozitivně. Nabízí mnoho z našeho současného živého jazyka. Avšak i tak bychom mohli vytknout menší neaktuálnost vzhledem k roku vydání. Velmi se nám líbí představení použití vhodné vrstvy národního jazyka vzhledem ke komunikační situaci.

Texty blízké zkušenostem žáků

Například na straně 13 ve cvičení 1 mají žáci text, který svým stylem neodpovídá dané komunikační situaci. Žáci si mají text vztáhnout ke svým zkušenostem a určit, zdali by takto vyprávěli kamarádům o přestávce o své návštěvě kina: „*Přátelé, jak jsem již předeslal, včera jsme se spolužákem Jaroslavem Bedrnou navštívili promítací sál biografu s názvem Hvězda, který se nachází v ulici Spytihněvově, číslo popisné 521/14. (...).*“

V učebnici nalezneme texty na různá témata. Na straně 49 nacházíme návod na spuštění myčky na nádobí. Tento návod může být poučný, je možné, že někteří žáci mají doma myčku a běžně s ní pracují. Dále na straně 60 nalezneme text, který dává žákům tipy, kam by mohli umístit své akvárium. Na straně 83 je žákům předložen text, v němž žákyně hovoří o svých rodinných vztazích. Žáci se mohou na základě tohoto článku zamyslet nad svými rodinnými vztahy. Mohou si uvědomit své zkušenosti se vztahy v rodině apod. Na straně 92 nalezneme ukázkou textu, který používá ironii. Některé příklady ironie jsou zajímavé a žáci patrně podobné určitě okolo sebe zaslechli a zaslechnou: „*Tento list tvé žákovské je nejhezčí. Vyšší hodnoty konečně vnesly zpestření mezi ty fádňácké jedničky.*“ nebo „*Dnes je mimořádně příjemný den: písemka z fyziky a test z angličtiny.*“

Učebnice využívá velké množství textů, které jsou blízké zkušenostem žáků. Zvolené texty v tomto ohledu můžeme hodnotit jako nadstandardně vhodné.

Zadání úkolů odkazující se na zkušenosti žáků

Například na straně 31 mají žáci ve cvičení 1 k textu toto zadání: „*Patrně jste poznali, že oba ukázkové texty jsou zprávy. Kde se s takovými zprávami nejčastěji setkáváme?*“ Žáci si takto vybaví konkrétní zkušenost a situaci, kde sami slyšeli nebo četli zprávy. Podobné zadání čteme i ve cvičení 3 na straně 93: „*Patrně jste i několikrát zažili situace, kdy ironie byla adresována vám. Jak jste reagovali? Byli jste uraženi, anebo vás tyto výpovědi pobavily?*“ Nebo na straně 118 ve cvičení 1: „*Možná, že vám ukázky rozhovorů připomněly situaci, ve které se ocitli třeba vaši rodiče. Popište, jak reagovali.*“ Na straně 50 ve cvičení 3 čteme následující zadání: „*Možná, že některé spotřebiče už ovládáte automaticky, bez používání návodu. Pokuste se tedy takový návod sepsat po svém (...).*“ Žáci jsou motivováni, aby využili své zkušenosti ze života. Podobné zadání nalezneme i na téže straně ve cvičení 4.

Učebnice pracuje ve svých cvičeních s formulacemi, které se odkazují na zkušenosti a prožitky žáků. Takto zadaných úkolů nalezneme v učebnici velké množství.

Simulace komunikačních situací

Na straně 5 ve cvičení 2 mají žáci za úkol vymyslet situace, v kterých se musí někomu omluvit (třeba starší osobě, kamarádovi atd.). Nápady si nejdříve mají zapsat a následně mají ve dvojicích předvést, jak by omluva měla vypadat. Obdobné cvičení nalezneme na následující straně ve cvičení 3 (žáci mají předvést, jak se někomu omluví; mají tu sepsané nápady, za co by se mohli omluvit) a 4 (žáci mají písemně někoho o něco požádat). Simulovanou komunikační situaci nalezneme i v dalších cvičeních a v jiných kapitolách. Například na straně 50 ve cvičení 2 má úkol následující znění: „*Požádejte rodiče, aby vám půjčili návod k nějakému složitějšímu přístroji a pokuste se podle uvedených instrukcí a za dozoru rodičů uvést spotřebič do provozu. Pracovalo se vám podle návodu dobře?*“ Podobné úkoly nalezneme i na straně 51. Například v úkolu 6 čteme: „*Uvařte sami jídlo podle kuchařské knihy.*“ V úkolu 7 na téže straně se setkáváme s tímto zadáním: „*Zkuste sami popsat recept na vaše oblíbené jídlo. Recepty si vzájemně vyměňte a jídla podle nich připravte. Chutnalo, nebo se to nedalo jíst?*“

Učebnice žákům umožňuje, aby si dané téma a získané vědomosti či dovednosti, otestovali v simulačních komunikačních situacích. Je tu nabízeno mnoho takovychto

úkolů. Takto zadané úkoly hodnotíme velice kladně, jelikož jsou velice motivující. Žáci si uvědomují, že se ve škole učí něčemu, co v reálném životě opravdu upotřebí.

Volba textů

Učebnice obsahuje texty z různých oblastí. Nalezneme zde několik uměleckých textů. Například na straně 51 je umístěn text od Vladislava Vančury, na straně 37 se nachází text od Aloise Jiráska, apod. Na straně 30 a 37 nalezneme dvě zprávy z nejmenovaných novin. Na straně 60 se nachází odborný text (*Umístění akvária*). Na straně 74 a 75 je umístěný text od Karla Čapka (úvaha). Na straně 109 se setkáváme s textem z *MF Dnes* a z časopisu *Mladý svět*. V učebnici najdeme i texty, které zpracovali sami žáci. Na straně 83 je umístěn text, který vypracovala žačka deváté třídy. K němu se váží i různé úkoly. Strana 147 obsahuje proslov ředitelky a pana školníka.

Obecně můžeme tvrdit, že převládají texty umělecké a texty z oblasti prostěsdělovací. Již méně jsou použity texty, které by představovaly tvorbu vrstevníků. Současně však můžeme uvést, že zvolené texty považujeme za vhodné, jelikož mají žáci představený velký výběr.

Zaměření na dialog a diskusi

Učebnice se zaměřuje na dialog a diskusi. Tyto druhy komunikace podporují různé úkoly a cvičení. Například na straně 91 ve cvičení 9 čteme zadání: „*Připravte si ve dvojici popis vašeho města, městské části, vesnice apod., který by vznikl při vyhlídkovém letu. Popis doplňte přehledným plánkem.*“ Žáci jsou podobnými zadáními úkolů vedeni ke vzájemné spolupráci a domluvě mezi sebou. Mnoho cvičení je koncipováno, aby se žáci zamysleli nad probíraným tématem. U těchto cvičení je předpokladem, že společným dialogem žáci dospějí k danému tématu a vyjasní si své postoje. Jako příklad uveďme cvičení 4 na straně 31: „*Výjadřují autoři ve zprávách svoje vlastní stanoviska, anebo zprostředkovávají pouze objektivní údaje?*“

Na straně 109 začíná kapitola *Když se diskuse vyostří v polemiku*. Kapitola začíná dvěma reakcemi čtenářů z novin. K těmto uvedeným textům se váží různé úkoly. Žáci v nich rozebírají záměry autorů, argumenty apod. (str. 110 cv. 1, 2, 3, 4, 5 atd.). Na straně 111 ve cvičení 9 si mají žáci za úkol připravit polemiku na některé z navržených témat. Ve dvojicích si žáci mají připravit argumenty pro své postoje. Poté mají předvést ústní polemiku před třídou. Na toto cvičení pak navazuje cvičení 10, v kterém má za úkol diskutovat a polemizovat celá třída: „*O dalších tématech ze cvičení 9 diskutujte*

a polemizujte všichni a polemické názory запиšte na tabuli. Aby se tato polemika nezvrhla v hádku a nekultivovaný slovní souboj, zvolte si moderátora, který bude výměnu protichůdných názorů řídit. Můžete zvolit i vlastní témata, hlavně však předkládejte argumenty a bez urážek a nemístných zobecňování se snažte vyvrátit názory svých protivníků.“

Učebnice podporuje ve velkém množství diskusi v různých úkolech v různých kapitolách.

Kritické čtení

Učebnice obsahuje kritické čtení a s manipulativními texty pracuje především ve dvou kapitolách: *Objektivní informace nebo šokující senzace?* (kapitola 20, str. 153) a *Aby nás reklama neoklamala* (kapitola 21, str. 157). Žáci jsou vedeni ke kritickému zamýšlení nad textem. Ve dvacáté kapitole žáci posuzují tři texty a zamýšlejí se nad informacemi, které tyto texty předkládají. Současně jsou žáci vybídnuti k tomu, aby si na podobné téma donesli texty z novin a aby je analyzovali. V dvacáté první kapitole žáci pracují ve cvičeních s reklamou. Zamýšlejí se nad tím, jaké prostředky reklama používá. Žáci si sami zkoušejí vytvářet reklamy.

Na tomto místě zmiňme, že učivo se v kapitole *Jak se nenechat vytočit aneb o asertivitě* (str. 117) soustředí i na komunikační sebeobranu. V této kapitole jsou žáci vedeni k tomu, aby dokázali odolat komunikačně agresivnímu partnerovi a aby dokázali zdvořile a neagresivně odmítnout návrh takového partnera.

Učebnice pracuje s kritickým čtením ve velké míře. Hodnotíme tento přístup učebnice ke kritickému čtení velmi kladně.

Praktické čtení

V učivu se vyskytují návodné texty. Těmto textům je věnovaná i celá kapitola *Krok za krokem* (str. 49). Žáci zde pracují s návodem na myčku (str. 49–50). V několika cvičeních (str. 50, 51) žáci zkouší sami pracovat s různými přístroji podle návodu za pomoci rodičů (cv. 2), sami sepisují návod na předmět, který často používají, a poté porovnávají svůj výtvar se skutečným návodem od výrobce (cv. 3). V učebnicích se objevuje i práce s administrativními texty. Této práci je věnována také jedna kapitola (*Dvakrát měř, jednou řež*, str. 99).

Žáci jsou vedeni k pozornému čtení. Jsou neustále upozorňováni na to, aby četli text pozorně. Různá cvičení si neustále pomocí otázek ověřují, zdali žáci opravdu četli

pozorně. Citujme cvičení 1 na straně 15.: „*Přečtěte si pozorně následující texty a, b, c, porovnejte je a rozhodněte (...).*“ Nebo cvičení 1 na straně 50: „*Přečtěte si pozorně návod k nastavení mycího programu u myčky (...).*“ Otázky, které ověřují, zdali čtení textu bylo pozorné, nalezneme i na straně 31 ve cvičení 2: „*Zopakujte obě zprávy tak, že postupně odpovíte na následující otázky. Kdo jsou účastníci události? O jakou událost jde? V jaké době událost proběhla? Kde událost proběhla? Jaký byl způsob jejího průběhu? Jaké byly příčiny a okolnosti události?*“ V několika cvičeních je dbáno na pozorné čtení přihlášky na střední školu (např. str. 99 cv. 1) a objednávky (např. str. 100 cv. 8).

Učebnice pracuje s praktickým a pozorným čtením. Výše uvedené úkoly prezentují pouze zlomek úkolů, které jsou v učebnici obsaženy. Učebnice nabízí velké množství úkolů, jež podporují rozvoj této komunikační činnosti.

Věcné čtení

Například na straně 38 ve cvičení 2 čteme: „*Hledejte v novinách policejní zprávy a všimněte si údajů o pachatelích, popřípadě o pohřešovaných osobách. Dovedete si na základě těchto informací pohřešované osoby představit?*“ Nebo na straně 148 ve cvičení 8 se setkáváme s takovýmto zadáním: „*Vyhledejte v časopisech a novinách proslovy, které přednesli naši politici. Všimněte si, jaké volí oslovení a jak proslov ukončují.*“ Odkaz na noviny a časopisy nalezneme v dalších mnoha cvičeních (str. 31 cv. 6, str. 93 cv. 6 atd.).

Úkoly pracují s vyhledáváním v textech. Například na straně 38 ve cvičení 1 mají žáci za úkol hledat popisnou část v textu. Na téže straně ve cvičení 4 mají žáci v textu vyhledat charakteristiku. Cvičení 6 a 7 též pracují s vyhledáváním informací v textu. Cvičení, které odkazují na hledání v textu, je v učebnici celá řada (např. str. 21 cv. 2, str. 83 cv. 3 apod.).

Najdeme zde v mnoha cvičeních odkaz na práci s novinami a časopisy a na vyhledávání. Tato cvičení nejsou ojedinělá a učebnice cvičení tohoto typu vkládá do různých kapitol často. Celkově učebnice pracuje na mnoha místech s věcným čtením.

Naslouchání a empatie

Jak již bylo výše zmíněno, kapitola *Když se diskuse vyostří v polemiku* (str. 109) se věnuje diskusi a polemice. Diskuse i polemika v sobě zahrnují naslouchání. Z toho důvodu nalezneme v této kapitole některá cvičení zaměřená na tuto komunikační činnost. Například na straně 110 najdeme několik cvičení, v kterých žáci mají porovnávat záměry

autorů a mají se takto zamyslet nad slyšeným projevem (cvičení 1, 2, 3, 4). Na stranách 153 a 155 jsou žáci vedeni k naslouchání faktům. Tato fakta musí porovnat, vyhledat v nich rozpory, apod.

Můžeme konstatovat, že učebnice vede žáky k empatii. Například v deváté kapitole *Nezůstala na něm ani nitka suchá* (str. 83), která se zaměřuje na kritiku a sebekritiku, jsou žáci vedeni k tomu, aby uměli empaticky zkritizovat danou situaci, ale i osobu. Podobný přístup nalezneme i v kapitole *Učte se zdvořilosti a kritizujte s taktem* (str. 123). Na straně 125 mají žáci ukázky tří rozhovorů. Předmětem rozhovorů je opakovaný pozdní příchod. V každém rozhovoru se dotýčná osoba, která přijde pozdě, omlouvá jiným způsobem, a osoba, která se za pozdní příchod zlobí, reaguje také pokaždé jinak a taktéž různě omluvu přijímá. Žáci se v následujících úkolech k těmto textům vžívají do osob a vybírají nejvhodnější reakce.

V této učebnici nalezneme mnoho kapitol, které dbají na empatii. Taktéž se tu setkáme i s několika cvičeními, která podporují rozvoj naslouchání. Cvičení, jež se zaměřují na naslouchání, nejsou ojedinělá. Cvičení a úkoly v obou bodech považujeme za dostatečná.

Rovnoměrné rozvíjení psaného a mluveného projevu

Učebnice vhodně kombinuje úkoly, aby bylo procvičeno psaní i mluvení. V každé kapitole nalezneme úkol, který se zaměřuje na mluvení a který se zaměřuje na psaní. Například v první kapitole nalezneme úkol na procvičení psaní ve cvičení 4 a úkoly na procvičení mluvení ve cvičení 3 (str. 5–6). V druhé kapitole najdeme úkol na procvičení mluvení ve cvičení 3 b) (str. 13) a na procvičení psaní ve cvičení 2 (str. 15). V každé kapitole se procvičují tyto dvě komunikační činnosti, nikdy není v kapitole zaměření pouze na mluvení nebo pouze psaní. Můžeme však pozorovat, že někdy převládají cvičení na procvičení psaní a někdy na mluvení.

Kontextovost

Texty mají v učebnicích uvedený kontext, nenalezneme tu texty, které by vystupovaly bez kontextu a byly izolované.

Procvičení látky na neizolovaných větách

Procvičení tématu se uskutečňuje na textech a větách, u kterých je jasný kontext. Cvičení nepracují s izolovanými větami a vycházejí z textů, které mají uvedený kontext.

Jako příklad uveďme obsah cvičení 3 na stranách 153. Jednotlivé body cvičení se váží k textu *Popis Jana Žižky z doby baroka*: „a) Přečtěte si popis Jana Žižky starý několik set let. Povšimněte si, které jazykové prostředky byly i tehdy pro popis typické. b) Vypište z textu jazykové prostředky, jež se v současné češtině už běžně nepoužívají. Zkuste je nahradit prostředky, které jsou v dnešní češtině obvyklé. c) Jaký vztah patrně měl autor k osobě Jana Žižky a jakým způsobem ho vyjadřuje? Obměňte popis tak, aby poukazoval na opačné stanovisko k Žižkovi.“

Obrazový materiál v kombinaci s jazykovým materiálem a řeč těla

Učebnice propojuje obrazový materiál s jazykovým. Obrazový materiál vhodně doplňuje jazykový materiál, je tomu tak například na straně 12. Zde se vysvětluje pojem styl. Text je doplněn obrázkem, aby látka byla jasně vysvětlena. Kapitola šestnáctá *O řeči beze slov i se slovy* (str. 129) obsahuje dvě strany obrazového materiálu propojeného se slovy. Tato kapitola představuje také řeč těla. K obrázkům s textem jsou připojeny i cvičení, v kterých se žáci seznamují blíže s nonverbální komunikací.

Učebnice kombinuje obraz s textem v několika kapitolách. Prezентuje nonverbální komunikaci. Přístup této učebnice hodnotíme velice kladně. Je to i především proto, že učebnice postupuje v této oblasti systematicky a žáci se tak vhodně seznamují i s jinou oblastí komunikace. Obrazového materiálu, jež je kombinován s textem, zde nalezneme velké množství.

Proces psaní

Učebnice se převážně soustředí na vlastní psaní a nezaměřuje se na jednotlivé fáze důkladně. Úkoly na procvičení psaní jsou formulovány převážně větami: „Napište (...)“. (např. str. 15 cv. 5, str. 38 cv. 5). Pozornost je věnována uspořádání textu. Žáci si mají všimnout, jakým způsobem jsou události zaznamenávány. Je tomu například na straně 38 ve cvičení 1: „Najděte v textu popisnou část a sledujte, jak autor při popisu pachatele všechny dostupné údaje uspořádal.“ Podobně je tomu na téže straně ve cvičení 7: „Sledujte, jak jsou v úvodním textu uspořádány jednotlivé informace. Nezapomeňte, že sled jevu je nezbytně nutný k tomu, aby si čtenář mohl o popisovaném jevu vytvořit správnou představu.“ Na logiku psaného projevu se soustředí i cvičení na straně 50 ve cvičení 1: „Přečtěte si pozorně návod k nastavení mycího programu u myčky nádobí a zamyslete se, co by se stalo, kdyby autoři návodu nerespektovali sled jednotlivých činností. Co kdyby návod začínal bodem č. 3?“ Učebnice pracuje se shromažďováním

informací k tématu (např. str. 154 cv. 5).

Domníváme se, že učebnice by měla procesu psaní věnovat větší a ucelenou pozornost. Žáci by si měli i procvičovat sběr informací, uspořádání informací a přepracovávání textu. Na tyto fáze zde nacházíme ojedinělá cvičení. Na vlastní psaní se zaměřuje velké množství cvičení.

7.4 SPN – pedagogické nakladatelství

SPN – pedagogické nakladatelství vydalo v posledních letech novou řadu učebnic českého jazyka pro základní školy. Tyto učebnice vznikly v návaznosti na platnost nového RVP pro ZV a vytvořili je Eva Hošnová, Ivana Bozděchová, Petr Mareš a Ivana Svobodová.

Slohové učivo v těchto učebnicích není rozděleno podle komunikačních činností a je zařazeno do konečné části učebnice. Učebnice tuto část nazývaná *Sloh a komunikace*.

7.4.1 Český jazyk 6 pro základní školy⁸⁶

Slohové učivo zaujímá 29 stran ze 167. Učivo obsahuje tyto kapitoly: *Výpravování, Popis předmětu, Popis osoby, Popis dějový a popis pracovního postupu, Výpisky a výtah, Encyklopedická hesla a Reklama a propagační texty*.

Současný živý jazyk

Učebnice používá v několika málo textech současný živý jazyk. Najdeme tu použití především spisovného jazyka a jeho jednotlivých vrstev. Nalezneme tu však i texty, v kterých jsou žáci seznamováni s nespisovným a hovorovým jazykem. Například na straně 141 v textu *Mach, Šebestová a výuka slušného chování*:

„(...), a když paní Cibulková zavřela dveře, řekla do sluchátka, prosím vás, my bysme strašně moc potřebovali, aby se z Micky stala normální slečna, která umí mluvit, a ze sluchátka se ozvalo, přejete si, aby to byla bruneta, nebo má být blond, a Šebestová řekla, to je jedno, třeba blond, a najednou byla z kočky slečna, která řekla, kryndypindy,

⁸⁶ HOŠNOVÁ, E., et al. *Český jazyk 6 pro základní školy*. 1. vyd. Praha : SPN – pedagogické nakladatelství, 2006. 171 s. ISBN 80-7235-331-4.

co to má znamenat, někdo mi ukrad přední nohy, ale Šebestová ji hned uklidňovala, jenom žádnéj strach, (...).“

Texty blízké zkušenostem žáků

Nalezneme zde několik humorných textů ze známých pohádkových příběhů. Například na straně 139 je text *Čarodějnice Saxana ve škole*. Na straně 141 nalezneme text *Mach, Šebestová a výuka slušného chování*. Na straně 145 až 146 je text *Hujerové na třídní schůzce*, který obsahuje dialogy filmové komedie *Marečku podejte mi pero*. Zajímavý text psaný fiktivním spolužákem *Jak jsem nastupoval do tramvaje* najdeme na straně 142 až 143. V kapitole, která se zabývá popisem, se setkáváme s textem od J. R. R. Tolkiena, v němž je popisována hobitova nora.

Celkově však učebnice pracuje s malým množstvím textů, které jsou blízké zkušenostem žáků.

Zadání úkolů odkazující se na zkušenosti žáků

V učebnici nalezneme mnoho cvičení, která mají motivační zadání a obracejí se ke zkušenostem žáků. Na straně 139 nalezneme takováto cvičení dvě. Ve cvičení 2 čteme toto zadání: *„Znáte nějaké filmy nebo knihy, které se zabývají vztahy mezi dětmi a zvířaty? Vyberte si oblíbený film nebo knihu a stručně vypravujte o tom, co se v nich odehrává.“* Ve cvičení 3 mají žáci za úkol vypravovat příhodu, kterou sami zažili s nějakým domácím zvířátkem. Na straně 148 ve cvičení 2 čteme zajímavé zadání: *„Jak podle vašich představ vypadá bydliště ježibaby nebo jiné pohádkové bytosti?“* Nebo na straně 156 ve cvičení 2: *„Dodržuje vaše rodina, případně celá obec nebo širší okolí, nějaké staré zvyky či obyčeje (např. masopustní průvod, stavění májů)? Pokud žádné takové zvyky neznáte, zeptejte se starších lidí ze svého okolí nebo si najděte informace v literatuře (...).“*

V učivu se setkáme s poměrně mnoha cvičeními, která mají zadání odkazující se na zkušenosti žáků.

Simulace komunikačních situací

Úkol, který je simulací komunikační situace, nalezneme na straně 157 ve cvičení 8: *„Vysvětlíte návštěvníkovi vaší obce, jak se dostane od vašeho bydliště nebo od školy např. k obecnímu úřadu, k obchodu s potravinami, ke knihovně či ke známé kulturní památce.“* Žáci si v této simulované komunikační situaci procvičují popis.

Podobné zadání nalezneme na straně 159 ve cvičení 13: „*Popište své spolužačky či spolužáky, jak může z mobilního telefonu poslat krátkou textovou zprávu. Potom popis písemně formulujte tak, aby mohl být součástí návodu na obsluhu mobilního telefonu.*“ Na straně 170 nacházíme další zajímavé zadání úkolu ve cvičení 13: „*Představte si, že chcete získat své spolužáky a spolužačky pro to, aby se stali patrony některého zvířete v zoologické zahradě. Jak je ústně přesvědčíte o potřebnosti této akce?*“

Dané téma si žáci mohou procvičit v simulované komunikační situaci v několika cvičeních. Není jich tu však velké množství.

Volba textů

V učebnici nalezneme různorodé texty. Nalezneme zde například mnoho textů uměleckých (str. 138, 139, 141, 147, 152 atd.). Nalezneme zde umělecké texty podle Miloše Macourka, J. R. R. Tolkiena a jiných. Také zde nalezneme mnoho textů populárně naučných (str. 155, 163–164 atd.). Nechybí zde ani texty publicistické (str. 168). Učebnice obsahuje i jeden úryvek žákovské práce (str. 150–151).

Učebnice volí velké množství různých textů.

Zaměření na dialog a diskusi

V učebnici vedou k dialogu úkoly pod jednotlivými texty, například strana 138 cvičení 1: „*a) Bylo by možné přehodit pořadí některých vět v textu? K čemu by takové přehození vedlo?*“

Na procvičení diskuse zde nalezneme několik cvičení, jako příklad uveďme cvičení 7 na straně 154. V tomto cvičení se žáci mají zamyslet nad tím, zdali můžeme podle některých typických projevů člověka usoudit, jaké je povahy. Na konci cvičení čteme tuto formulaci: „*Shodnete se všichni na stejném hodnocení?*“ Tato závěrečná otázka vybízí k diskusi. K diskusi může nabádat i cvičení 15 a) na straně 146: „*Přečtěte si ukázkou z filmového scénáře. Rozdělte si role a jednotlivé scény, které se ve scénáři nazývají obrazy, zahrajte.*“ Žáci mohou diskutovat nad tím, jak danou scénku předvedou. Musí se nějak domluvit, vyjádřit své nápady a myšlenky.

V učivu najdeme několik cvičení, která se na diskusi a dialog zaměřují. Tato cvičení jsou však ojedinělého charakteru.

Kritické čtení

Na kritické čtení se zaměřuje především poslední část slohového učiva, jež je celkově nazvána *Práce s informacemi* (str. 161–170). Součástí tohoto celku je kapitola *Reklamní a propagační texty* (str. 167–170), která se kritickému čtení věnuje především. Na straně 167 v úvodu ke kapitole čteme následující: „*Informace nám podávají také reklamní a propagační texty. Reklamní texty se nás hlavně snaží přesvědčit o tom, že si musíme nezbytně něco koupit, že máme jet někam na dovolenou, apod. (...)*.“ Žáci jsou v úvodu seznámeni s tím, že takovéto texty jsou cíleně zaměřené na to, aby někoho přesvědčily o své pravdě. Na tento úvod navazují následující cvičení. Ve cvičení 8 na téže straně máme uvedeny hned dvě reklamy. K nim se vztahují úkoly na následující straně 168: „*a) Dovídáme se z těchto reklamních textů nějaké věcné údaje? Které? K čemu slouží ostatní části reklam? b) Komu je pravděpodobně určen první a komu druhý reklamní text? c) Jak se reklamy snaží čtenáře přesvědčit a ovlivnit? Co je podle nich pro nás nejlepší a nejdůležitější?*“ Zajímavé je zadání úkolu 10 na téže straně: „*Najděte v tisku jiné reklamní texty a zamyslete se nad tím, jakým způsobem nás přesvědčují a k čemu nás vyzývají.*“ Cvičení 11 na straně 168 uvádí úryvek propagačního materiálu *Postavme školu v Africe!* K tomuto propagačnímu textu se váží cvičení na straně 169: „*a) Jak se tento text snaží čtenáře ovlivnit a získat? Co pokládá za nejdůležitější hodnotu pro děti? Které věcné údaje užívá pro podporu svých tvrzení? (...)*.“

Učebnice pracuje s kritickým čtením v poměrně velké míře.

Praktické čtení

S praktickým čtením se v učebnici žáci setkají především na straně 157 až 159. Na těchto stranách se žáci seznamují s popisem pracovního postupu a mají tu uvedeny návodné texty: výrobu pohyblivého hada a přípravu mazance. Administrativní písemnosti v učebnici nenacházíme.

Učebnice pracuje s pozorným čtením a klade na něj důraz. Zajímavé zadání úkolu nalezneme na straně 156 ve cvičení 1 a): „*Vyzkoušejte, jestli vaši spolužáci přečetli všechny tři otištěné texty pozorně. Které otázky jim položíte, abyste si to ověřili?*“ V učebnici kromě takovéhoto cvičení nalezneme pod texty úkoly, které si ověřují, zda žáci porozuměli textu a zdali ho četli opravdu pozorně. Na straně 140 ve cvičení 4 a) je zadán tento úkol: „*Vypravujte stručně, v několika větách, obsah úryvku, který jste právě přečetli.*“ Podobné zadání nalezneme na straně 146 ve cvičení 15 b), na straně 163

ve cvičení 2 c) apod.

Učebnice obsahuje malé množství návodných textů. Více pracuje s pozorným čtením.

Věcné čtení

Ve cvičeních, která jsou uvedena k textům, se pracuje s vyhledáváním. Takovýchto cvičení nalezneme v učebnici opravdu mnoho. Například na straně 141 ve cvičení 8 a): „Vyhledejte v textu nespisovné jazykové prostředky a nahraďte je prostředky spisovnými.“ Uvedme odkazy na podobná cvičení: str. 141 cvičení 8 c), str. 142 cvičení 10 a), str. 143 cvičení 11 a), b), e), str. 148 cvičení 1 c), d) apod.

Učebnice vyhrazuje samostatnou kapitolu pro téma výpisků *Výpisky a výtah* (str. 161–165). V této kapitole žáci pracují s vyhledáváním klíčových slov v textu, s výpisky a výtahem. Uvedme ukázkou několika úkolů z této kapitoly, například ze strany 163 cvičení 2. Žáci v tomto cvičení mají uveden text *Brambory* a k tomuto textu se váží následující zadání úkolů: „a) Vyhledejte v textu klíčová slova. b) Vyjádřete jednou větou téma článku. c) Shrňte ústně obsah článku. d) Které údaje si z textu vypíšete, když budete připravovat práci o tom, kdy a jak se do naší země dostaly brambory? e) Které údaje si z textu vypíšete, když budete připravovat práci o názvech brambor v různých krajích a v různých dobách? f) Které výrazy pro označení brambor znáte?“

Žáci jsou v jedné kapitole seznamováni s encyklopedickými hesly (str. 165–166). Žáci zde mají uvedeny tři druhy encyklopedických hesel. K těmto textům se vážou úkoly.

Učebnice žáky odkazuje v mnoha cvičeních na práci s novinami, časopisy nebo různými knihami. Například na straně 168 ve cvičení 10 čteme toto zadání: „Najděte v tisku jiné reklamní texty a zamyslete se nad tím, jakým způsobem nás přesvědčují a k čemu nás vyzývají.“ Na straně 165 ve cvičení 5 čteme podobné zadání: „Vyberte si z některé učebnice nebo z populárně naučné knihy článek, který vás zajímá, a zpracujte jeho výtah.“

Učebnice se věnuje ve velké míře věcnému čtení. Pracuje ve cvičeních s vyhledáváním a se studijním čtením. V několika cvičeních jsou žáci motivováni k práci s jinými zdroji.

Naslouchání a empatie

Učebnice podporuje naslouchání. Například na straně 147 ve cvičení 17 čteme toto zadání: „*Pokuste se společně vytvořit krátkou povídku s poutavým příběhem, a to tak, že každý bude postupně navazovat na větu, kterou si vymyslel předchůdce. Vypravování si zapisujete nebo nahráváte na magnetofon.*“ Na straně 153 nalezneme další zajímavé cvičení 4: „*Popište – bez uvedení jména – některého svého spolužáka nebo spolužačku. Snažte se postupovat tak, aby ostatní jméno popisované osoby uhodli.*“ Nebo ve cvičení 5 na téže straně nalezneme podobné zadání předchozímu: „*Popište podle fotografie či kresby v novinách nebo časopise některou známou osobnost z oblasti kultury, politiky nebo vědy.*“

Učebnice vede žáky i k empatii. Pozoruhodné cvičení nalezneme na straně 154 (cv. 7): „*Můžeme usuzovat, které vlastnosti jsou pro určitého člověka typické, i z toho, jak se vyjadřuje? Jaký může být podle vás člověk, který mluví pomalu a s dlouhými přestávkami, mluví překotně a zajímavě, (...)? Shodnete se všichni na stejném hodnocení?*“

Učebnice pracuje s nasloucháním v několika ojedinělých cvičeních. Tak je tomu i s tématem empatie.

Rovnoměrné rozvíjení psaného a mluveného projevu

Některé kapitoly se zaměřují především na mluvení a některé kapitoly se soustředí na procvičení psaní. Například kapitola *Vypravování* (str. 138–147) obsahuje především úkoly, které procvičují mluvení. Oproti tomu kapitoly, které se věnují popisu (*Popis předmětu* str. 147–151, *Popis osoby* str. 151–154 apod.) se v úkolech a cvičeních soustředí na procvičení psaní. Nemůžeme však tvrdit, že by každá z těchto kapitol obsahovala pouze cvičení na onu komunikační činnost. Například v kapitole, která se zaměřuje na vypravování nalezneme cvičení 16 na straně 146: „*Vypravujte sami příběh o návštěvě rodičů ve škole. Vypravování napište.*“ Na následující straně ve cvičení 17 mají žáci vypravovat společně nějaký příběh, který mají zaznamenat na magnetofon nebo na papír. V kapitolách, které se zabývají popisem, ve cvičeních čteme především formulaci *popište*. Ta může mít dvojí význam. V prvním významu žákům zadává písemný úkol. V druhém významu takto formulovaná cvičení zadávají žákům popis předmětu bez konkretizace toho, zdali úkol má být písemný či ústní. Přikláníme se spíše k druhému významu tohoto zadání.

V kapitole, která se zaměřuje především na výpisky a výtah (str. 161–165), nalezneme různá cvičení. Převládají písemná cvičení, avšak jsou doplňována i zadáními

pro procvičení mluveného projevu. Například na straně 163 ve cvičení 2 c) mají žáci ústně shrnout obsah článku. Na následující straně ve cvičení 3 c) si mají žáci na základě vypsaných výpisků připravit mluvený projev.

V mnoha kapitolách dochází k stejnoměrnému rozvíjení mluvení a psaní. Některé kapitoly se vzhledem k tématu zaměřují více na jednu z uvedených komunikačních činností. Jako celek však učebnice působí jednotným dojmem a psaní i mluvení rozvíjí stejnoměrně.

Kontextovost

Texty a cvičení mají uvedený kontext. Cvičení se vždy vážou na nějaký text v učebnici..

Procvičení látky na neizolovaných větách

Procvičování tématu se odehrává na celých textech. Nenajdeme zde ani jedno cvičení, které by pracovalo s izolovanými slovy nebo větami.

Obrazový materiál v kombinaci s jazykovým materiálem a řeč těla

V učebnici dochází k propojení obrazového materiálu a jazykového materiálu. Je tomu tak především na stranách 144 a 145. Žáci tu mají uvedena dvě cvičení, v kterých mají obrazový materiál, s nímž musí pracovat a jež musí propojit s jazykovým materiálem. První cvičení 13 na straně 144 obsahuje devět obrázků na bázi komiksu. Obrázky jsou pomíchané, ale společně vypráví příběh. Některé postavy mají prázdné bublinky, v kterých by mohl být uveden text. Cvičení má toto zadání: „a) *Upravte pořadí obrázků tak, aby odpovídalo sledu událostí, o kterých vypráví text.* b) *Doplňte, co mohly postavy říkat nebo si myslely.*“ Podobné zadání nalezneme na následující straně ve cvičení 14 a) a b). Na straně 157 žáci mají ve cvičení 6 vyobrazenou mapu, žáci s mapou mají pracovat a popsat cestu. Práci s obrazovým materiálem nalezneme dále na straně 158 ve cvičení 11. Žáci zde mají tři obrázky z postupu na sestrojení větrníku. Postup mají za úkol popsat.

Učebnice na straně 145 až 147 seznamuje s filmem, ve kterém dochází k propojení obrazu, slov a hudby.

Učebnice obsahuje velké množství ilustrací a obrázků, které mají sloužit ve cvičeních k popisu (např. na str. 150 ve cvičení 8).

Ve slohovém učivu se neučí o řeči těla. Nalezneme tu však velké množství cvičení, jež se soustředí na propojení obrazového a jazykového materiálu.

Proces psaní

V učebnici převažují především cvičení, která pracují s vlastním psaním. Setkáme se tu i se cvičeními, v kterých jsou žáci vedeni k tomu, aby danou látku uspořádali. Je tomu tak například na straně 149 ve cvičení 6. Žáci si mají připravit popis osobního automobilu: „*Postupujte od vnějšího vzhledu (...) k vnitřku vozidla (...). Připravte si k popisu osnovu a text podle ní rozčleňte do odstavců.*“

Nalezneme tu i cvičení, která pracují s úpravou nebo přepracováním hotového textu. Například na straně 139 ve cvičení 1 c): „*Převeďte článek do první osoby, aby vypadal tak, jako byste vyprávěné příhody prožili sami. Jaké změny musíte v textu provést?*“ Práci s úpravou vzniklého písemného textu nalezneme i ve cvičení 17 na straně 147: „*(...) Vypravování si zapisujete nebo nahráváte na magnetofon. Výsledné znění pak upravte tak, aby vypravování bylo plynulé a jazykově pestré.*“

Jak výše zmiňujeme, učebnice se ve cvičeních zaměřuje na fázi vlastního psaní. Této fázi je věnováno mnoho cvičení. Ostatním fázím je věnováno malé množství úkolů.

7.4.2 Český jazyk 9. pro základní školy⁸⁷

Slohové učivo v této učebnici zaujímá 32 stran z celkových 175 stran. Učivo obsahuje tato témata kapitol: *Slohotvorní činitelé, Mluvené a psané texty, Oficiálnost projevu a formální vyjadřování, Sloh a funkce textů a Některé publicistické útvary (komentář, fejeton, reportáž, rozhovor; přesvědčování a manipulace).*

Současný živý jazyk

Učebnice používá současný živý jazyk, pracuje s ním a žáky učí se nad používáním jazyka zamýšlet. Současně učí žáky rozdílu mezi jazykem psaného a mluveného projevu a k vysvětlení rozdílů používá vhodné ukázky. Doložme si na několika příkladech, jaký soudobý živý jazyk učebnice používá:

⁸⁷ HOŠNOVÁ, E., et al. *Český jazyk 9. pro základní školy*. 1. vyd. Praha : SPN – pedagogické nakladatelství, 2010. 175 s. ISBN 978-80-7235-481-8.

„Rozhovor na internetu

Ahoj Báro...

Ahojky.

Promiň, že se ti neozývám...

to je jasný, máš školu :-)

(...)

ty jsi zlatíčko... potřebuju jít brzo do hajan, pže ráno v 6 vstávám...děkuju, fakt...

wow, v 6? :- (

*no jo v 6*⁸⁸

*„Tak asistenta může dělat úplně každý, kdo se rozhodne, že by chtěl žít s těma postiženejma lidma, k tomu není potřeba žádný vzdělání, zkušenosti, nic. Samozřejmě že se všechny komunity chráněj. Občas se může stát a taky se stává, že se přihlásí člověk, kterej má sám nějaký psychický problémy a přihlásí se tam jako asistent, a proto má každá komunita buď dva, nebo tři měsíce zkušební doby a potom se rozhodne, jestli tam můžeš zůstat jako asistent, (...)”*⁸⁹

Současný živý jazyk nalezneme v učebnici v poměrně velkém množství.

Texty blízké zkušenostem žáků

Můžeme se tu setkat s mnoha texty, které mohou žáky zaujmout velkou blízkostí zkušeností. Například na straně 152 se setkáváme s textem *Když si kupujeme průkazku na veřejnou dopravu*. Tento text popisuje, co je potřeba udělat pro zařízení průkazky na MHD. Nebo na straně 151 se setkáme s textem *Poučení o vyzvednutí zásilky*.

V učebnici můžeme nalézt autentické texty z různých současných časopisů: například na straně 157 recept z magazínu *Ona Dnes*, na straně 161 nacházíme komentář z časopisu *Reflex*, dále na straně 168 a 172 článek z *Mladé fronty dnes* apod. Témata článků, rozhovorů apod. jsou poutavé. Například na straně 172 nacházíme článek na téma šikana: *Většinou si ubližují děti, které se znají*; nebo na stránce 173 nacházíme článek o bodovém systému v dopravě *Má bodový systém v dopravě smysl?* Články jsou voleny

⁸⁸ *Tamtéž*, s. 147.

⁸⁹ HOŠNOVÁ, E., et al. *Český jazyk 9. pro základní školy*. Praha: SPN – pedagogické nakladatelství, 2010, s. 145.

tak, aby byly zkušenosti blízko dětem daného věku. Patnáctiletí hoši uvažují o tom, že si udělají oprávnění na řízení motorky a už se zajímají o situaci v dopravě.

Učebnice používá velké množství textů, které jsou blízké zkušenostmi dětem daného věku.

Zadání úkolů odkazující se na zkušenosti žáků

V zadání úkolů a cvičení nacházíme formulaci především formou imperativu, např.: najděte, vyhledejte, přeformulujte, vyberte, upravte, charakterizujte apod. Ale i přesto se v učebnici setkáváme s formulacemi, které jsou vztaženy ke zkušenostem žáků daného věku. Například na straně 151 v 1 cvičení v bodě d) se můžeme setkat se zadáním, které se váže na soubor pravidel: *„Jsou podle vašeho názoru takováto pravidla chování při sportovních aktivitách potřebná? Jak dosáhnout toho, aby se lidé při sportování chovali rozumně a ohleduplně? (...)“* Žáci mohou popřemýšlet nad svou zkušeností, kdy se jim stalo něco nepříjemného kvůli porušení pravidel nebo kvůli tomu, že pravidla nebyla stanovena. Či žáci mohou zavzpomínat, kdy se jim chování podle pravidel vyplatilo a co jim přineslo.

Úkolů, které mají formulaci, jež se odkazuje na zkušenosti žáků, najdeme v učebnici velmi malé množství.

Simulace komunikačních situací

Ve cvičeních si žáci mohou daná témata procvičit v simulovaných komunikačních situacích. Jako příklad můžeme uvést cvičení 1 e) na straně 144: *„Vytvářejte ve dvojicích (...) krátké nepřipravené rozhovory, které se budou odehrávat v obchodě, u pokladny na nádraží, u pokladny v divadle nebo kině, u poštovní přepážky apod.“* Dalším příkladem může být cvičení 1 d) na straně 106: *„Napište krátkou reportáž o vlastních zážitcích při cestování dopravními prostředky, při jízdě na kole, při výletu do hor apod.“* Na straně 171 ve cvičení 1 e) mají žáci za úkol zahrát si na reportéry a mají vytvořit rozhovor s některým z pedagogů.

Úkolů, které by žákům nabídly simulované komunikační situace, najdeme jen malé množství.

Volba textů

V učebnici najdeme mnoho textů z novin, magazínů a časopisů. Například na straně 145 je text vytvořen podle článku, jež byl zveřejněn v *Lidových novinách*, na straně 155 je umístěný text podle textu z *Mladé fronty Dnes*, atd.

Učebnice obsahuje celou řadu uměleckých textů. Nalezneme zde texty podle Karla Čapka (str. 148), podle Karla Poláčka (str. 153), podle Vladislava Vančury (str. 155), podle Josefa Škvoreckého (str. 157) apod.

V učebnici se nachází texty, které zachycují běžnou mluvu (str. 146), běžný rozhovor dvou mladých lidí na internetu (str. 147) nebo v obchodě (str. 144).

Učivo obsahuje i texty administrativního charakteru. Na stranách 150 až 151 nalezneme seznam pravidel, jak bychom se měli správně chovat na sjezdovce (tato pravidla byla schválena *Mezinárodní lyžařskou federací*). Na straně 152 je uvedený text z *Listiny základních práv a svobod*.

Učebnice nabízí celou řadu různorodých textů.

Zaměření na dialog a diskusi

Učebnice pracuje s dialogem a diskusí. K různým textům jsou přiřazena cvičení. Tato cvičení vedou žáky k tomu, aby se nad probíraným tématem zamýšleli a aby o něm mohli diskutovat. Například na straně 146 se mají žáci v třetím cvičení v bodě d) zamyslet nad jazykovou úrovní textu a mají se taktéž zamyslet nad tím, jaké nedostatky tento text má. V témže cvičení v bodě e) se mají žáci zamyslet nad užitím osoby množného čísla v textu a mají vydedukovat, co tímto počinem autor zamýšlí. K diskusi jsou žáci přímo vybídnuti na straně 151 v 1 cvičení v bodě d): „*Jsou podle vašeho názoru takováto pravidla chování při sportovních aktivitách potřebná? Jak dosáhnout toho, aby se lidé při sportování chovali rozumně a ohleduplně? Diskutujte o tomto tématu ve třídě.*“ Nebo na straně 160 ve cvičení 1 e): „*Napište sami krátké komentáře, v nichž vyjádříte své stanovisko k autorovým názorům a své vlastní postoje. V návaznosti na to uspořádejte ve třídě diskusi o problémech spojených s kuřáctvím a o vztazích mezi kuřáky a nekuřáky.*“

V učivu se vyskytuje několik ojedinělých cvičení, jež pracují s diskusí a dialogy.

Kritické čtení

Kritické čtení bychom v slohové části našli především ke konci celku. Na posledních třech stranách se nachází kapitola nazvaná *Přesvědčování a manipulace* (str. 173–175).

Kapitola začíná dvěma články z *Mladé fronty dnes*. K těmto článkům mají žáci připravených pět úkolů. Tyto úkoly lze považovat za všestrannou analýzu textu. Uvedme proč. Žáci mají nalézt výrazy cizího původu a mají jejich význam vysvětlit (cv. 1 a) str. 174). Žáci mají v dalším úkolu k článkům sestavit osnovu (cv.1 b) str. 174), která jim pomůže uvědomit si strukturu, plynutí daného textu a rozdílnost těchto dvou textů. Žáci dále mají vypsát jednotlivé argumenty každého článku (cv. 1 c) str. 174), současně se nad nimi mají zamyslet a rozhodnout, zdali jsou pro ně přesvědčivé a zdali s nimi souhlasí. Dále si mají žáci rozmyslet, jaký názor zastávají k danému problému a musí sami argumentovat, proč tento názor zastávají (cv. 1 d) str. 174). Na závěr žáci mají vyhledat jiné texty, které mají manipulativní charakter, a mají v nich vyhledat a posoudit argumenty (cv. 1 e) str. 174).

V další části této kapitoly jsou úryvky z reklam a samotné reklamní slogany. Na ně se váží obdobné úkoly, které byly použity u předchozích článků. V těchto úkolech musí žáci analyzovat text a přemýšlet nad užitými argumenty. (cv. 2 a), b), c), d) str.175, cv. 3 a), b), c), d) str. 175).

Učebnice obsahuje velké množství cvičení, která se zaměřují na kritické čtení.

Praktické čtení

Vyhledávací čtení je v učivu přítomno téměř v každém celku cvičení. Žáci hledají různé jevy v textu. Četnost výskytu vyhledávacího čtení doložme. Například na straně 144 ve cvičení 1 a): „*Které prostředky v uvedeném rozhovoru jsou typické pro nepřipravené mluvené vyjadřování?*“ V témže cvičení bod c): „*Vyhledejte v otištěném rozhovoru prostředky, kterými se kontakt vyjadřuje.*“ Dále na straně 145 ve cvičení 2 a): „*Pozorně si přečtěte záznam mluveného projevu a text, který byl na jeho základě otištěn. Vyhledejte v nich slova cizího původu.*“ Na následující straně v témže cvičení v bodě b): „*Vyhledejte v mluveném projevu nespisovné tvary.*“ Takovýchto cvičení bychom našli celou řadu.

Žáci jsou k pozornému čtení vedeni v několika málo cvičeních. Některá cvičení si ověřují získané informace z ukázkových textů. Například na straně 153 ve cvičení 4 d) mají žáci za úkol shrnout informace, které se dověděli z textu *Listiny základních práv a svobod*. Nebo na straně 155 mají žáci ve cvičení 6 e) za úkol vytvořit osnovu a sdělit stručně obsah.

Věcné čtení

Čtení instrukcí a pravidel je obsaženo v učebnici především v části *Oficiálnost projevu a formální vyjadřování*. Žáci se v této části na straně 150 setkávají s pravidly chování na sjezdové dráze, na straně 151 se setkávají s textem *Poučení o vyzvednutí zásilky*, strana 152 obsahuje text *Když si kupujeme průkazku na veřejnou dopravu* a *Z listiny práv a svobod*.

Učebnice podporuje žáky, aby pracovali se slovníky. Například na straně 160 ve cvičení 1 a) čteme: „*Najděte ve slovníku významy podstatného jména statek. V kterém z významů je toto slovo užito v uvedeném textu?*“ Na téže straně ve cvičení 1 b) opět čteme: „*Vyhledejte v textu slova cizího původu a vysvětlíte (případně s pomocí slovníku) jejich význam.*“ Podobně tak tomu je i ve cvičení 1 a) na straně 174.

Učivo vede žáky k práci s časopisy a novinami. Například na straně 170 ve cvičení 3 b): „*Zkuste si vyhledat v časopise nebo na internetu reportáž o natáčení filmu v současnosti a porovnejte oba texty.*“

Učivo obsahuje věcné čtení. Nalezneme v něm mnoho cvičení, která pracují s texty, jež se zaměřují na instrukce a pravidla. V učebnici nalezneme i ojedinělá cvičení, která odkazují na práci se slovníky, časopisy a novinami.

Naslouchání a empatie

Cvičení na aktivní naslouchání nalezneme na straně 151 ve cvičení 1 d), v kterém žáci mají diskutovat o pravidlech chování při sportovních akcích. Na straně 160 ve cvičení 1 e) mají žáci za úkol utvořit diskusi na své vytvořené komentáře, v kterých vyjadřují stanovisko ke kouření. Učebnice pracuje s interview, u kterého předpokládáme aktivní naslouchání. Na straně 171 ve cvičení 1 e) mají žáci sami připravit rozhovor s učitelem na aktuální otázky předmětu, který vyučuje.

Empatii nalezneme na straně 147 ve čtvrtém cvičení. Žáci se mají zamýšlet nad internetovým rozhovorem a mají si promyslet, proč jsou použity citově zabarvené výrazy a k čemu se používají emotikony. Nalezneme tu i několik úkolů, v kterých se žáci zamýšlejí nad pocity a myšlenkami autora. Například na straně 161 ve cvičení 2.

V učebnici se na několika místech objevují ojedinělá cvičení, která pracují s nasloucháním a empatií. Očekávali bychom větší množství takto zaměřených úkolů.

Rovnoměrné rozvíjení psaného a mluveného projevu

Mluvení a psaní považujeme v této učebnici za rovnoměrně rozložené. Opakují se cvičení, v kterých žáci současně procvičují mluvení a psaní, například na straně 146 ve cvičení 2 f). V tomto cvičení mají žáci za úkol nahrát na nějaký zdroj mluvené nepřipravené projevy, které mají následně písemně zaznamenat a upravit do písemné podoby. Uvedme další příklady podobných cvičení: strana 144 cvičení 1 d), strana 150 cvičení 7. d), strana 160 cvičení 1 e) apod.

Učebnice kombinuje úkoly psaní a mluvení v mnoha kapitolách.

Kontextovost

Učebnice pracuje s texty, které jsou kontextově zařazeny. Učebnice téma nepředstavuje na izolovaných textech, u kterých by nebyly patrné souvislosti.

Procvičení látky na neizolovaných větách

Cvičení procvičují látku na celých textech. Nalezli jsme jedno cvičení, které pracuje s izolovanými větami. Jedná se o cvičení 6 na straně 148. Žáci mají za úkol z uvedených izolovaných vět odstranit výplňková slova a mají věty upravit do vhodnější podoby. Cvičení má ukázat, jak mohou být věty s výplňkovými slovy nesrozumitelné a nesmyslné. Domníváme se, že takovéto cvičení není na škodu a má svůj logický účel.

Obrazový materiál v kombinaci s jazykovým a řeč těla

Učebnice obsahuje obrazový materiál (ilustrace, fotografie), ale spíše je tu obraz prezentován jako doprovodný jev. Nenalezli jsme ani jedno cvičení, které by spojovalo obrazový materiál s jazykovým materiálem. V učebnici není přítomen žádný komiks, kreslená reklama propojená s textem apod. Tento fakt považujeme za značnou nevýhodu.

Učebnice v několika ojedinělých cvičeních upozorňuje na udržování kontaktu s adresáty sdělení. Avšak pouze v mluvené podobě. Je tomu tak na straně 144 ve cvičení 1 c): *„Pro rozhovor je důležité navazování a udržování kontaktu mezi jeho účastníky. Vyhledejte v otištěném rozhovoru prostředky, kterými se kontakt vyjadřuje. Jak by rozhovor působil, kdyby mluvčí žádné kontaktní prostředky nepoužívali?“*

Proces psaní

Nalezneme zde mnoho úkolů, které pracují s vlastním psaním. Ale učebnice obsahuje i ojedinělé úkoly, které pracují se záměrem psaní. Je tomu tak například ve cvičení 1 v bodě e) a f). Nalezneme zde i cvičení, která pracují s úpravou textu: strana 146 cvičení 3 f), strana 148 cvičení 5 e), strana 152 cvičení 3 b) apod. Uvedme citaci posledního zmíněného cvičení: *„Zkuste přeformulovat text tak, aby měl podobu oficiálního psaného vyjádření. Text, který jste připravili, můžete porovnat s reálnými texty daného typu (jsou k dispozici např. na internetu).“* Nenalezneme tu žádná cvičení, která by se zabývala ostatními fázemi procesu psaní.

ZÁVĚR

Tato diplomová práce měla za úkol analyzovat slohové učivo ve vybraných učebnicích českého jazyka. V této části práce zhodnotíme, jak učebnice nakladatelství *Fortuny*, *Frause*, *Jinanu* a *SPN – pedagogického nakladatelství* v naší analýze obstály.

Učebnice nakladatelství *Fortuna* považujeme za téměř vyhovující požadavkům, které klade na slohové učivo nové komunikační pojetí. Nalezneme v nich několik nedostatků. Je to například menší absence současného živého jazyka, cvičení na aktivní naslouchání, cvičení, jež pracují s empatií. Větší nedostatky jsme shledali u kritického čtení, jež se v učebnici vyskytuje ojediněle. Nedostatečná se nám jeví i prezentace kombinace obrazového a jazykového materiálu. Učivo učebnic nepracuje uceleně s procesem psaní a zaměřuje se především na vlastní psaní.

U učebnic nakladatelství *Fraus* jsme shledali podobné nedostatky jako u učebnic nakladatelství *Fortuna*. Avšak musíme dodat jednu zásadní informaci, a to tu, že v oblasti kombinace obrazového a jazykového materiálu, tyto učebnice bez problémů požadavkům komunikační výchovy vyhovují.

Učebnice, jež považujeme za nejvíce vyhovující požadavkům komunikační výchovy, jsou od nakladatelství *Jinan*. Ovšem ani tyto učebnice se nevyhnuly několika nedostatkům. Ty jsme shledali především v prezentaci procesu psaní. Učebnice se podobně jako učebnice předchozích nakladatelství zaměřují převážně na fázi vlastního psaní. Ostatní fáze jsou ve cvičeních a úkolech opomíjeny. Jako velký klad učebnice bychom na tomto místě vyzdvihli její práci s kritickým a pozorným čtením. Učebnice nadstandardně pracuje s kombinací obrazového a jazykového materiálu.

Učebnice nakladatelství *SPN – pedagogického nakladatelství* jsou jako jediné z analyzovaných učebnic v určitých bodech nevyrovnané. Kde má jedna učebnice nedostatky, tam druhá učebnice překvapuje tím, co nabízí. Například učebnice pro 6. ročník pracuje v malém množství se současným živým jazykem. Učebnice pro 9. ročník s ním pracuje ve velké míře. Dále například učebnice pro 6. ročník používá

malé množství textů, které jsou blízké zkušenostem žáků, ale v učebnici pro 9. ročník se setkáváme především s texty, jež zkušenostem a prožitkům žáků odpovídají.

Učivo obou učebnic se věnuje ve větší míře kritickému čtení, což hodnotíme velmi kladně. I tyto učebnice, jako u předchozích nakladatelství, mají nedostatky ve cvičeních, jež by měly pracovat více s jednotlivými fázemi procesu psaní. I zde jsou cvičení směřována především k procvičení fáze vlastního psaní a jsou opomíjeny ostatní fáze.

PRAMENY – LITERATURA

BABINCOVÁ, Iva. *Návrh výuky slohu pro 7. ročník ZŠ v souladu s RVP ZV : diplomová práce*. Brno : Masarykova univerzita, Fakulta pedagogická, 2007. 90 l., 23 l. příl. Vedoucí diplomové práce Marie Pavlovská.

BALKÓ, Ilona – ZIMOVÁ, Ludmila. *Český jazyk pro 6. ročník základní školy*. 2. vyd. Praha : Fortuna, 1998. 159 s. ISBN 80-7168-518-6.

BALKÓ, Ilona – ZIMOVÁ, Ludmila. *Český jazyk pro 9. ročník základní školy*. 1. vyd. Praha : Fortuna, 1996. 167 s. ISBN 80-7168-307-8.

ČECHOVÁ, Marie. *Komunikační a slohová výchova*. 1. vyd. Praha : ISV, 1998. 226 s. ISBN 80-85866-32-3.

ČECHOVÁ, M. – KRČMOVÁ, M. – MINÁŘOVÁ E. *Současná stylistika*. 1. vyd. Praha : NLN, 2008. 381 s. ISBN 978-80-7106-961-4.

ČECHOVÁ, Marie – STYBLÍK, Vlastimil. *Čeština a její vyučování : didaktika českého jazyka pro učitele základních a středních škol a studenty učitelství*. 2. vyd. Praha : SPN – pedagogické nakladatelství, 1998. 264 s. ISBN 80-85937-47-6.

DLOUHÁ, R., et al. *Metodika pro průřezová témata : Výchova k myšlení v evropských a globálních souvislostech*. Praha : www.scio.cz, 2006. 47 s. ISBN 80-86910-52-0.

DVOŘÁK, Dominik. Učebnice – nepřátelé nebo spojenci. *Učitelské noviny* [online]. 2005, č. 41 [cit. 2. února 2010]. Dostupný na internetu URL: <http://www.ucitelskenoviny.cz/obsah_clanku.php?vydani=41&rok=05&odkaz=ucebnice.htm>.

HÁJKOVÁ, Eva – HAVLOVÁ, Iva. *Kapitoly z didaktiky slohu*. 1. vyd. Praha : Karolinum, 1991. 85 s. ISBN 80-7066-475-4.

HOŠNOVÁ, E., et al. *Český jazyk 6 pro základní školy*. 1. vyd. Praha : SPN – pedagogické nakladatelství, 2006. 171 s. ISBN 80-7235-331-4.

HOŠNOVÁ, E., et al. *Český jazyk 9. pro základní školy*. 1. vyd. Praha : SPN – pedagogické nakladatelství, 2010. 175 s. ISBN 978-80-7235-481-8.

KOSTEČKA, Jiří. *Do světa češtiny jinak. Didaktika českého jazyka a slohu pro vyučovací praxi*. 1. vyd. Praha : H & H, 1993. 229 s. ISBN 80-85787-24-5.

KRAUSOVÁ, Zdeňka – TERŠOVÁ, Renata. *Český jazyk pro 6. ročník základní školy a první víceletého gymnázia*. Plzeň : Fraus, 2003. 136 s. ISBN 80-7238-206-3.

KRAUSOVÁ, Z. – PAŠKOVÁ, M. – VAŇKOVÁ, J. *Český jazyk pro 9. ročník základní školy a odpovídající ročník víceletého gymnázia*. 1. vyd. Plzeň : Fraus, 2006. 136 s. ISBN 80-7238-536-4.

MAREŠ, J. - PRŮCHA, J. – WALTEROVÁ, E. *Pedagogický slovník*. 4. vyd. Praha : Portál, 2003. 322 s. ISBN 80-7178-772-8.

MINÁŘOVÁ, Eva. *Didaktika českého jazyka pro 2. stupeň ZŠ. Díl III. Slohové vyučování*. 1. vyd. Brno : Masarykova univerzita v Brně, 1994. 44 s. ISBN 80-210-1006-1.

PRŮCHA, Jan. *Moderní pedagogika*. 4. vyd. Praha : Portál, 2009. 481 s. ISBN 978-80-7367-503-5.

PRŮCHA, Jan. *Učebnice - teorie a analýzy edukačního média : příručka pro studenty, učitele, autory učebnic a výzkumné pracovníky*. Brno : Paido, 1998. 148 s. ISBN 80-85931-49-4.

RYSOVÁ, K. Propojení jazyka, slohu a literatury ve výuce českého jazyka. In *Český jazyk a literatura*, 2007/2008, roč. 58, s. 140.

SÝKORA, Miloslav. *Učebnice. Její úloha v práci učitele a ve studijní činnosti žáků a studentů*. Praha : EM-EFFECT, 1996. 75 s. ISBN 80-900566-1-X.

ŠEBESTA, Karel. *Od jazyka ke komunikaci : didaktika českého jazyka a komunikační výchova*. 2. vyd. Praha : Karolinum, 2005. 166 s. ISBN 80-246-0948-7.

ŠVEHLOVÁ, Zuzana. *Analýza učebnic českého jazyka pro 8. ročník ZŠ : diplomová práce*. Brno : Masarykova univerzita, Fakulta pedagogická, 2007. 73 l., 0 l. příl. Vedoucí diplomové práce Oldřich Šimoník.

ULIČNÝ, O., et al. *Český jazyk : 6. ročník*. 1. vyd. Úvaly : Jinan, 1997. 158 s. 80-238-1478-8.

ULIČNÝ, O., et al. *Český jazyk : 9. ročník*. 1. vyd. Úvaly : Jinan, 2001. 159 s. ISBN 80-238-8178-7.

Bílá kniha – národní program rozvoje vzdělávání v České republice [online]. [cit. 3. května 2009]. Dostupné na URL: <www.msmt.cz>.

Klíčové kompetence v základním vzdělávání [online]. Praha : Výzkumný ústav pedagogický v Praze, 2007. [cit. 1. dubna 2009]. Dostupné na URL: <<http://www.vuppraha.cz/soubory/kkzv.pdf>>.

Pedagogická encyklopedie. Editor Jan Průcha. 1. vyd. Praha : Portál, 2009. 935 s. ISBN 978-80-7367-546-2.

Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělání (se změnami provedenými k 1. 9. 2007) [online]. Praha : Výzkumný ústav pedagogický v Praze, 2007. [cit. 15. července 2010]. Dostupné na URL: <<http://www.vuppraha.cz/ramcove-vzdelavaci-programy/zakladi-programy>>.

Seznam učebnic a učebních textů pro základní vzdělávání se schvalovací doložkou (stav k 14. říjnu 2008) [online]. [cit. 1. března 2010]. Dostupné na URL: <<http://www.msmt.cz/vzdelavani/seznam-ucebnic-a-ucebnich-textu-pro-zakladni-vzdelavani-se-schvalovaci-dolozkou-platny-ve-skolnim-roce-2006-2007>>.

Schvalovací doložky učebnic [online]. [cit. 3. března 2010]. Dostupné na URL: <<http://www.msmt.cz/vzdelavani/schvalovaci-dolozky-ucebnic?source=rss>>.

PŘÍLOHY

Příloha A: Dmitrij Dmitrijevič Zujev – Struktura učebnice 1977⁹⁰

I. Výkladové texty

1.1 Základní text

1.2 Doplnkové texty

1.2.1 Slovo ke čtenáři

1.2.2 Dokumentační materiály

1.2.3 Materiály k nepovinnému osvojení

1.3 Vysvětlující texty

1.3.1 Poznámky a vysvětlivky

1.3.2 Slovníčky

1.3.3 Abecední seznamy

II. Nevýkladové složky

2.1 Aparát řízení procesu osvojování

2.1.1 Otázky

2.1.2 Úkoly

2.1.3 Tabulky

2.1.4 Odpovědi

2.2 Ilustrační materiál

2.2.1 Technické a předmětné ilustrace

2.2.2 Obrázky, schémata, plánky, diagramy aj.

2.2.3 Fotografie a koláže

2.3 Orientační aparát

2.3.1 Předmluva, úvod

2.3.2 Obsah

2.3.3 Rozdělení na jednotlivé části, prostředky grafické úpravy

2.3.4 Znaky a symboly

2.3.5 Věcné a jmenné rejstříky

2.3.6 Bibliografie

2.3.7 Záhloví

⁹⁰ SÝKORA, Miloslav: *Učebnice. Její úloha v práci učitele a ve studijní činnosti žáků a studentů*. Praha: EM-EFFECT, 1996, s. 21.

Příloha B: Loga nakladatelství

Obrázek 1: Logo nakladatelství Alter:

Obrázek 2: Nakladatelství Dialog:

D i a l o g

Obrázek 3: Logo nakladatelství Didaktis:

Obrázek 4: Logo nakladatelství Fortuna:

Obrázek 5: Logo nakladatelství Fraus a jeho dceřiné společnosti Tripolia:

Obrázek 6: Logo nakladatelství Jinan:

Obrázek 7: Logo nakladatelství Nová škola:

Obrázek 8: Logo nakladatelství Prodos:

Obrázek 9: Logo nakladatelství Prospektrum:

Obrázek 10: Logo SPN – pedagogické nakladatelství:

Obrázek 11: Logo nakladatelství Tobiáš:

